



# FRATELLI TUTTI

ЕНЦИКЛІКА  
ВСІ БРАТИ (БРАТИ І СЕСТРИ)<sup>1</sup>

СВЯТИШОГО ОТЦЯ  
ФРАНЦИСКА

ПРО БРАТЕРСТВО І СУСПІЛЬНУ ДРУЖБУ

---

<sup>1</sup> переклав о. О. Кривобочок ПІ. Для особистого вжитку.

1. «*Fratelli tutti*»<sup>2i</sup>, – написав св. Франциск з Ассізі, звертаючись до всіх братів і сестер і пропонуючи їм спосіб життя зі смаком Євангелія. Серед його порад хочу виділити одну, в якій він заохочує до любові, яка виходить поза географічні й просторові обмеження. В ній називає блаженним того, хто любить свого брата, «який далеко від нього, так, ніби він був біля нього»<sup>3</sup>. Кількома простими словами він виразив суть відкритого братерства, яке дає можливість визнавати, цінити й любити кожну особу незалежно від фізичної близькості, від місця народження і від місця проживання.

2. Цей святий братньої любові, простоти й радості, який надихнув мене написати енцикліку *Laudato si'*, тепер мотивує мене написати нову енцикліку про братерство і суспільну дружбу. Бо св. Франциск, який відчував себе братом сонця, моря і вітру, знав, що ще тісніше з'єднаний з тими, які мають такі самі тіла, як і він. Він всюди випромінював світло і перебував з убогими, відкинутими, хворими, знедоленими й останніми.

### *Без границь*

3. Один епізод з його життя показує його велике серце, здатне вийти поза границі, які виникають із різниць походження, національності, кольору шкіри чи релігії. Це його подорож до Єгипту до султана Малік-ель-Каміла, яка коштувала йому великих зусиль з огляду на його вбогість, малі можливості, довгу дорогу, мовні, культурні й релігійні відмінності. Ця подорож, яка відбулася в епоху хрестових походів, ще більше показала велич його великої любові, якою він прагнув жити й огорнути всіх людей. Вірність Господові була пропорційна любові до братів і сестер. Розуміючи труднощі й небезпеки, св. Франциск пішов на зустріч із султаном із поставою, якої вимагав від своїх учнів: не приховувати своєї ідентичності, коли перебуватимуть «серед

---

<sup>2</sup> *Наімнення*, 6, 1: *Fonti Francescane (FF)* 155; див. *Escritos. Biografías. Documentos de la época*, ed. Вас, Madrid 2011, 94.

<sup>3</sup> *Там само*, 25: *FF* 175; див. *там само*, ст. 99.

сарацинів та інших невірних [...] не вдаватися в суперечки й дискусії, але піддатися кожній людині ради любові до Бога»<sup>4</sup>. В тамті часи це була надзвичайна вимога. Нас торкає те, що вісімсот років тому Франциск заохочує уникати будь-яких форм агресії чи суперечок і жити смиренным і братерським «підданням себе», навіть тим, які сповідують іншу релігію.

4. Він не вів діалектичних війн і не накидав доктрин, а переказував любов Бога. Св. Франциск зрозумів, що «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі» (1 Йо. 4, 16). У такий спосіб він був плідним отцем, який збудив мрію про братерську спільноту, бо «тільки людина, яка насмілюється наблизитися до інших людей на їхніх шляхах не для того, щоб спрямувати їх на свій шлях, а щоб допомогти їм краще бути самими собою, справді стає батьком»<sup>5</sup>. У тамтому світі, наповненому захисними вежами і оборонними мурами, у містах точилися криваві війни між могутніми родами, а на передмістях зростали вбогі й маргінальні райони. І саме там Франциск осягнув внутрішній мир, звільнився від будь-яких бажань панувати над іншими, став одним із останніх і намагався жити в гармонії з усім світом. Це він надихнув мене написати ці сторінки.

5. Мене завжди турбували питання, пов'язані з братерством і суспільною дружбою. Останніми роками я про них говорив часто і в різних місцях. У цій енцикліці я хотів зібрати багато цих тверджень і вмістити їх у контекст ширших роздумів. Окрім того, якщо під час написання енцикліки *Laudato si'* джерелом натхнення для мене був мій брат Варфоломій, православний патріарх, який сильно наголошував на піклуванні творінням, то в цьому випадку я відчував особливе заохочення від Великого Імама Ахмед Аль-Таїба, з яким зустрівся в Абу-Даві, щоби нагадати, що Бог «створив усіх людей рівними в їх правах, обов'язках і гідності, і покликав їх

---

<sup>4</sup> Св. Франциск з Ассізі, *Незатверджене правило малих братів*, 16, 3.6: FF 42-43; див. там само, 120.

<sup>5</sup> Елой Леклерк, О.Ф.М., *Вигнання і ніжність*, ed. Marova, Madrid 1987, 205.

жити разом як брати й сестри»<sup>6</sup>. Це був не просто дипломатичний жест, а роздуми в діалозу і спільні зусилля. Ця енцикліка містить і розвиває великі теми, озвучені в документі, який ми обидва підписали. Я також додав, але своєю мовою, численні листи, документи й висновки, які отримав від багатьох осіб і груп з цілого світу.

6. На наступних сторінках я не маю наміру підсумовувати доктрину про братню любов, а тільки затриматися на її універсальному вимірі й відкритості до всіх. Передаю цю соціальну енцикліку як смиренний доробок до роздумів, щоб ми перед лицем різних і актуальних форм виключення й ігнорування інших спромоглися відповісти новою мрією братерства і суспільної дружби, яка не обмежується лише словами. Хоча я написав її, виходячи зі своїх християнських переконань, які мене надихають і живлять, але старався подати її в такій формі, щоб роздуми вели до діалогу з усіма людьми доброї волі.

7. Коли я писав цю енцикліку, несподівано вибухла епідемія Covid-19, яка проявила нашу ілюзорну безпеку. Незважаючи на різну реакцію окремих країн, проявилася нездатність діяти спільно. Незважаючи на те, що ми тісно з'єднані, проявилися розбіжності, які перешкоджали вирішувати спільні проблеми. Якщо хтось вважає, що йшлося про те, щоб покращити те, що ми вже робили, або єдиний висновок із даної ситуації – покращувати існуючі системи і правила, той заперечує дійсність.

8. Я дуже хочу, щоби в наших часах ми визнавали гідність кожної людини й могли в усьому світі відродити прагнення загального братерства. В усьому світі: «Ось красива таїна, аби мріяти й зробити наше життя красивою пригодою. Ніхто не може жити самотнім островом. [...] Нам потрібна спільнота, яка нас підтримує, яка нам допомагає, і в якій ми допомагаємо один одному дивитися в майбутнє. Важливо мріяти разом! [...] Поодинці ми ризикуємо бачити міражі – те, чого немає; мрії

---

<sup>6</sup> *Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя*, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 6.

будуються разом»<sup>7</sup>. Давайте мріяти як одна людська сім'я, як мандрівники з однаковою людською плоттю, як сини однієї землі, яка нас приймає – кожного з багатством його віри й переконань, з власним голосом – як братів!

---

<sup>7</sup> Промова під час екуменічної і міжрелігійної зустрічі з молоддю, Скоп'є – Північна Македонія (7 травня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 10 травня 2019, ст. 13.

## ПЕРШИЙ РОЗДІЛ ТЕМРЯВА ЗАЧИНЕНОГО СВІТУ

9. Я не претендую подати вичерпний аналіз усіх аспектів дійсності, в якій ми живемо, лише пропоную звернути увагу на деякі тенденції в сучасному світі, які перешкоджають розвитку загального братерства.

*Мрії, які розлітаються в друзки*

10. Упродовж десятиліть видавалося, що світ вивчив уроки стількох війн і нещасть і поволі прямує до різних форм інтеграції. До прикладу, зміцніла мрія про об'єднану Європу, здатну визнати спільне коріння і радіти своєю різноманітністю. Пам'ятаємо про «міцне переконання отців засновників Європейського Союзу, які бажали бачити майбутнє, побудоване на здатності працювати спільно, аби долати поділи, сприяти миру та єдності між усіма народами континенту»<sup>8</sup>. Також зміцніло устремління до латиноамериканської інтеграції, і в цьому напрямку зроблено деякі кроки. В інших країнах і регіонах були спроби ввести мир і налагодити стосунки, які, в одних випадках, дали добрі результати, в інших випадках виглядають багатообіцяючими.

11. Але минуле повторюється. Розпалюються давні конфлікти, які, як здавалося, вже були вирішені, відроджуються зачинені, екстремістські, наповнені ненавистю й агресією, націоналізми. В деяких країнах ідея єдності народу й нації, просякнута різними ідеологіями, створює нові форми егоїзму, які приймають вигляд захисту національних інтересів, і призводить до втрати суспільного змислу. Це нам знову нагадує, що «кожне покоління повинно прийняти боротьбу й успіхи минулих поколінь і прямувати до ще шляхетнішої мети. Такою є дорога. Добро, любов, справедливість і солідарність не здобувають раз і назавжди; їх треба здобувати кожного дня. Не можна задовольнитися здобутками минулого, затриматися й

---

<sup>8</sup> Промова в Європейському Парламенті, Страсбург (25 листопада 2014): AAS 106 (2014), 996; *L'Osservatore Romano*, іспанською 28 листопада 2014, ст. 3.

користуватися ними, бо тоді ігноруватимемо факт, що багато наших братів страждає від несправедливості, яка вимагає нашого втручання»<sup>9</sup>.

12. «Відчинитися на світ». Цей вираз сьогодні присвоїли економіка та фінанси, і він стосується виключно відкритості для заграничних інтересів або свободи економічних потуг проводити інвестиції без перешкод і проблем у всіх країнах. Локальні конфлікти і нехтування спільним добром стали інструментами, за допомогою яких глобальна економіка вводить модель однорідної культури. Ця культура об'єднує світ, але роз'єднує людей і нації, бо «глобалізація нас зближує, але не робить братами»<sup>10</sup>. Ми щораз більше усамітнюємося у цьому світі, підданому масифікації, який надає перевагу індивідуальним інтересам і ослаблює спільнотний вимір існування. Збільшується кількість ринків, на яких особи грають роль споживачів чи сторонніх спостерігачів. Розвиток такої глобалізації, зазвичай, зміцнює ідентичність найсильніших регіонів, які себе захищають, і ослаблює ідентичність слабких і вбогих регіонів, які стають вразливими й залежними від інших. У такий спосіб політика втрачає силу перед транснаціональними економічними потугами, які діють за принципом «розділяй і володарюй».

### *Кінець історичної свідомості*

13. Це також пришвидшує процес втрати відчуття історії, що призводить до дальшого розпаду. Помічаємо, що в культуру проникає своєрідний «деконструкціонізм», за яким людська свобода намагається будувати все від нуля. Незмінною залишається лише потреба необмеженого споживацтва й виділення багатьох форм безмістовного індивідуалізму. У цьому контексті я давав молоді пораду: «Якщо хтось щось вам пропонує і говорить, щоб ви нехтували історією, ігнорували досвід старшого покоління, погорджували всім минулим і

---

<sup>9</sup> Зустріч із представниками влади, громадянського суспільства і дипломатичним корпусом, Сантьяго – Чилі (16 січня 2018): AAS 110 (2018), 256.

<sup>10</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 19: AAS 101 (2009), 655.

дивилися лише в майбутнє, яке він вам пропонує, то чи це не легкий спосіб спокусити вас своєю пропозицією, аби ви робили лише те, що він вам говорить? Ця особа хоче, щоб ви були порожніми, без минулого, недовірливими до всього, вірили лише її обіцянкам і піддавалися її планам. Так діють різноманітні ідеології, які нищать (або де-конструюють) те, що відмінне від них, і у такий спосіб можуть панувати без спротиву. Для цього їм потрібна молодь, яка нехтує історією, відкидає духовні й гуманістичні набутки минулих поколінь, ігнорує все, що було до неї»<sup>11</sup>.

14. Це нові форми культурної колонізації. Не забуваймо, що «народи, які нехтують своєю традицією і через манію наслідування інших, вирішування проблем насильством, або через непростиме занедбання чи апатію дозволяють красти свою душу, втрачають свою духовність, моральність і, врешті, ідеологічну, економічну і політичну незалежність»<sup>12</sup>. Позбавити великі слова їхнього значення або маніпулювати ними – це ефективний спосіб послабити історичну свідомість, критичне мислення, боротьбу за справедливість і шляхи до інтеграції. Що сьогодні означають такі слова як демократія, свобода, справедливість, єдність? Ними маніпулюють і їхнє значення перевертають, щоби зробити їх знаряддями панування, виразами, позбавленими змісту, якими можна користуватися для виправдання будь-яких учинків.

#### *Без загального проекту*

15. Найкращий спосіб панувати й просуватися вперед без обмежень – це сіяти розпач і постійно збуджувати недовіру, навіть замасковану під видом захисту деяких цінностей. Сьогодні в багатьох країнах застосовується політичний механізм дратування, загострювання ситуації і поляризацію. У різні способи інших позбавляють права на існування і вираження своїх думок. Їх висміюють, осуджують та ігнорують. До уваги не беруть їхню правду і їхні цінності, і у такий спосіб

---

<sup>11</sup> Післясинодальна Апостольська Адгортація *Christus vivit* (25 березня 2019), 181.

<sup>12</sup> Кардинал Рауль Сільва Енрікез, S.D.B., *Гомілія під час Te Deum в Сантьяго, Чилі* (18 вересня 1974).



суспільство убожіє і піддається найсильнішим. І політика – це вже не здорові дискусії про широкомасштабні проекти для розвитку всіх і для спільного добра, а тимчасові *маркетингові* вирішення, які бачать найбільшу користь у знищенні іншого. У цій негідній грі взаємних звинувачень дебатами маніпулюють так, що контрверсії і конфронтації – це постійне явище.

16. У цьому конфлікті інтересів, коли всі проти всіх і «перемогти» стає синонімом «знищити», як можемо підняти голову і розпізнати ближнього або підійти до того, хто впав на дорозі? Проект з великою метою розвитку всього людства сьогодні виглядає як маячня. Відстань між нами збільшується, і важкий та повільний шлях до об'єднаного і справедливішого світу зазнає драстичних невдач.

17. Піклуватися про світ, який нас оточує і в якому ми живемо, означає піклуватися про себе. Але ми повинні стати «ми» в широкому контексті: ті, які мешкають у спільному домі. Але таке піклування не цікавить економічні потуги, які прагнуть швидких зисків. Вони дуже часто змушують замовкнути або висміюють голоси, які піднімаються на захист довколишнього середовища, прикриваючи раціональністю лише те, що представляє партикулярні інтереси. У порожній, короткозорій, без спільного проекту, культурі, яку ми творимо, «можна передбачити, що як тільки певні ресурси будуть вичерпані, настане час нових війн, хоча і під прикриттям благородних намірів»<sup>13</sup>.

### *Глобальна маргіналізація*

18. Видається, що частиною людства можна пожертвувати ради вибраної групи людей, гідної безтурботного життя. Власне кажучи, «особа вже не вважається первинною цінністю, яку потрібно шанувати й підтримувати, особливо коли вона вбога або неповносправна, якщо вона «ще не потрібна» – як ненароджена дитина, або якщо «вже не потрібна» – як стара людина. Ми стали нечутливими до будь-яких форм

---

<sup>13</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 57: AAS 107 (2015), 869.

марнотратства, починаючи від марнування їжі. Це найганебніша форма марнотратства»<sup>14</sup>.

19. Брак дітей, який веде до старіння населення, разом із приреченням старих людей на болісну самотність – це прихований спосіб стверджувати, що все закінчується разом із нами, що значення мають лише наші особисті інтереси. Отож, «марнують не лише їжу і зайві матеріальні речі, а часто викидають навіть людей»<sup>15</sup>. Ми бачили, що сталося зі старими людьми в деяких частинах світу через коронавірус. Вони не заслужили такої смерті. Але, в дійсності, щось подібне вже траплялося в спекотні періоди і в інших ситуаціях: їх жорстоко відкидали. Ми не розуміємо, що ізолювати старих людей і залишати їх під опікою чужих людей, позбавляючи їх відповідної і близької присутності родини, – це калічити і збіднювати саму родину. Що більше, це позбавляє молоде покоління потрібного контакту зі своїм корінням і з мудрістю, яку молодь сама не зможе досягнути.

20. Така маргіналізація інших виражається у різні способи, до прикладу, як одержимість зменшувати витрати на оплату праці, не беручи до уваги важкі наслідки, бо безробіття безпосередньо розширює границі бідності<sup>16</sup>. Окрім того, маргіналізація приймає відразливі форми, які вже вважалися подоланими, такі як расизм, який постійно приховується і з'являється знову. Прояви расизму викликають в нас сором, показуючи, що те, що вважалося поступом цивілізації, не таке вже дійсне й здобуте раз і назавжди.

21. Є правила економіки, корисні для зростання, але не для інтегрального розвитку людини<sup>17</sup>. Зростає добробут, але також

---

<sup>14</sup> Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці (11 січня 2016): AAS 108 (2016), 120; *L'Osservatore Romano*, іспанською 15 січня 2016, ст. 7.

<sup>15</sup> Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці (13 січня 2014): AAS 106 (2014), 83-84; *L'Osservatore Romano*, іспанською 17 січня 2014, ст. 7.

<sup>16</sup> Див. Промова до фундації «*Centesimus annus pro Pontifice*» (25 травня 2013): *L'Osservatore Romano*, іспанською 31 травня 2013, ст. 4.

<sup>17</sup> Див. Св. Павло VI, Енцикліка *Populorum progressio* (26 березня 1967), 14: AAS 59 (1967), 264.

і нерівність, що веде до «виникнення нових видів бідності»<sup>18</sup>. Коли говоримо, що сучасний світ зменшив бідність, то оцінюємо це мірками минулих епох, які неможливо накласти на актуальну дійсність. Бо в минулі часи, до прикладу, відсутність електрики не вважалася критерієм бідності й причиною важких переживань. Бідність завжди слід аналізувати й розуміти в контексті реальних можливостей конкретного моменту історії.

### *Права людини не достатньо універсальні*

22. Дуже часто ми усвідомлюємо, що насправді права людини не однакові для всіх людей. Пошана до цих прав «є першою умовою як соціального, так і економічного розвитку країни. Якщо поважають гідність людини, а її права визнають і їх гарантують, то також процвітає творчість і винахідливість, і особа може розвивати свої численні таланти для спільного добра»<sup>19</sup>. Але, «уважно спостерігаючи за сучасним суспільством, помічаємо багато протиріч, які спонукають задатися питаннями, чи справді однакову гідність усіх людей, урочисто проголошену 70 років тому, визнають, шанують, захищають і підтримують у всіх ситуаціях. Сучасний світ зберігає багато видів несправедливості, які підтримуються завуженими антропологічними дисциплінами і економічними моделями, фундаментом яких є зиски, і які не вагаються експлуатувати, відкидати і навіть вбити людину. У той час, як одна частина людства живе в достатку, інша бачить, що їхню гідність не визнають, їх зневажають, топчуть, і їхні фундаментальні права ігнорують чи порушують»<sup>20</sup>. Що це нам говорить про рівність прав людини, основу на тій самій гідності людини?

---

<sup>18</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 січня 2009), 22: AAS 101 (2009), 657.

<sup>19</sup> *Промова до представників влади, Тірана – Албанія* (21 вересня 2014): AAS 106 (2014), 773; *L'Osservatore Romano*, іспанською 26 вересня 2014, ст. 7.

<sup>20</sup> *Послання до учасників міжнародної конференції «Права людини в сучасному світі: здобутки, занедбання, заперечення»* (10 грудня 2018): *L'Osservatore Romano*, іспанською 14 грудня 2018, ст. 11.

23. Так само структура суспільств у всьому світі ще далека від того, щоб ясно відобразити, що жінки мають таку саму гідність і права, як і чоловіки. Слова говорять одне, а рішення і дійсність – зовсім інше. Факт, що «подвійно нещасні жінки, які страждають, усунені з суспільства, піддані зневагам і насильству, бо часто для захисту своїх прав вони мають менше можливостей»<sup>21</sup>.

24. Ми також признаємо, що «хоча міжнародна спільнота прийняла деякі рішення, аби покласти край усім формам невільництва, та ініціювала різні стратегії для боротьби з цим явищем, але мільйони людей – дітей, чоловіків і жінок різного віку – ще позбавлені свободи і змушені жити в умовах, подібних до рабства. [...] Сьогодні, як і в минулому, коренем невільництва є концепція, яка допускає, що людську особу можна трактувати як об'єкт. [...] Людську особу, створену на образ і подобу Божу, силою, обманом, фізичним чи психічним тиском позбавляють свободи, роблять її товаром, чиєюсь власністю, і трактують як засіб, а не як мету». Кримінальна павутина «вміло використовує в усьому світі сучасні інформаційні технології привабливості молоді та дітей»<sup>22</sup>. Звиродніння не має меж, коли жінки стають предметом, який змушують робити аборти. Огідно, коли людей крадуть і продають їхні органи. Це призводить до того, що торгівля людьми та інші актуальні форми рабства стають загальною проблемою, яку все людство повинно трактувати серйозно, бо «як кримінальні структури використовують глобальну павутину в своїх цілях, так і протидія вимагає спільних і глобальних зусиль усіх суб'єктів суспільства»<sup>23</sup>.

### *Конфлікт і страх*

---

<sup>21</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопад 2013), 212: AAS 105 (2013), 1108.

<sup>22</sup> *Послання на 48-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2015* (8 грудня 2014), 3-4: AAS 107 (2015), 69-71; *L'Osservatore Romano*, іспанською 12 грудня 2014, ст. 9.

<sup>23</sup> *Там само*, 5: AAS 107 (2015), 72; *L'Osservatore Romano*, іспанською 12 грудня 2014, ст. 9.

25. Війни, терористичні акти, расові та релігійні переслідування і багато інших зловживань проти людської гідності оцінюються по-різному – в залежності від того, відповідають чи ні конкретним інтересам, головню економічним. Правдою є те, що відповідає інтересам можновладців, і перестає нею бути, якщо вже не приносить їм користі. Кількість таких випадків насильства «боляче збільшується в багатьох частинах світу в таких формах, що це вже можна назвати “поетапною третьою світовою війною”»<sup>24</sup>.

26. Це не дивує, якщо помічаємо відсутність горизонтів, які нас єднають, бо кожна війна нищить «сам проект братерства, вписаний в покликання людської родини», і тому «кожна небезпечна ситуація викликає недовіру і захист власних інтересів»<sup>25</sup>. І таким чином у нашому світі збільшується безсенсовна дихотомія з претензіями «гарантувати стабільність і мир на основі фальшивої безпеки, яку підтримує ментальність страху й недовіри»<sup>26</sup>.

27. Неймовірно, але технічний розвиток не знищив страхи минулого; що більше, ці страхи зуміли сховатися й зміцніти позаду нових технологій. Навіть сьогодні за мурами древнього міста є безодня, незвідана територія, пустеля. Те, що звідти походить, не вірогідне, бо не знане, не знайоме, не належить до поселення. Це територія «варварів», від яких потрібно захищатися будь-якими способами. Отож, для самозахисту будують нові мури, і зовнішній світ уже не існує, існує лише «мій» світ, і то до такої міри, що багато людей вже перестають бути людьми зі своєю невід’ємною гідністю, а стають тільки «ними». Відроджується «тенденція побудови культури мурів – будувати мури в серцях і на землі, аби уникнути зустрічі з іншими культурами, з іншими особами. А будівничий мурів,

---

<sup>24</sup> *Послання на 49-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2016* (8 грудня 2015), 2: AAS 108 (2016), 49; *L'Osservatore Romano*, іспанською 18-25 грудня 2015, ст. 8.

<sup>25</sup> *Послання на 53-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2020* (8 грудня 2019), 1: *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 грудня 2019, ст. 6.

<sup>26</sup> *Промова про атомну зброю, Нагасакі – Японія* (24 листопада 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 29 листопада 2019, ст. 11.

позбавлений ширшого горизонту, врешті-решт стане рабом своїх мурів. Бо йому бракує цієї іншості»<sup>27</sup>.

28. Самотність, страх і незахищеність багатьох людей, які відчують, що система їх покинула, створюють родючий ґрунт для мафії. Мафіозні структури представляють себе «захисниками» забутих і часто за посередництвом різних форм допомогти реалізують власні кримінальні інтереси. Існує типово мафіозна педагогіка, яка в фальшивому дусі спільноти створює тенета залежності й поневолення, від яких дуже важко звільнитися.

### *Глобалізація і прогрес без спільного напрямку*

29. Разом із Великим Імамом Ахмед Аль-Таїбом ми не ігноруємо позитивні досягнення науки, техніки, медицини, промисловості та соціального забезпечення, особливо в країнах, які розвиваються. Але «наголошуємо, що разом із великим і цінним історичним прогресом констатуємо моральне зіпсуття, яке впливає на міжнародну співпрацю, і ослаблення духовних цінностей та відчуття відповідальності. Все це породжує загальну фрустрацію, ізоляцію і відчай. [...] Постають вогнища напружень, накопичується зброя і боєприпаси, і це тоді, коли світ охоплений невпевненістю, розчаруванням, страхом за майбутнє, і контролюється короткозорими економічними інтересами». Ми також сигналізуємо «про великі політичні кризи, несправедливість і брак справедливого розподілу природних ресурсів. [...] Перед лицем таких криз, коли мільйони дітей вмирають, виснажені бідністю і голодом, на міжнародному рівні панує неприйнятне мовчання»<sup>28</sup>. У цій панорамі, яка нас зачаровує багатьма досягненнями, ми не бачимо справжньої людської дороги.

30. В сучасному світі слабне відчуття приналежності до єдиної людської родини, а мрія будувати разом справедливість

---

<sup>27</sup> Промова до викладачів і студентів коледжу “San Carlo” в Мілані (6 квітня 2019): *L’Osservatore Romano*, іспанською 14 квітня 2019, ст. 7.

<sup>28</sup> Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L’Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 7.

і мир видається утопією з минулих епох. Бачимо, що домінує холодна, глобалізована і комфортна байдужість, дочка великого розчарування, яке приховується за оманливою ілюзією: віримо, що можемо бути всемогутніми, і забуваємо, що всі перебуваємо в одному човні. Це розчарування залишає великі цінності братерства і веде до «своєрідного цинізму. Ми зустрічаємося з цією спокусою, коли йдемо шляхом втрат і розчарувань. [...] Ізоляція і замкнення в собі або у власних інтересах ніколи не повернуть надію й зусилля для віднови; повернути надію можуть тільки близькість і культура зустрічі. Ізоляція – ні; близькість – так. Культура зіткнення – ні; культура зустрічі – так»<sup>29</sup>.

31. У цьому світі, який біжить у різних напрямках, живемо в атмосфері, в якій «відстань між одержимим устремлінням до власного добра і спільним щастям уже така велика, що здається, що між індивідом і спільнотою справжня прірва. [...] Бо відчуття, що тебе змушують жити разом із кимось – це одна річ, а інша річ – цінити багатство і красу зерен спільного життя, які слід шукати й плекати разом»<sup>30</sup>. Технології постійно розвиваються, але «як було би добре, якщо би наукові й технічні винаходи супроводжувалися більшою рівноправністю і соціальною інтеграцією! Як було би добре, щоб, відкриваючи нові далекі планети, ми водночас відкривали потреби брата чи сестри на нашій орбіті!»<sup>31</sup>.

### *Пандемії та інші нещастя історії*

32. Правда, що глобальна трагедія пандемії Covid-19 тимчасово пробудила усвідомлення, що все людство – одна спільнота, яка перебуває в одному човні, в якому нещастя одного шкодить усім. Пам'ятаймо, що ніхто не врятується сам, врятуємося тільки разом. І тому я говорив, що «буря виявляє

---

<sup>29</sup> *Промова до працівників культури, Кальярі – Італія (22 вересня 2013): L'Osservatore Romano, іспанською 27 вересня 2013, ст. 15.*

<sup>30</sup> *Humana communitas*. Лист до президента Папської Академії „Pro Vita” з нагоди 25-ї річниці заснування (6 січня 2019), 2. 6: *L'Osservatore Romano*, іспанською 18 січня 2019, ст. 6-7.

<sup>31</sup> *Відеопослання на TED2017 у Ванкувері (26 квітня 2017): L'Osservatore Romano (27 квітня 2017), ст. 7.*

нашу вразливість і показує фальшиві й поверхневі забезпечення, за допомогою яких будуємо свої плани, проекти, звички і пріоритети. [...] Буря змила макіяж стереотипів, які покривали наше «я», завжди стурбоване своєю зовнішністю; ще раз відкривається блаженна приналежність до спільноти, якої не можемо уникнути – приналежність бути братами»<sup>32</sup>.

33. Світ невблаганно прямував до економіки, яка, використовуючи технологічний поступ, намагалася зменшувати «людські витрати», а дехто нас переконував, що вільний ринок забезпечить усе. Але сильний і неочікуваний удар цієї неконтрольованої пандемії змусив нас думати про всіх людей більше, ніж про вигоди для деяких. Тепер можемо визнати, що «ми мріяли про розкіш і велич, а дійшли до збентеження, замкнутості й ізольованості. Ми сиділи в гаджетах – і втратили смак братерства. Ми шукали швидких і певних результатів – а тепер пригнічені нетерплячістю і неспокоєм. Нас полонив віртуальний світ – і ми втратили смак і запах реального світу»<sup>33</sup>.

34. Якщо все між собою пов'язане, то важко уявити, щоб ця глобальна трагедія не вплинула на наше сприйняття дійсності, на наше устремління бути абсолютними господарями свого життя і світу. Я не говорю, що це якась Божа кара. Також недостатньо стверджувати, що шкода, заподіяна природі, пізніше повернеться до нас. Сама дійсність стогне і бунтується. Згадуються відомі слова поета Вергілія про сльози речей та історії<sup>34ii</sup>.

35. Але ми дуже швидко забуваємо уроки історії – «вчительки життя»<sup>35</sup>. Після закінчення цієї пандемії найгіршою реакцією було би ще більше устремління до споживацтва й нових форм егоїстичного самозахисту. Дай Боже, щоби після цього всього вже не було «їх», тільки «ми». Дай Боже, щоби це

---

<sup>32</sup> *Особливий момент молитви в часи епідемії* (27 березня 2020): *L'Osservatore Romano*, іспанською 3 квітня 2020, ст. 3.

<sup>33</sup> *Промова під час екуменічної і міжрелігійної зустрічі з молоддю, Скоп'є – Північна Македонія* (7 травня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 10 травня 2019, ст. 12.

<sup>34</sup> Див. *Eneida* 1, 462: «Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt».

<sup>35</sup> «Historia [...] magistra vitae» (Марк Туліо Ціцерон, *De Oratore*, 2, 36).



не був черговий трагічний епізод історії, який нас нічого не навчив. Дай Боже, щоби ми пам'ятали про старих людей, які померли через брак респіраторів – почасти внаслідок систематичного демонтажу системи охорони здоров'я. Дай Боже, щоби ці страждання не були даремними, щоби ми змогли перейти до нового життя й остаточно відкрити, що потребуємо себе взаємно і маємо взаємні борги, і щоб людство відродилося з усіма своїми обличчями, руками й голосами поза границями, які ми створили.

36. Якщо не зможемо відновити загальне прагнення спільноти приналежності й солідарності, якому потрібно присвятити час, сили й ресурси, то глобальна ілюзія, яка нас поневолює, розпадеться вщент, і в багатьох залишиться відчуття гіркоти й пустки. Окрім того, не можна наївно ігнорувати факт, що «одержимість споживацьким стилем життя, особливо з боку небагатьох вибраних, може призвести лише до насильства та взаємознищення»<sup>36</sup>. «Спасайся, хто як може» швидко перетвориться на «всі проти всіх», і це буде гіршим від пандемії.

#### *Брак людської гідності на границях*

37. Деякі популістські політичні режими та ідеології ліберальної економіки стверджують, що за всяку ціну потрібно уникати напливу мігрантів. Водночас переконують, що допомогу вбогим країнам слід обмежити так, щоб вони впали на дно й були змушені різко зменшити видатки. Не усвідомлюють, що ці абстрактні твердження, які важко прийняти, можуть зруйнувати багато людських життів. Багато людей втікає від війни, переслідувань і природних катаклізмів. Інші правомірно «шукають кращих можливостей для себе і своїх родин. Мріють про краще майбутнє й хочуть створити умови для його здійснення»<sup>37</sup>.

38. На жаль деякі «приваблені західною культурою, але часто їхні очікування нереалістичні й наражають їх на великі розчарування. Торговці людьми, позбавлені моралі й часто

---

<sup>36</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 204: AAS 107 (2015), 928.

<sup>37</sup> Апостольська Адгортація *Christus vivit* (25 березня 2019), 91.

пов'язані з наркокартелями й картелями, які займаються контрабандою зброї, використовують слабку ситуацію мігрантів, які на своєму шляху дуже часто зазнають насильства, работоргівлі, психічного й фізичного насильства та страждань, які неможливо описати»<sup>38</sup>. Мігранти «віддаляються від середовища, з якого походять, і часто відчужуються від нього у культурному й релігійному аспектах. Ослаблюються також і спільноти, з яких вони походять, бо втрачають найбільш енергійних та ініціативних членів, і родини – особливо у випадках, коли один або обидва батьки мігрують, залишаючи своїх дітей»<sup>39</sup>. І тому також «потрібно утвердити право не мігрувати, тобто, створити умови, щоб можна було залишатися в своїй країні»<sup>40</sup>.

39. Що більше, «у країнах, які приймають мігрантів, міграція викликає паніку й страх, які часто розпалюються й використовуються в політичних цілях. У такий спосіб поширюється ксенофобська ментальність замкнутості й зосередження на собі, на що потрібно рішуче реагувати»<sup>41</sup>. Мігрантів не вважають гідними настільки, щоб допустити їх до суспільного життя на рівні з іншими, і забувають, що вони мають таку саму гідність, як і інші особи. І тому вони мусять бути «протагоністами свого порятунку»<sup>42</sup>. Ніхто не говорить прямо, що вони не люди, але на практиці, через рішення і те, як до них ставляться, виражається переконання, що вони менше цінні, менше важливі, менше людські. Неприпустимо, щоби християни мали таку ментальність і таку поставу, коли часом деякі політичні преференції переважають над релігійними переконаннями про невід'ємну гідність кожної людської особи без огляду на її походження, колір шкіри чи віровизнання, і над вищим законом братньої любові.

---

<sup>38</sup> Там само, 92.

<sup>39</sup> Там само, 93.

<sup>40</sup> Бенедикт XVI, *Послання на 99-ий Міжнародний День Мігрантів і Біженців* (12 жовтня 2012): AAS 104 (2012), 908; *L'Osservatore Romano*, іспанською 11 листопада 2012, ст. 4.

<sup>41</sup> Апостольська Післясинодальна Адгортація *Christus vivit* (25 березня 2019), 92.

<sup>42</sup> *Послання на 106-ий Міжнародний День Мігрантів і Біженців 2020* (13 травня 2020): *L'Osservatore Romano*, іспанською 22 травня 2020, ст. 5.

40. «Мігранти конституюють наріжний камінь майбутнього світу»<sup>43</sup>, але сьогодні їх ранив «втрата “відчуття братерської відповідальності”, на якій стоять усі громадянські суспільства»<sup>44</sup>. До прикладу, Європа дуже ризикує піти цим шляхом. Але «великий культурний і релігійний спадок дає їй знаряддя для захисту головного значення людської особи і знаходження слушної рівноваги між моральним обов'язком захисту прав своїх громадян і гарантуванням допомоги мігрантам і їх прийняття»<sup>45</sup>.

41. Розумію, що дехто має сумніви і страх щодо мігрантів. Вважаю це природним інстинктом самозахисту. Але правдою є й те, що індивід і народ приносять плоди тільки тоді, коли вміють творчо відчинитися для інших. Заохочую виходити поза природні інстинкти, бо «проблема постає тоді, коли ці сумніви й страхи детермінують наше мислення і вчинки до тої міри, що стаємо нетерпимими, замкнутими і, може навіть не усвідомлюючи цього, расистами. У такий спосіб страх позбавляє нас бажання й здатності зустрітися з іншим»<sup>46</sup>.

#### *Омана комунікації*

42. Неймовірно, але в той час як поширюються постави замкнутості й нетерпимості, які нас віддаляють від інших, відстань між людьми так зменшується чи взагалі зникає, що право на приватність уже не діє. Все перетворюється на виставу, за якою можна спостерігати, підглядати, і життя піддане постійному контролюванню. В електронній комунікації хочуть показати все, і кожний індивід стає

---

<sup>43</sup> Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці (11 січня 2016): AAS 108 (2016), 124; *L'Osservatore Romano*, іспанською 15 січня 2016, ст. 8.

<sup>44</sup> Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці (13 січня 2014): AAS 106 (2014), 84; *L'Osservatore Romano*, іспанською 17 січня 2014, ст. 7.

<sup>45</sup> Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці (11 січня 2016): AAS 108 (2016), 123; *L'Osservatore Romano*, іспанською 15 січня 2016, ст. 8.

<sup>46</sup> Послання на 105-ий Міжнародний День Мігрантів і Біженців (27 травня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 31 травня 2019, ст. 6.

об'єктом, за яким спостерігають, в якому нишпорять, який роздягають і поширюють, часто анонімно. Пошана до іншої людини розмивається так, що коли її відсуваю, ігнорую і тримаю на відстані, то водночас можу безсоромно влізати в її життя аж до крайнощів.

43. З другого боку, електронна активність ненависті й деструкції не є – як дехто нас переконує – адекватною взаємною підтримкою, а лише союзом проти ворога. Натомість «цифрові засоби комунікації можуть наражати на ризик узалежнення, ізоляції й поступової втрати контакту з конкретною дійсністю, перешкоджаючи розвиткові автентичних міжособових стосунків»<sup>47</sup>. Нам потрібні фізичні жести, міміка, мовчання, мова тіла, запах, тремтіння рук, рум'янець, піт, бо все це говорить і є частиною людського спілкування. Віртуальні контакти, які звільняють від працелюбного плекання дружби, від стабільної взаємності й від взаємної згідності, яка дозріває з часом, лише виглядають як дружба. Насправді вони не створюють «нас», але, зазвичай, приховують і підсилюють індивідуалізм, який виражається у ксенофобії й зневазі до слабких. Віртуальні контакти не збудують мостів, вони не здатні об'єднати людство.

#### *Безсоромна агресивність*

44. Захищаючи своє споживацьке і комфортне відсторонення, особи водночас вибирають постійні й лихоманкові контакти. Це збуджує нетипові форми агресії, образ, поганої поведінки, зневажання, словесних атак – аж до приниження іншої людини з ненавистю, яка неможлива при фізичному контакті, бо тоді би повбивали один одного. Соціальна агресивність знаходить у гаджетах і комп'ютерах простір для безмежної експансії.

45. Це допомогло різним ідеологіям позбутися будь-якого сорому. Те, що про когось не можна було сказати кілька років тому, не ризикуючи втратити пошану всього світу, сьогодні деякі політики можуть говорити грубо й безкарно. Не можна ігнорувати факт, що «в цифрове середовище залучені великі

---

<sup>47</sup> Апостольська Післясинодальна Адгортація *Christus vivit* (25 березня 2019), 88.

економічні інтереси, здатні користуватися як непомітними, так і інвазивними способами контролювання, створюючи механізми маніпулювання свідомістю і демократичними процесами. Багато майданчиків часто заохочують до зустрічі осіб із подібними поглядами, перешкоджаючи конфронтації відмінних поглядів. Такі зачинені середовища сприяють поширенню фальшивої інформації, розпалюючи упередження і ненависть»<sup>48</sup>.

46. Слід визнати, що фанатизм, який нищить інших, притаманний також релігійним людям, не виключаючи християн, які «можуть стати частиною мережі мовного насилля в інтернеті й на різних форумах чи місцях віртуального спілкування. Навіть у католицьких медіа можуть переступати через границі, часто використовувати обмовляння й очорнення, і, як здається, втрачати будь-яку етику й пошану до репутації інших»<sup>49</sup>. Що цим даємо братерству, яке нам пропонує Отець усіх людей?

#### *Інформація, позбавлена мудрості*

47. Справжня мудрість вимагає зустрічі з дійсністю. Але сьогодні все можна створити, замаскувати, модифікувати. Це призводить до того, що безпосередній контакт із дійсністю вже нестерпний. Внаслідок чого спрацьовує механізм «селекції» й розвивається звичка те, що подобається, відразу відділяти від того, що не подобається, привабливе відділяти від відразливого. За цією логікою вибираємо людей, з якими вирішуємо жити в світі. У такий спосіб людей чи ситуації, які нас боляче вразили або викликали неприємні почуття, просто елімінуємо в віртуальній павутині й будуємо віртуальну бульбашку, яка нас ізолює від середовища, в якому живемо.

48. Сісти й слухати іншого – що характерно для зустрічі двох людей – це парадигма постави акцептації: подолати свій нарцисизм і прийняти іншого, звернути на нього увагу, прийняти його до свого кола. Але «сучасний світ переважно глухий. [...] Часом швидкість і поспіх сучасного світу

---

<sup>48</sup> Там само, 89.

<sup>49</sup> Апостольська Адгортація *Gaudete et exsultate* (19 березня 2018), 115.

перешкоджає нам добре слухати те, що говорить інша особа. Ми її перебиваємо на півслові, коли вона ще не закінчила речення, і хочемо вже відповісти. Не можна втратити здатність слухати». Св. Франциск із Ассізі «почув голос Бога, почув голос убогого, почув голос хворого, почув голос природи. І це змінило його життя. Прагну, аби багато сердець плекали дух св. Франциска»<sup>50</sup>.

49. Якщо мовчання і слухання зникає, а все перетворюється у швидке й неспокійне клікання есемесок, то ризикуємо втратити основну структуру мудрого людського спілкування. Створюється новий стиль життя, в якому кожен будує те, що хоче мати, і викидає те, що не може контролювати або пізнати повернево й відразу. Така динаміка, з огляду на внутрішню логіку, перешкоджає спокійній рефлексії, яка могла би вести до спільної мудрості.

50. Ми можемо разом шукати правду в діалозі, в спокійній розмові, в гарячій дискусії. Це вимагає наполегливості, моментів тиші й страждання, але у такий спосіб можна терпляче збирати великий досвід осіб і народів. Нездоланне накопичення інформації, яка на нас напливає, ще не означає більшої мудрості. Мудрість не досягають нетерплячими пошуками в інтернеті, вона не є сумою даних, вірогідність яких дуже сумнівна. Так ми не дозріватимемо при зустрічі з правдою. Розмови крутитимуться тільки довкола найновіших даних, будуть поверховими й загальними. Ми не приділятимемо достатньо уваги для того, щоб проникнути в суть речей, не розпізнаємо те суттєве, що надає значення існуванню. І так свобода стає злудою, яку нам продають і яку плутаємо зі свободою серфити в інтернеті. Проблема полягає в тому, що шляхом братерства – локального й універсального – можуть йти лише вільні й готові до справжніх зустрічей люди.

#### *Залежність і низька самооцінка*

51. Деякі економічно розвинені країни представляють себе малорозвиненим країнам як культурну модель для наслідування, замість того, щоб забезпечити їм можливість йти

---

<sup>50</sup> З фільму Віма Вендерса *Папа Франциск – людина слова. Надія – універсальне послання* (2018).

своїм шляхом, розвивати свої інноваційні таланти на основі цінностей власної культури. А поверхнева й сумна ностальгія за копіюванням і купуванням, замість того, щоб творити, веде до дуже низької самооцінки нації. Заможні верстви населення убогих країн і ті, яким вдалося викарабкатися зі злиднів, не здатні присвоїти характерні риси й процеси культури й історії свого народу, і тому погорджують своєю культурною ідентичністю як єдиною причиною усіх нещасть.

52. Легкий спосіб домінувати над кимось – це знищити його почуття власної гідності. За тенденціями гомогенізації світу стоять інтереси сильних, які користають із чиєїсь низької самооцінки, а через засоби масової інформації і віртуальну павутину творять нову культуру на службі наймогутніших. Це грає на руку фінансовим махінаціям та різним формам експлуатації бідних. З другого боку, ігнорування культури якось народу призводить до того, що багато політичних лідерів уже не в стані запустити ефективні проекти, які можна вільно прийняти і здійснити.

53. Забуваємо, що «немає гіршого відчуження від відчуття, що не маємо коріння, що не належимо ні до кого. Земля буде плодovитою, а народ плідним і матиме майбутнє настільки, наскільки створить контакти між своїми членами, інтеграційні зв'язки між поколіннями і різними своїми спільнотами, і також наскільки розірве перепони, які знечулюють і віддаляють одних від одних»<sup>51</sup>.

### *Надія*

54. Незважаючи на ці темні хмари, якими не можна легковажити, на наступних сторінках я хочу говорити про різні шляхи надії, бо Бог постійно сіє в людство зерна добра. Ця пандемія дала нам можливість помітити й оцінити стількох чоловіків і жінок подорожі, які, серед загального страху, ризикували своїм життям. Ми спромоглися визнати, що наше життя сплелось і підтримувалося звичайними людьми, які, безсумнівно, творили вирішальні події нашої спільної історії:

---

<sup>51</sup> Промова до представників влади, громадянського суспільства і дипломатичного корпусу, Таллінн – Естонія (25 вересня 2018): *L'Osservatore Romano*, іспанською 5 жовтня 2018, ст. 4.

лікарі, медсестри, фармацевти, працівники супермаркетів, соціальні працівники, опікуни, водії, чоловіки й жінки, які надавали основні послуги й підтримували безпеку, волонтери, священники, черниці... Вони розуміли, що ніхто не врятується сам<sup>52</sup>.

55. Я захожую до надії, яка «говорить про дійсність, глибоко закорінену в людському серці незалежно від конкретних обставин і історичних умов, в яких живемо. Говорить про спрагу, про устремління, про прагнення повноцінного і реалізованого життя, про бажання чогось великого, що наповнює серце й підносить дух до великих речей, таких як правда, добро і краса, справедливість і любов. [...] Надія хоробра, вміє бачити далі особистої вигоди, малих забезпечень і благ, які обмежують горизонт; надія відчиняє нас на великі ідеали красивого і гідного життя»<sup>53</sup>. Крокуймо з надією.

---

<sup>52</sup> Див. *Особливий момент молитви в часи епідемії* (27 березня 2020): *L'Osservatore Romano*, іспанською 3 квітня 2020, ст. 3; *Послання на 4-ий Міжнародний День Убогих 2020* (13 червня 2020), 6: *L'Osservatore Romano*, іспанською 19 червня 2020, ст. 5.

<sup>53</sup> *Привітання для молоді культурного осередку ім. отця Фелікса Варелі, Гавана – Куба* (20 вересня 2015): *L'Osservatore Romano* (21-22 вересня 2015), ст. 6.



## ДРУГИЙ РОЗДІЛ ЧУЖОЗЕМЕЦЬ НА ДОРОЗІ

56. Усе, що я згадав у попередньому розділі, – це більше, ніж відсторонений опис дійсності, бо «радість і надія, смуток і тривога сучасних людей – особливо бідних і страждених – є радістю й надією, смутком і тривогою Христових учнів, і немає нічого по-справжньому людського, що не знаходило б відгуку в їхніх серцях»<sup>54</sup>. Намагаючись знайти світло в тому, що переживаємо, і перед тим, як накреслити деякі напрямки дій, хочу присвятити один розділ притчі, яку Ісус Христос розповів дві тисячі років тому. І хоча ця енцикліка написана для всіх людей доброї волі незалежно від їхніх релігійних переконань, але притча подана в такій формі, що може кожному людину спонукати задатися різними запитаннями.

*«І ось якийсь законовчитель устав, щоб його випробувати, та й каже: “Учителю, що мені робити, щоб вічне життя досягнути?” А Ісус мовив до нього: “В законі що написано? Як там читаєш?” Озвався той і каже: “Люби Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, усією твоєю душею і всією силою твоєю і всією думкою твоєю; а ближнього твого, як себе самого.” “Ти добре відповів”, сказав (Ісус), “роби це й будеш жити.” Та той, бажаючи себе самого виправдати, каже до Ісуса: “А хто мій ближній?” Мовив тоді Ісус, кажучи: “Один чоловік спускався з Єрусалиму до Єрихону й потрапив розбійникам, що його обдерли й побили тяжко та й пішли геть, zostавивши півмертвого. Випадком ішов якийсь священик тією дорогою; побачив він його й, збочивши, пройшов мимо. Так само й левіт прийшов на те місце, глянув на нього й пройшов мимо. Але один самарянин, що був у дорозі, зненацька надійшов (на нього) й, побачивши його, змилосердився. Він приступив до нього, перев'язав йому рани, полив їх оливою і вином; потім посадив його на власну скотину, привів до заїзду й доглянув за ним. На другий день він виїняв два динари, дав їх господареві й мовив: “Доглядай за ним, і те, що витратиш на нього більше, я заплачу тобі, коли повернуся. Хто з оцих трьох, на твою думку, був ближнім тому, що потрапив розбійникам у руки?” Він відповів: “Той, хто вчинив над ним милосердя.” Тоді Ісус сказав до нього: “Іди і ти роби так само”» (Лк. 10, 25-37).*

---

<sup>54</sup> II Ватиканський Собор, Душпастирська конституція *Gaudium et spes*, про Церкву в сучасному світі, 1.

## Контекст

57. Ця притча має тисячолітній контекст. Біблія, після опису створіння світу й людини, показує проблеми людських стосунків. Каїн вбиває свого брата Авеля, і тоді звучить голос Бога: «Де Авель, брат твій?» (Бт. 4, 9). Каїн відповідає так, як ми часто відповідаємо: «Хіба я сторож брата мого?» (*там само*). Ставлячи це запитання, Бог піддає під сумнів будь-які види детермінізму чи фаталізму, які намагаються виправдати байдужість, як єдину можливу відповідь. Навпаки, Бог додає нам відваги творити іншу культуру, яка нас спрямовує до долання ворожнечі й піклування один одним.

58. Книжка Іова нав'язує до факту, що існування одного Творця – це фундамент деяких спільних прав: «Хіба не той, що створив мене, створив і його в лоні? Хіба ж не той самий сотворив нас в утробі?» (31, 15). Через сотні років св. Іринеї виразив це з допомогою образу мелодії: «Хто любить правду, не повинен ввести себе в оману інтервалами між звуками, і не вважати, що один митець створив один звук, а інший митець – другий звук [...] це був один митець»<sup>55</sup>.

59. В юдейській традиції заповідь любові й турботи про іншу людину, здається, обмежувалася зв'язками з особами своєї нації. Древня заповідь «Любитимеш ближнього твого, як самого себе» (Лев. 19, 18), в загальному розумінні, стосувалася людей свого народу. Але і особливо в юдаїзмі, який розвивався поза територією Ізраїлю, границі заповіді розширювалися. З'явилося напуття не робити іншим того, чого не хочеш, щоб робили тобі (див. Тов. 4, 15). Мудрець Гіллел (I ст. до Хр.) сказав на цю тему: «Це Закон і Пророки. Все інше – тлумачення»<sup>56</sup>. Прагнення йти божественними стежками подолато тенденцію обмежити цю заповідь колом найближчих людей: «Милість людини – до її ближнього, а Божа милість – до всякого тіла» (Сир. 17, 13).

60. У Новому Завіті заповідь Гіллела виражена в позитивній формі: «Все, отже, що бажали б ви, щоб люди вам чинили, те ви чиніть їм, – це ж бо закон і пророки» (Мт. 7, 12). Це універсальний заклик обняти кожну людину тільки тому, що

---

<sup>55</sup> Св. Іринеї Ліонський, *Adversus Haereses* 2, 25, 2: PG 7/1, 798-s.

<sup>56</sup> *Talmud Bavli* (Talmud de Babilonia), *Sabbat*, 31 a.

вона людина, бо Всевишній, небесний Отець «велить своєму сонцю сходити на злих і на добрих» (Мт. 5, 45). Як наслідок, з'являється вимога: «Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний» (Лк. 6, 36).

61. Спонуку розширити серце так, щоб охопити кожного чужоземця, можемо знайти вже в древніх текстах Біблії. Це постійне нагадування єврейському народові про те, що в Єгипті він був чужоземцем:

*«Не будеш утискати чужинця і не гнобитимеш його, бо ви самі були чужинцями в Єгипетській землі» (Вих. 22, 20).*

*«Чужинця не гнобитимеш; ви самі знаєте, як на душі в чужинця; бо ви були чужинцями в Єгипетській землі» (Вих. 23, 9).*

*«Коли якийсь приходень перебуває в вашім краю з вами, не гнобить його. Приходень, що перебуває між вами, буде для вас як земляк посеред вас; любитимеш його, як себе самого, приходнями бо ви були в землі Єгипетській» (Лев. 19, 33-34).*

*«Як збиратимеш виноград у себе в винограднику, не підеш потім оглядати грона: нехай вони зостануться для приходня, для сироти й для вдови; пам'ятай, що ти був рабом у Єгипетській землі» (Втор. 24, 21-22).*

У Новому Завіті заклик до братерської любові лунає на повну силу:

*«Увесь бо закон міститься у цій одній заповіді: “Люби ближнього твого, як себе самого”» (Гал. 5, 14).*

*«Хто ж любить брата свого, той у світлі перебуває, і в ньому нема причини до падіння. Хто ж ненавидить брата свого, той у темряві, і в темряві він ходить» (1 Йо. 2, 10-11).*

*«Ми знаємо, що ми перейшли від смерти до життя, бо любимо братів. Хто не любить, той у смерті перебуває» (1 Йо. 3, 14).*

*«Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить» (1 Йо. 4, 20).*

62. Але таку пропозицію любові можуть не зрозуміти. Св. Павло не безпідставно, бо перші християнські спільноти піддавалися спокусам створювати зачинені й ізольовані групи, напоумляв своїх учнів мати любов один до одного «й до всіх» (1 Сол. 3, 12), а в спільноті Йоана вимагали добре приймати братів, «зосібна ж чужинців» (3 Йо. 5). Цей контекст допоможе зрозуміти притчу про доброго самарянина: любов не дивиться на походження побитого брата, бо саме «любов розриває пута, які нас ізолюють і розділяють, і будує мости; любов дає

можливість будувати велику родину, в якій кожний почувається у своєму домі. [...] Любов уміє співчувати й шанувати»<sup>57</sup>.

### *Покинуті*

63. Ісус розповів, що при дорозі лежав чоловік, на якого напали й побили бандити. Біля нього проходили, не затримуючись, різні люди. Вони займали в суспільстві високі посади, але не переймалися спільним добром, не хотіли присвятити свій час людині в біді чи, принаймні, покликати когось на допомогу. Тільки один зупинився, перев'язав його рани своїми руками, заплатив за лікування, опікувався ним. Передовсім дав йому те, чого нам так бракує в цьому забіганому світі: дав йому свій час. Мабуť він мав на цей день свої плани, мав свої потреби, обов'язки і бажання. Але він спромігся відсунути все це набік, коли побачив незнайому побиту людину, яка варта того, щоб їй присвятити свій час.

64. З ким ти себе ідентифікуєш? Це питання різке, пряме і вирішальне. До кого з цих персонажів ти подібний? Слід визнати, що піддаємося спокусі байдужого ставлення до інших людей, особливо найслабших. Слід визнати, що ми виростили під багатьма аспектами, але залишаємося інфантильними у супроводженні, піклуванні й підтримці найслабших і найбеззахисніших людей у наших розвинених суспільствах. Ми звикли відвертати голову, проходити, не затримуючись, ігнорувати ситуацію, якщо вона не зачіпає нас безпосередньо.

65. На людину нападають на дорозі, а очевидці втікають і вдають, що нічого не бачили. Є люди, які наїхали на когось своєю машиною, – і втікають. Вони хочуть уникнути проблем, їх не хвилює, що людина вмирає з їхньої вини. Це риси загального стилю життя, який виражається у різний спосіб, часом дуже непомітно. Окрім того, ми дуже зосереджені на власних проблемах, і коли помічаємо, що хтось страждає, то це нас нервує і непокоїть, бо не хочемо марнувати свій час на чужі

---

<sup>57</sup> Промова до тих, кому Церква надає харитативну допомогу, Таллінн – Естонія (25 вересня 2018): *L'Osservatore Romano*, іспанською 5 жовтня 2018, ст. 5.

проблеми. Це симптоми хворого суспільства, яке будує свій добробут на чийомусь стражданні.

66. Краще не потрапити в таку біду. Погляньмо на доброго самарянина. Цей текст закликає нас відновити наше покликання бути громадянами своєї країни й всього світу, будівниками нових соціальних стосунків. Це завжди новий заклик, навіть якщо він – основний закон людського існування: щоби суспільство йшло до спільного добра і ради цього постійно вдосконалювало політичний і соціальний устрій, павутину стосунків і проекти, метою яких є людина. Вчинки доброго самарянина показують, що «наше життя пов'язане із життям інших людей: життя – не час проминання, життя – час зустрічі»<sup>58</sup>.

67. Ця притча – дуже виразна ілюстрація, яка добре вказує на фундаментальний вибір, який ми повинні зробити, щоб перебудувати світ, через який страждаємо. Єдиний вихід із болю й страждань, які нас оточують, – стати милосердним самарянином. Будь-який інший вибір ставить нас або по стороні розбійників, або по стороні перехожих, які минають побиту людину, не проявляючи жодного співчуття до її страждання. Ця притча показує нам ініціативи, за допомогою яких можемо відбудувати спільноту з допомогою мужчин і жінок, які ототожнюють себе зі слабкістю інших людей і не дозволяють будувати суспільство з маргіналізованими людьми, а підходять до знедолених, піднімають лежачих і повертають їх у суспільство – щоб добро було спільним. Водночас ця притча застерігає нас від постав людей, які бачать тільки себе самих і не беруть відповідальності за неминучі вимоги людської дійсності.

68. Потрібно сказати ясно, що ця притча не навчає абстрактних ідеалів і не обмежується тільки етично-соціальною моральністю. Вона об'являє суттєву рису людської істоти, про яку часто забувають: ми створені до повноти, яку можна осягнути тільки в любові. Байдужість до страждання – це не вибір, не можна дозволити, щоб хтось був «на периферії життя». Це повинно нас обурити, людське страждання повинно

---

<sup>58</sup> Відеопослання на TED2017 у Ванкувері (26 квітня 2017): *L'Osservatore Romano* (27 квітня 2017), ст. 7.

нас так зворушити, щоб ми вийшли з зони свого комфорту. Це гідність.

### *Історія, яка повторюється*

69. Євангельська розповідь проста й послідовна, але також містить усю динаміку внутрішньої боротьби, яку ми переживаємо в процесі становлення своєї ідентичності й досвідчуємо на всіх етапах життя, спрямованого до братерства між людьми. Якщо вирушимо в дорогу, то неминуче зустрінемо зранену людину. А сьогодні таких людей стає щораз більше. Рішення прийняти чи покинути на дорозі побиту людину визначає всі економічні, політичні, соціальні і релігійні проекти. Кожного дня ми стаємо перед вибором: бути милосердним самарянином чи байдужим перехожим. І якщо глянемо на все своє життя і на весь світ, то зрозуміємо, що всі ми є або були такими, як ці євангельські персонажі: у чомусь ми подібні до побитого на дорозі, до бандитів, до перехожих і до милосердного самарянина.

70. Знаменно, як відмінності між персонажами притчі повністю змінюються при зустрічі з побитою і приниженою людиною. Вже немає значення, де ти живеш – в Юдеї чи Самарії, ти священник чи ти купець; є тільки два типи людей: ті, які страждають, і ті, які їх обминають; ті, які похиляються над людиною в біді, і ті, які відвертають погляд і пришвидшують ходу. Тут усі наші маски, бейджики і маскарадні костюми спадають – вибила година правди. Чи ми похиляємося, щоби доторкнутися до побитого і обробити його рани? Чи похиляємося, щоби взяти його на свої плечі? Це актуальний виклик, якого не слід боятися. В моменти кризи це нагальна потреба: можемо сказати, що в цей момент кожний, хто не бандит, і кожний, хто не проходить мимо, є або побитим або несе на своїх плечах когось побитого.

71. Історія про милосердного самарянина повторюється: щораз виразніше бачимо, що через соціальну і політичну байдужість у багатьох країнах світу з'являються пустельні дороги, на яких через внутрішні та зовнішні суперечки лежать покинуті люди, в яких вкрали можливості. У своїй притчі Ісус не подає альтернативні шляхи, такі як: що би сталося з важко пораненою людиною або з тою, яка йому допомогла, якщо би

їхніми серцями заволодів гнів чи бажання помсти? Він вірить у людину і цією притчею заохочує її любити, допомагати потребуючому і будувати суспільство, гідне називатися людським суспільством.

### *Персонажі притчі*

72. Притча розпочинається від розбійників. Ісус розпочинає її від здійсненого нападу, але не спонукає нас затриматися над фактом злочину, не жалітися над тим, що сталося, не звертає нашу увагу на розбійників. Ми їх знаємо. Ми бачили, як над світом затягуються чорні хмари відкинення і насильства ради нікчемних інтересів сильних цього світу, ради накопичення і розподілу матеріальних благ. Запитання могло би звучати: Чи залишимо потерпілого напризволяще, щоби кожний сам захищав себе від злодіїв? Чи потерпілий буде виправданям наших непримиренних поділів, нашої жорстокої байдужості, наших внутрішніх протистоянь?

73. Потім притча виразно вказує на тих, які проходять мимо. Ця небезпечна байдужість, виправдана вона чи ні, вираження зневаги чи сумне розпорошення уваги, робить священника чи левіта сірим відображенням прірви, яка відділяє нас від дійсності. Є багато способів проходити мимо, які взаємодоповнюються: зосередження на собі, ізоляція від інших людей, байдужість до світу; або дивитися десь у далечину. Стосовно другого способу проходити мимо, то в деяких країнах або їх регіонах існує зневага до вбогих і до їхньої культури; живуть і дивляться у далечину так, ніби імпортований проект розвитку держави зможе вирішити проблеми з бідними. У такий спосіб можна виправдати чинючу байдужість, бо ті, які би могли зворушити байдужі серця своїми благаннями, просто не існують. Вони перебувають поза горизонтом їхніх інтересів.

74. Ті, які проходять мимо, мають одну характерну рису – вони побожні люди. Що більше, вони присвятили своє життя Богові: священник і левіт. На це слід звернути особливу увагу, бо це показує, що віра й служіння Богові ще не є гарантією того, що живеш так, як того хоче Бог. Віруюча людина може не виконувати те, що від неї вимагає її віра, й водночас вірити, що перебуває з Богом, і вважати себе кращою за інших. Але є

способи жити вірою так, щоб відчинити серце на братів, і це буде гарантією автентичного життя з Богом. Св. Йоан Золотоустий дуже ясно виразив цей виклик, перед яким стоять християни: «Хочете почитати Тіло Христа? Не зневажайте його нагого [...], не вшановуйте його шовковими ризами в храмі, якщо на вулиці воно лежить наге й тремтить від холоду»<sup>59</sup>. Парадоксально, але ті, які декларують себе невіруючими, часом живуть Божою волею краще від віруючих.

75. Зазвичай таємними помічниками «придорожніх бандитів» є «перехожі, які дивляться в іншу сторону». Замикається коло між тими, які використовують, обдурюють і експлуатують суспільство, і тими, які вважають себе неупередженими критиками й водночас живуть у цій системі й користаються її благами. Це сумне лицемірство, коли безкарність за злочини, за використання інституцій для особистої чи корпоративної вигоди, та інше зло, яке неможливо викоринити, поєднується з постійним знеціненням усього, з постійними підозрами, які поширюють недовіру й стурбованість. На брехливе «все пропало» відповідають «ніхто цього не виправить», «чим я можу зарадити?» У такий спосіб підсилюють розчарування і безнадію, і це не сприяє духові солідарності й щедрості. Довести народ до зневіри – це замкнути досконало облудне коло: так діють невидимі сили добре прихованих інтересів, які захопили засоби, де була можливість виражати судження і думки.

76. Врешті гляньмо на побитого. Часом відчуваємо себе побитими й покинутими при дорозі – як і він. Також відчуваємо, що наші інституції покинули нас, бо вони слабкі й не мають ресурсів, або служать інтересам малих груп у країні й за границею. Бо «в глобалізованому суспільстві існує елегантний спосіб відводити погляд в сторону, яким зазвичай користуються: під видом політкоректності або ідеологічного етикету на страждаючу людину дивляться, не торкаючись її. Її показують у прямому ефірі, про неї говорять із показною терпимістю і евфемізмами»<sup>60</sup>.

---

<sup>59</sup> *Homiliae in Matthaeum*, 50, 3: PG 58, 508.

<sup>60</sup> *Послання учасникам міжнародної зустрічі народних рухів*, Модесто – США (10 лютого 2017): AAS 109 (2017), 291.



## Почати спочатку

77. Кожний день пропонує нову можливість, новий етап. Сподіватися отримати все від владних структур було би інфантильністю. Радіємо, що маємо простір співвідповідальності, в якому можемо започатковувати й генерувати нові процеси й зміни. Будьмо активними у відновленні зраних суспільств і допомози їм. Сьогодні маємо можливість показати братерство як нашу внутрішню сутність, стати добрими самарянами, які несуть на собі біль втрат, а не збуджують ненависть і образу. Нам потрібно, як випадковому подорожньому цієї притчі, тільки мати безкорисливе, чисте й просте прагнення бути народом, безустанно й невтомно приймати, піднімати й інтегрувати в суспільство тих, які впали; навіть якщо ми самі часто падаємо й змушені повторювати логіку насильства, егоїстичних амбіцій, поширення недовіри й брехні. Нехай інші займаються політикою чи економікою як знаряддям у грі за владу. Зміцнюймо добро і служімо добру.

78. Можна почати знизу, і боротися на місцевому рівні за дуже конкретні справи, і, крок за кроком, переходити до інших регіонів країни і світу з тою самою турботою, з якою милосердний самарянин опікувався кожною раною побитої людини. Шукаймо побитих і берімо на себе відповідальність за довколишню дійсність, не лякаючись болю чи слабкості, бо саме в них ми знайдемо все добро, яке Бог вклав у людське серце. Труднощі, які видаються великими, – це можливість зростати, а не піддаватися пасивному смутку й опускати руки. Але не робімо цього самі, індивідуально. Як самарянин шукав допомоги в господаря заїзду, щоб той опікувався побитим чоловіком, так і ми покликані зібратися і зустрітися як «ми», спільна родина, сильніша від суми окремих її членів; пам'ятаймо, що «ціле більше від частини і також більше від суми своїх частин»<sup>61</sup>. Позбуваймося дріб'язковості та образ у дрібних сутичках і безконечних конфронтаціях. Припинімо приховувати біль утрат й візьмімо відповідальність за свої провини, байдужість і обмани. Примирення і відновлення відродить і звільнить нас усіх від страху.

---

<sup>61</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 235: AAS 105 (2013), 1115.

79. Самарянин пішов своєю дорогою далі, не чекаючи на нагороду і подяку. Допомога ближньому принесла йому велике задоволення собою і перед Богом, отож була обов'язком. Усі ми несемо відповідальність за рани свого народу і всього людства. Отож, опікуймося слабостями кожного чоловіка, кожної жінки, кожної дитини і кожної старенької людини з таким посвяченням і увагою, як це робив милосердний самарянин.

#### *Ближній без обмежень*

80. Цією притчею Ісус відповів на запитання: Хто є моїм ближнім? Слово «ближній» за часів Ісуса означало того, хто перебуває біля тебе, хто тобі близький. Само собою розумілося, що допомагати потрібно людині з твого оточення, твоєї нації. Частина юдеїв тамтих часів зневажала самарян, вважала їх нечистими, які не належать до грона ближніх, яким слід допомагати. Ісус, юдей, повністю змінює таку ментальність: заохочує нас думати не про те, хто наскільки близько від нас, щоб бути нашим ближнім, а щоб ми всі були ближніми один одному.

81. Ісус заохочує допомагати людині в біді незалежно від того, належить вона до грона наших близьких, чи ні. У цьому випадку самарянин *став* ближнім побитого юдея. Щоб стати близьким і присутнім, він подолав усі культурні й історичні бар'єри. Ісус закінчує вимогою: «Іди і ти роби так само» (Лк. 10, 37). Це означає, що закликає нас відсунути набік всі різниці і, перед людським стражданням, стати ближнім кожної людини. Тоді я вже не говорю, що маю «ближніх», яким мушу допомагати, а відчуваю поклик стати ближнім інших людей.

82. Проблема полягає в тому, що Ісус наголошує, що побитий був юдеєм – мешканцем Юдеї, а той, хто зупинився й допоміг йому, був самарянином – мешканцем Самарії. Ця деталь дуже важлива для роздумів про любов, яка відчиняється для всіх. Територія, на якій жили самаряни, була збезчещена язичницькими культами, і тому для юдеїв самаряни були нечистими, відразливими й небезпечними. Фактично, древній юдейський текст, в якому говориться про зненавиджені народи, згадує Самарію і навіть стверджує, що «третій же навіть і не є народом» (Сир. 49, 25), і додає, що це «дурний народ, що живе в Сихемі» (вірш 26).

83. Це пояснює, чому самарянка, коли Ісус попросив в неї води, пихато відповіла: «Юдей еси, а просиш напитися в мене, жінки самарянки?» (Йо. 4, 9). Ті, які шукали підстав, щоб дискредитувати Ісуса, називали Його найобразливішими словами: «навіжений» і «самарянин» (Йо. 8, 48). І тому ця милосердна зустріч самарянина з юдеєм була сильною провокацією, яка демаскує всі ідеологічні маніпуляції, щоби ми розширили коло своїх ближніх, щоби наша здатність любити набрала універсального виміру й пододала всі упередження, всі історичні і культурні бар'єри, всі егоїстичні інтереси.

#### *Волення чужоземця*

84. Насамкінець нагадую про те, що Ісус сказав в іншому Євангелію: «Чужинцем був, і ви мене прийняли» (Мт. 25, 35). Ісус міг сказати ці слова, бо мав серце, чутливе до біди інших людей. Св. Павло заохочував: «Радуйтеся з тими, що радуються; плачте з тими, що плачуть» (Рим. 12, 15). Якщо серце приймає таку поставу, то воно здатне ототожнити себе з іншим, не звертаючи увагу на те, де він народився і звідки приходить. Той, хто входить у цю динаміку, остаточно досвідчує, що інші є «його власним тілом» (Іс. 58, 7)<sup>iii</sup>.

85. Для християн слова Ісуса мають також і трансцендентний вимір; вони заохочують нас розпізнати Христа в кожному покинутому чи відкинутому братові (див. Мт. 25, 40.45). І справді, віра дає нам нечувані мотивації прийняти іншу людину, бо віруючий здатний визнати, що Бог любить кожну людину безмежною любов'ю і «обдаровує її безмежною гідністю»<sup>62</sup>. Окрім того віримо, що Христос пролив свою кров за всіх і за кожного, і тому поза його універсальною любов'ю немає нікого. І якщо підемо до останнього джерела – внутрішнього життя Бога, то зустрінемо спільноту трьох Осіб, джерело і досконалий взірець будь-якого спільнотного життя.

---

<sup>62</sup> Св. Йоан Павло II, *Послання до неповносправних, Ангел Господній*, Оснабрук – Німеччина (16 листопада 1980): *L'Osservatore Romano*, іспанською 23 листопада 1980, ст. 9.

Теологія постійно збагачується завдяки роздумам про цю велику правду.

86. Часом мене засмучує факт, що з такими мотиваціями Церкві потрібно було багато часу, щоб рішуче засудити рабство і різні форми насильства. Сьогодні, з такою розвинутою духовністю й теологією, ми не маємо виправдань. Але ще є такі християни, які відчують потребу чи вважають, що їхня віра дає їм право підтримувати різні форми замкнутого і агресивного націоналізму, поставу ксенофобії, зневаги і навіть знущання над тими, які чимось відрізняються. Віра, разом із гуманізмом, який її надихає, перед лицем таких тенденцій повинна підтримувати критичний зміст і допомагати швидко на них реагувати. І тому важливо, щоби катехизація і проповідництво у більш безпосередній і ясний спосіб говорили про соціальне значення життя, про братерський вимір духовності, про невід'ємну гідність кожної людини й мотивації любити й приймати всіх людей.

## ТРЕТІЙ РОЗДІЛ ДУМАТИ ПРО НОВИЙ СВІТ І ТВОРИТИ ЙОГО

87. Людина створена так, що не може реалізуватися, розвиватися, досягнути повноти інакше, «як тільки через щире дарування себе самої»<sup>63</sup>. Також не пізнає глибокої правди про себе, якщо не зустрінеться з іншими людьми: «Спілкуюся з собою в тій мірі, в якій спілкуюся з іншим»<sup>64</sup>. Це пояснює, чому ніхто не може досвідчити вартості життя, якщо не любить конкретні обличчя. Ось де ховається таємниця справжньої людської екзистенції, бо «життя є там, де є зв'язок, єдність, братерство; і життя сильніше від смерті, якщо збудоване на справжніх зв'язках і узах вірності. І навпаки, життя нема там, де людина хоче належати лише собі самій і жити як острів: у таких поставах переважає смерть»<sup>65</sup>.

### *Переступити межу*

88. У глибині кожного людського серця любов створює зв'язки і розширюється, якщо витягує людину з неї самої і спрямовує до ближнього<sup>66</sup>. Ми створені для любові, й у всіх нас є «закон екстазу – виходу з себе, аби повніше існувати в іншому»<sup>67</sup>. І тому «людина колись мусить це зробити: вийти з себе самої»<sup>68</sup>.

---

<sup>63</sup> II Ватиканський Собор, Душпастирська конституція *Gaudium et spes*, про Церкву в сучасному світі, 24.

<sup>64</sup> Габріель Марсель, *Від спротиву до поклику*, ed. NRF, París 1940, 50; див. Габріель Марсель, *Від спротиву до поклику*, в *Obras selectas*, ed. VAS, Madrid 2004, vol. 2, 41.

<sup>65</sup> *Ангел Господній* (10 листопада 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 15 листопада 2019, ст. 3.

<sup>66</sup> Див. Св. Фома Аквінський, *Scriptum super Sententiis*, lib. 3, dist. 27, q. 1, a. 1, ad 4: «Dicitur amor extasim facere, et fervere, quia quod fervet extra se bullit et exhalat» (кажуть, що любов породжує екстаз і бурління, оскільки бурління виходить назовні і розвіюється).

<sup>67</sup> Кароль Войтила, *Любов і відповідальність*, Мадрид 1978, 136.

<sup>68</sup> Карл Ранер, S.J., *Літургійний рік*, Барселона 1966, 28. Оригінал: *Kleines Kirchenjahr. Ein Gang durch den Festkreis*, ed. Herder, Friburgo 1981, 30.

89. Але не можу обмежити своє життя зв'язками з маленькою групою, навіть зі своєю родиною, бо не зможу себе зрозуміти без сітки ширших зв'язків: не тільки сьогоднішніх, але також і минулих, які мене формували упродовж усього життя. Мій зв'язок з особою, яку ціную, не може ігнорувати того, що ця особа живе не тільки зв'язком зі мною, і що я живу не тільки зв'язком з нею. Наш зв'язок, якщо він здоровий і справжній, відчиняє нас на інших, які нас розширюють і збагачують. Сьогодні найвеликодушніший соціальний змісл легко нищиться егоїстичною близькістю, яка видається глибоким зв'язком. Натомість справжня любов, яка допомагає зростати, і найшляхетніші форми дружби закорінені в серцях, які дозволяють, щоб їх доповнювали. Кохана особа і товариш відчиняють наше серце, аби ми могли вийти з себе самих і прийняти всіх. Зачинені групи і пари, зосереджені на собі, які формують своє «ми» в опозиції до всього світу, зазвичай – ідеалізовані форми егоїзму і звичайного самозахисту.

90. Не випадково багато малих спільнот, які жили на пустельних землях, розвинули здатність щедро приймати прочан і закріпили священний обов'язок гостинності. Це робили також і середньовічні монаші спільноти, що бачимо у Правилі св. Бенедикта. Бенедикт вимагав, навіть якщо це би порушило ритм дня і мовчання у монастирях, приймати вбогих і прочан «з найбільшою турботою і увагою»<sup>69</sup>. Гостинність – це конкретний спосіб не позбавити себе виклику й дару зустрічі з людством поза своїм колом. Ці люди зрозуміли, що всі цінності, які можна культивувати, повинні супроводжуватися здатністю вийти з себе й відчинитися на інших.

### *Виняткова вартість любові*

91. Особи можуть розвивати деякі постави, які представляють такі моральні цінності: мужність, стриманість, працьовитість тощо. Але, щоби спрямувати акти різних моральних чеснот правильно, потрібно також розпізнати, в якій мірі вони реалізують динаміку відкритості та єдності з

---

<sup>69</sup> *Regula*, 53, 15: «Pauperum et peregrinorum maxime susceptioni cura sollicite exhibeatur».

іншими особами. Цим динамізмом є любов, натхнена Богом. В іншому разі, можливо, матимемо тільки видимість чеснот і не зможемо будувати спільне життя. І тому св. Фома Аквінський сказав, цитуючи св. Августина, що стриманість скупого не є чеснотою<sup>70</sup>. Св. Бонавентура по-іншому пояснював, що чесноти, позбавлені любові, не виконують заповідей «за Божим наміром»<sup>71</sup>.

92. Духовна глибина людського життя позначена любов'ю, яка є «критерієм для остаточного рішення стосовно цінності чи марності людського життя»<sup>72</sup>. Але є віруючі, які вважають, що їхня велич полягає у тому, щоб накидати іншим людям свої ідеології, або захищати правду насильством, або демонструвати свою силу. Всі ми, віруючі люди, мусимо визнати, що любов повинна бути на першому місці, що ніщо не повинно загрожувати любові, що найбільша небезпека – не любити (див. 1 Кор. 13, 1-13).

93. Намагаючись уточнити, в чому полягає досвід любові, можливої завдяки Божій благодаті, св. Фома Аквінський пояснював це як порух, який зосереджує особу на іншій людині і дає можливість «сприймати її як одне ціле з собою»<sup>73</sup>. Почуттєва увага до іншої людини спонукає безкорисливо шукати для неї добро. Все це розпочинається від пошани, поцінування, які остаточно приховуються за словом «любов»: кохана людина мені «дорога», тобто «має для мене велику вартість»<sup>74</sup>. Саме «завдяки любові якась особа нам дорога, і ми їй щось даємо безкорисливо»<sup>75</sup>.

94. Отож, любов зумовлює щось більше, ніж тільки серію благодійних учинків. Дії походять із єдності, яка щораз більше спрямовує до іншої особи, яка вважається цінною, гідною,

---

<sup>70</sup> Див. *Summa Theologiae*, II-II, q. 23, art. 7; S. Agustín, *Contra Julianum*, 4, 18: PL 44, 748: «Скупі відмовляються від багатьох задовольень, щоби збільшити своє багатство або через страх втратити його».

<sup>71</sup> «Secundum acceptionem divinam» (*Scriptum super Sententiis*, lib. 3, dist. 27, a. 1, q. 1, concl. 4).

<sup>72</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Deus caritas est* (25 грудня 2005), 15: AAS 98 (2006), 230.

<sup>73</sup> *Summa Theologiae* II-II, q. 27, art. 2, resp.

<sup>74</sup> Там само, I-II, q. 26, art. 3, resp.

<sup>75</sup> Там само, q. 110, art. 1, resp.

милою і красивою – незалежно від її фізичного чи морального вигляду. Любов до іншої людини з огляду на те, ким вона є, спонукає нас шукати те, що для неї найкраще. Лише плекання таких відносин уможливить соціальну дружбу, яка нікого не виключає, і братерство, відкрите для всіх.

*Любов відкривається щораз більше*

95. Остаточна любов підштовхує нас до універсальної єдності. Ніхто не зростає і не осягає повноту в ізоляції. За своєю динамікою любов вимагає щораз більшої відкритості, щораз більшої здатності приймати інших людей на безустанній дорозі поєднання усіх периферій аж до повного відчуття взаємної приналежності. Ісус нам сказав: «Ви ж усі брати» (Мт. 23, 8).

96. Необхідність вийти поза свої обмеження стосується також різних регіонів і країн. Фактично, «постійне зростання взаємозв'язків і сполучень, які покривають нашу планету, зміцнює усвідомлення, що всі народи землі [...] мають спільне призначення. В динамізмі історії, незважаючи на етнічну, суспільну і культурну різноманітність, ми чуємо поклик творити спільноту братів, які себе взаємно приймають і піклуються один одним»<sup>76</sup>.

*Відкриті суспільства, які приймають усіх*

97. Є периферії близько від нас: в центрі міста чи у власній родині. Любов має вимір універсального відчинення – не географічного, а екзистенціального. Це здатність щодня розширювати коло своїх близьких, приходити до тих, які, зазвичай, не належать до сфери моїх зацікавлень, хоча перебувають біля мене. З другого боку, кожна людина, яка страждає, покинута чи маргіналізована суспільством, – це екзистенціальний чужоземець, навіть якщо народився у тій самій країні. Він може мати всі документи громадянина, але відчуває себе чужоземцем у своїй країні. Расизм – це вірус, який не зникає, а легко мутує і приховується.

---

<sup>76</sup> *Послання на 47-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2014* (8 грудня 2013), 1: AAS 106 (2014), 22; *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 грудня 2013, ст. 8.



98. Хочу нагадати про тих «прихованих біженців», до яких суспільство ставиться як до чужорідних тіл<sup>77</sup>. Багато неповносправних «відчувають, що існують, але не належать і не беруть участі». Є ще багато проблем, «які перешкоджають їм стати повноцінними громадянами». Мета – не лише опіка над ними, але також «їх активна участь у суспільному й церковному житті. Це важка і виснажлива дорога, яка постійно щось вносить у формування сумління, здатних визнати кожного індивіда як виняткову і неповторну особу». Думаю і про «людей похилого віку, яких, з огляду на їх неповносправність, часто також вважають тягарем». Але всі вони можуть дати «щось особливе для загального добра своїм неповторним життям». Дозволю собі наполягати: «Будьте сміливими, щоб підняти голос на захист дискримінованих неповносправних, бо, на жаль, в деяких країнах ще сьогодні є труднощі визнати, що вони мають таку саму гідність»<sup>78</sup>.

#### *Неадекватне розуміння універсальної любові*

99. Любов, яка виходить поза границі, в своїй основі має те, що називаємо «соціальною дружбою» в кожному місті чи в кожній країні. Якщо соціальна дружба справжня, то в межах суспільства вона уможлиблює справжнє універсальне відчуження. Йдеться не про фальшивий універсалізм, якому потрібно постійно подорожувати, бо не переносить і не любить свого народу. Хто на свій народ дивиться з погордою, той у своєму суспільстві встановлює класову нерівність, категорії людей з більшою і меншою гідністю і правами. У такий спосіб заперечує, що в суспільстві є місце для всіх.

100. Я також не пропоную авторитарного і абстрактного універсалізму, який диктують і планують деякі потуги і представляють його як омріяний ідеал, але мета якого –

---

<sup>77</sup> Див. *Ангел Господній* (29 грудня 2013): *L'Osservatore Romano*, іспанською 3 січня 2014, ст. 2-3; *Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці* (12 січня 2015): *AAS* 107 (2015), 165; *L'Osservatore Romano*, іспанською 16 січня 2015, ст. 10.

<sup>78</sup> *Послання на Міжнародний День Неповносправних* (3 грудня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 6 грудня 2019, ст. 5.12.

уніфікувати, панувати й експлуатувати. Існує модель глобалізації, яка «свідомо прямує до одновимірної однорідності й намагається усунути всі відмінності й традиції в поверхневому пошуку єдності. [...] Якщо глобалізація намагається зрівняти всіх як валець, то вона нищить багатство й особливості кожної особи і кожного народу»<sup>79</sup>. Ця фальшива універсалістська мрія позбавляє світ різноманітності кольорів, краси і, врешті-решт, людяності. Бо «прийдешнє не однобарвне, і якщо наберемося відваги, то зможемо побачити відмінності й різноманітності, які кожний може внести. Нашій родині потрібно ще багато вчитися, щоби жити разом у гармонії й мирі, й всім не бути однаковими»<sup>80</sup>.

### *Подолати ментальність партнерства*

101. Тепер повернімося до притчі про милосердного самарянина, яка нам може ще багато запропонувати. При дорозі лежав побитий чоловік. Особи, які його обминали, зосереджувалися не на внутрішньому поклику стати ближніми, а на своїх функціях у соціальному статусі, який займали, на обов'язках, які виконували в суспільстві. Вони вважали себе значимими в своєму суспільстві, і вважали важливими ролі, які там виконували. Побитий і покинутий на дорозі чоловік був відволіканням від їхніх планів, перешкодою і кимось, хто не відігравав жодної ролі. Був ніким, не належав до жодної значимої групи, не виконував жодних функцій у творенні історії. А великодушний самарянин протиставив себе цій тісній класифікації, хоча сам був поза всіма цими категоріями, просто був чужоземцем без свого місця в суспільстві. У такий спосіб, вільний від усіх норм і схем поведінки, він міг перервати свою подорож, змінити плани, бути присутнім, щоби несподівано допомогти побитій людині, якій був потрібний.

102. Яку реакцію ця розповідь викликала би сьогодні, у світі, в якому постійно з'являються і розвиваються соціальні

---

<sup>79</sup> Промова під час зустрічі з іспанською спільнотою та іншими мігрантами, присвяченій релігійній свободі, Філадельфія – США (26 вересня 2015): AAS 107 (2015), 1050-1051.

<sup>80</sup> Промова до молоді, Токіо – Японія (25 листопада 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 29 листопада 2019, ст. 15.

групи, які міцно хапаються за ідентичність, яка їх відділяє від решти світу? Як зворушити тих, які схильні організовуватися так, щоби не допустити до себе когось чужого, хто може порушити цю ідентичність і організацію, зосереджену на собі й на самозахисті? У цій схемі виключена можливість стати ближнім, хіба ближнім тих, які допомагають нам досягнути особисту користь. І так слово «ближній» втрачає своє значення, а набирає значення тільки слово «партнер» у спільних інтересах<sup>81</sup>.

### *Свобода, рівність і братерство*

103. Братерство – це не тільки результат виконання умов пошани свободи індивідів, і не юридичне затвердження рівності. Хоча ці умови сприяють братерству, але їх недостатньо, щоби братерство виникло лише з них. Братерство дає щось позитивне свободі й рівності. Що стається, якщо братерство не культивують свідомо, без політичної волі до братерства, вкладеної у виховання братерства, діалогу, відкривання цінностей взаємності та взаємозбагачення? Свобода слабне, стає самотністю, власним вибором когось чи чогось, або просто щоб щось мати і чимось радіти. Але це в жодній мірі не вичерпує багатств свободи, орієнтованої передовсім на любов.

104. Також рівність не досягнути абстрактними визначеннями, що «всі люди рівні», бо вона є плодом свідомого і педагогічного плекання братерства. Ті, які здатні лише до партнерства, створюють зачинені світи. Яке значення у такій ментальності може мати особа, яка не належить до кола партнерів, а приходить із мрією про краще життя для своєї родини?

105. Індивідуалізм не дає нам більшої свободи, рівності, братерства. Сама тільки сума індивідуальних користей не здатна створити кращий світ для всього людства. І також не захистить нас від багатьох бід, які з часом тільки глобалізуються. Але найважче подолати радикальний індивідуалізм. Він вводить нас в оману і переконує, що все

---

<sup>81</sup> На ці роздуми мене надихнула думка Поля Рікера, «Партнер і ближній», в *Histoire et vérité*, ed. Le Seuil, Paris 1967, 113-127.

полягає в тому, щоб дати повну свободу своїм амбіціям – так ніби накопичення індивідуальних амбіцій і забезпечень здатне збудувати загальне добро.

*Універсальна любов, яка підтримує особи*

106. Усвідомлення, що людина, особа завжди і в будь-яких обставинах має велику гідність, – це основана засада, суттєва для того, щоб йти дорогою соціальної дружби і універсального братерства. Якщо кожна особа має велику вартість, то слід ясно і рішуче сказати, що «сам факт, що хтось народився в місці з меншими природними ресурсами або малорозвиненому, не виправдовує те, що частина людей живе менш гідно»<sup>82</sup>. Це елементарний принцип суспільного життя, який часто у різний спосіб ігнорують ті, які бачать, що він не відповідає їхньому світогляду чи їхнім цілям.

107. Кожна людина має право жити гідно і розвиватися комплексно, і жодна держава не може позбавити її цього основного права. Це право має кожна людина, навіть якщо вона мало продуктивна, навіть якщо вона народилася з вадами або отримала погану освіту. Бо це не зменшує її велику людську гідність, яка базується не на обставинах, а на цінності свого існування. Якщо цей елементарний принцип не захищають, то майбутнього не має ні братерство, ні саме людство.

108. Деякі суспільства частково приймають цей принцип. Акцептують однакові можливості для всіх, але вважають, що все залежить від індивіда. З цієї обмеженої перспективи немає сенсу «інвестувати в тих, хто позаду, хто слабкий або менш обдарований, щоб вони могли стати на ноги і знайти свій життєвий шлях»<sup>83</sup>. Інвестування у слабких може бути нерентабельним, неефективним. Це вимагає, щоб держава була присутня і активна, а суспільні інституції щоб дивилася далі економічних, політичних та ідеологічних систем вільного ринку, щоб справді спершу орієнтувалися на конкретних людей і на загальне добро.

---

<sup>82</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 190: AAS 105 (2013), 1100.

<sup>83</sup> *Там само*, 209: AAS 105 (2013), 1107.

109. Деякі народжуються в заможних родин, отримують добру освіту, мають добру їжу або вроджені здібності. Їм, безумовно, не потрібна активна держава, вони будуть домагатися тільки свободи. Очевидно, що цей принцип не стосується неповносправних чи бідних з низькою освітою й малими шансами доброго медичного забезпечення. Якщо суспільство керується переважно критеріями вільного ринку і ефективності, то в ньому немає місця для таких людей, і братерство буде лише черговим романтичним гаслом.

110. Насправді «говорити про економічну свободу тоді, коли реальні умови не дають багатьом людям доступу до неї, [...] означає розводити демагогію, яка ганьбить політику»<sup>84</sup>. Такі слова як свобода, демократія і братерство втрачають своє значення. Бо, фактично, «так довго, як наша економічно-соціальна система породжуватиме скривджених, і хоча би одна людина почуватиметься відкинутою, не буде радості універсального братерства»<sup>85</sup>. Людське і братерське суспільство здатне гарантувати ефективну і стабільну опіку людині на кожному етапі її життя не тільки для того, щоб забезпечити її основні потреби, але щоб ця людина дала найкраще, що має в собі, навіть якщо її продуктивність посередня, навіть якщо вона повільна, навіть якщо її ефективність невелика.

111. Людина, з її невід'ємними правами, за своєю природою відкрита для зв'язків. В її ество вкладено покликання вийти з себе самої назустріч іншим. І тому «потрібно бути дуже уважними, щоб не припуститися помилок, спричинених непорозумінням з правами людини і парадоксальним надуживанням ними. Сьогодні є тенденція постійно вимагати збільшення індивідуальних прав – мені хочеться сказати: індивідуалістських, – яка приховує концепцію особи, відірваної від усього соціального і антропологічного контексту, ніби «монади» (*monás*), чутливість якої постійно зменшується. [...] Якщо права індивіда гармонійно не підпорядковані більшому

---

<sup>84</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.

<sup>85</sup> *Послання учасникам "Economy of Francesco"* (1 травня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 17 травня 2019, ст. 5.

добра, то він вважатиме, що вони нічим не обмежені, і, як наслідок, вони стануть причиною конфліктів і насильств»<sup>86</sup>.

### *Плекати моральне добро*

112. Не можемо не сказати, що прагнення і пошуки добра інших людей і всього людства зумовлюють також турботу про зростання особи і суспільства в різних моральних цінностях, які сприяють цілісному розвитку людини. Новий Завіт говорить про плід Святого Духа (пор. *Гал.* 5, 22), виражений грецьким словом *agazosúne*. Він позначає прив'язаність до добра, пошуки добра. Що більше, він вказує на те, що прекрасне, що краще для інших: дозрівання, здоровий спосіб життя, плекання цінностей, а не лише матеріального добробуту. В латинській мові є подібне слово: *bene-volentia*, яке означає поставу прагнення добра для іншої людини. Це сильне прагнення добра, схильність до всього доброго і прекрасного, що спонукає нас наповнити життя інших людей тим, що красиве, шляхетне, що сприяє розвитку.

113. У цьому контексті хочу ще раз зі смутком наголосити, що «ми бачили досить аморальності, висміювання етичних принципів, глузування з добра, віри і чесності. Настав час визнати, що безтурботна поверховість не принесла нам нічого доброго. Руїнування основ суспільного життя призводить врешті до взаємного протистояння, коли кожен захищає власні інтереси»<sup>87</sup>. Ми повинні знову плекати добро для себе і для всього людства, і у такий спосіб разом розвиватися посправжньому і цілісно. Кожне суспільство повинно забезпечити передачу цінностей; в іншому разі передаватиме егоїзм, насильство, різні форми корупції, байдужість і, врешті-решт, життя, закрите від трансценденції й обмежене індивідуальними інтересами.

### *Цінність солідарності*

---

<sup>86</sup> Промова до Європейського Парламенту, Страсбург (25 листопада 2014): AAS 106 (2014), 997; *L'Osservatore Romano*, іспанською 28 листопада 2014, ст. 3.

<sup>87</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 229: AAS 107 (2015), 937.

114. Хочу наголосити на солідарності, яка, «як моральна чеснота і соціальна постава, плід особистого навернення, вимагає співпраці всіх, хто відповідає за навчання і виховання. Спершу звертаюся до родин, покликаних дати базову й необхідну освіту. Родина – це перше середовище, в якому живуть і передають цінності любові й братерства, спільного життя і взаємообміну, турботи й опіки над іншою людиною. Родина – це також упривілейоване середовище передачі віри, почавши від перших простих жестів побожності, якими матері вчать своїх дітей. Вчителі й вихователі, які в школах і різних дитячих і юнацьких закладах виконують важку місію навчання дітей і молоді, повинні усвідомлювати свою відповідальність за моральний, духовний і соціальний аспект життя учнів. Цінності свободи, взаємоповаги і солідарності можуть передаватися з дитинства. [...] Працівники культури і засобів масової інформації також несуть відповідальність за навчання і виховання, особливо в сучасному суспільстві з щораз легшим доступом до засобів впливу і комунікації»<sup>88</sup>.

115. У такі моменти, коли здається, що все розпливається і втрачає консистенцію, нам потрібно апелювати до твердого переконання<sup>89iv</sup>, яке походить із усвідомлення, що ми відповідальні за крихкість інших людей, і шукати спільне прийдешнє. Солідарність виражається конкретно в служінні, яке може приймати різні форми відповідальності за інших людей. Служіння – це, «в значній мірі, піклування про слабкого. Служити означає піклуватися про слабких у наших родинах, суспільствах, народах». У цій праці кожний може, «зустрівшись із конкретним поглядом найслабшої людини, відкласти набік свої плани, прагнення і бажання стати всемогутнім. [...] Служіння завжди дивиться братові в очі, торкається його тіла, відчуває його близькість, і часом навіть

---

<sup>88</sup> *Послання на 49-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2016* (8 грудня 2015), 6: AAS 108 (2016), 57-58; *L'Osservatore Romano*, іспанською 18-25 грудня 2015, ст. 10.

<sup>89</sup> Коренем солідарності є солідність. Солідарність у етично-політичному значенні, яке прийняла в два останні століття, уможлиблює безпечний й твердий соціальний устрій.

«терпить», але допомагає братові. І тому служіння ніколи не є ідеологічним, бо служить не ідеям, а особам»<sup>90</sup>.

116. Останні загалом «практикують цю особливу солідарність між терплячими, вбогими, і яку наша цивілізація либонь забула або принаймні хоче забути. Слово «солідарність» не завжди подобається; можна сказати, що в деяких обставинах ми зробили з нього погане слово, яке не варто вимовляти; але це слово означає набагато більше, ніж кілька спонтанних актів добродітності. Воно означає мислити й діяти категоріями спільноти, пріоритетністю життя всіх людей над присвоєнням матеріального добра якоюсь групою. Це також боротьба зі структурними причинами вбогства, нерівності, безробіття, втрати землі й домів, з нехтуванням соціальних і трудових прав. Це також боротьба з деструктивними наслідками Імперії грошей. [...] Солідарність у своїй найглибшій суті – це спосіб творити історію, і її творять саме народні рухи»<sup>91</sup>.

117. Коли говоримо про піклування спільним домом, планетою, то апелюємо до мінімуму універсального сумління і до турботи про взаємодопомогу – того, що ще може бути в людських серцях. Якщо хтось має воду в надмірі, але береже її з думкою про все людство, то тому, що досягнув моральний рівень, завдяки якому може вийти з себе самого і з групи, до якої належить. Це захоплююче людське! Це така сама постава, яка потрібна, щоб визнати права кожної людини, навіть народженої за межами моїх границь.

### *Відновити соціальну функцію власності*

118. Світ існує для всіх, бо всі ми, люди, народилися на цій землі й маємо однакову гідність. Не можна віддавати перевагу різницям у кольорі шкіри, релігії, здібностях, місці народження чи проживання тощо для використання чи виправдання привілеїв одних ціною позбавлення прав інших. І тому ми, як

---

<sup>90</sup> *Гомілія під час Святої Меси, Гавана – Куба (20 вересня 2015): L'Osservatore Romano, іспанською 25 вересня 2015, ст. 3.*

<sup>91</sup> *Промова до учасників міжнародної зустрічі народних рухів (28 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 851-852.*



спільнота, зобов'язані гарантувати кожній людині гідне життя й відповідні можливості для цілісного розвитку.

119. У перших століттях християнської віри різні мислителі в своїх рефлексіях розвинули універсальну думку про загальне призначення матеріального добра<sup>92</sup>. Вона вела до переконання, що якщо хтось не має того, що необхідне для гідного життя, то тому, що хтось інший привласнив це собі. Св. Йоан Золотоустий підсумував це так: «Не ділитися з убогими своїм добром – це грабувати їх і позбавляти життя. А те, що ми маємо, – це не наше, а їхнє»<sup>93</sup>; подібно говорив св. Григорій Великий: «Коли даємо вбогим те, що їм необхідне, даємо не своє, а повертаємо їм їхнє»<sup>94</sup>.

120. Ще раз присвоюю собі й пропоную всім слова св. Йоана Павла II, важливість яких, мабуть, не розуміють ще й сьогодні: «Бог дав землю всьому родові людському, щоб годувала всіх його членів, не виключаючи нікого і нікого не ставлячи у привілейоване становище»<sup>95</sup>. У цьому контексті нагадую, що «християнська традиція ніколи не визнавала абсолютного чи непорушного права на приватну власність, наголошуючи на соціальному призначенні всіх форм власності»<sup>96</sup>. Принцип спільного використання матеріального добра всіма є «першим принципом всього суспільно-етичного устрою»<sup>97</sup>, є природним, первинним і пріоритетним правом<sup>98</sup>. Усі інші права на добро, потрібне для інтегрального розвитку людини, включаючи приватну власність і все інше, як сказав св. Павло VI, «не повинні перешкоджати, а навпаки – полегшувати

---

<sup>92</sup> Див. Св. Василій, *Homilia 21. Quod rebus mundanis adhaerendum non sit*, 3, 5: PG 31, 545-549; *Regulae brevius tractatae*, 92: PG 31, 1145-1148; Св. Петро Хризолог, *Sermo 123: PL 52, 536-540*; Св. Амврозій, *De Nabuthe*, 27.52: PL 14, 738s; Св. Августин, *In Iohannis Evangelium* 6, 25: PL 35, 1436s.

<sup>93</sup> *De Lazaro Concio* 2, 6: PG 48, 992D.

<sup>94</sup> *Regula pastoralis* 3, 21: PL 77, 87.

<sup>95</sup> Енцикліка *Centesimus annus* (1 травня 1991), 31: AAS 83 (1991), 831.

<sup>96</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 93: AAS 107 (2015), 884.

<sup>97</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Laborem exercens* (14 вересня 1981), 19: AAS 73 (1981), 626.

<sup>98</sup> Див. Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 172.

їх реалізацію»<sup>99</sup>. Право на приватну власність може бути визнане тільки як вторинне природне право, яке виводиться з принципу універсального призначення матеріального добра і тягне за собою дуже конкретні наслідки, які слід відобразити у функціонуванні суспільства. Але часто трапляється, що вторинні права ставлять над пріоритетними і первинними правами, які тоді неможливо застосувати на практиці.

### *Необмежені права*

121. Отож, нікого не можна виключати з огляду на місце народження, а тим більше – з огляду на привілеї, які мають інші люди, народжені в місцях із більшими можливостями. Обмеження і границі держав не повинні бути причиною виключення. Як не можна допустити, щоби якась особа мала менше прав тому, що вона жінка, так само не можна допустити, щоб місце народження або проживання обмежувало можливості гідного життя і розвитку.

122. Розвиток не може йти в напрямку накопичення багатства малою групою людей, а повинен забезпечувати «права людини: індивідуальні, соціальні, економічні й політичні – включно з правами націй і народів»<sup>100</sup>. Права деяких людей до вільного підприємництва чи вільного ринку не можна ставити понад правами народів, понад гідністю вбогих, понад захистом довколишнього середовища, бо «якщо хтось має частину чогось, то тільки для того, щоб використовувати її для добра всіх людей»<sup>101</sup>.

123. Правда, що підприємницька діяльність – «це благородне покликання, спрямоване на виробництво багатства та вдосконалення нашого світу»<sup>102</sup>. Бог нам допомагає, хоче, щоб ми розвивали таланти, які Він нам дав, і наповнив світ різними можливостями їх розвивати. В його планах кожна

---

<sup>99</sup> Енцикліка *Populorum progressio* (26 березня 1967), 22: AAS 59 (1967), 268.

<sup>100</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* (30 грудня 1987), 33: AAS 80 (1988), 557.

<sup>101</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 95: AAS 107 (2015), 885.

<sup>102</sup> *Там само*, 129: AAS 107 (2015), 899.

людина покликана розвивати себе саму<sup>103</sup>, включно з розвитком економічних і технічних здібностей, аби використовувати їх для збільшення матеріального добра і покращення добробуту. Але, в будь-якому разі, підприємницькі таланти, дані Богом, слід спрямувати на розвиток інших людей, на подолання бідності, особливо через створення різноманітних можливостей працевлаштування. Завжди, паралельно з правом на приватну власність, існує важливіший і первинний принцип підпорядкування всієї приватної власності універсальному призначенню земних дібр, і тому – право усіх людей користуватися ними<sup>104</sup>.

### *Права народів*

124. Переконавання про спільне призначення земного добра сьогодні вимагає застосувати цей принцип до країн, до їхніх територій і можливостей. Якщо дивимося на це не тільки з точки зору легітимності приватної власності й прав громадян конкретної нації, але також з точки зору першого принципу спільного призначення земних дібр, то можемо говорити, що кожна країна також є чужоземцем, бо добро її території не можна відмовити потребуючому, який походить не з її території. Бо, як навчали єпископи США, існують фундаментальні права, які «випереджують будь-яке суспільство, бо походять із гідності, даної кожній особі як творінню Бога»<sup>105</sup>.

125. Це вимагає також іншого розуміння стосунків і торгівлі між країнами. Якщо кожна особа має невід'ємну гідність, якщо кожна людина – мій брат чи сестра, і якщо світ справді належить усім, то не має значення – в якій країні вона народилася і в якій країні вона живе. Моя країна також несе

---

<sup>103</sup> Див. Св. Павло VI, Енцикліка *Populorum progressio* (26 березня 1967), 15: AAS 59 (1967), 265; Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 16: AAS 101 (2009), 652.

<sup>104</sup> Див. Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 93: AAS 107 (2015), 884-885; Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 189-190: AAS 105 (2013), 1099-1100.

<sup>105</sup> Конференція католицьких єпископів США, *Відчинімо свої серця: Безустанний поклик до любові. Пастирський лист проти расизму* (листопада 2018).

відповідальність за її розвиток, і може це робити в різні способи: великодушно її прийняти в наглій потребі, допомагати їй у її країні, не експлуатуючи і не вичерпуючи природні ресурси цілих країн, не підтримуючи корумповані системи, які перешкоджають гідному розвитку народів. Те, що стосується народів, можна також застосувати до різних регіонів кожної держави, між якими часто існує велика нерівність. Але нездатність визнати всіх людей рівними часто веде до того, що розвинуті регіони деяких країн мріють звільнитися від «баласту» бідних регіонів, аби збільшити рівень свого споживацтва.

126. Говоримо про нову павутину у міжнародних стосунках, бо неможливо вирішити великі проблеми світу, думаючи лише категоріями взаємодопомоги індивідам чи малим групам. Не забуваймо, що «несправедливість впливає не тільки на окремих людей, але й на цілі країни, що змушує нас розглядати питання етики міжнародних відносин»<sup>106</sup>. А справедливість вимагає визнавати й шанувати не тільки індивідуальні, але й соціальні права і права народів<sup>107</sup>. Те, про що ми говоримо, означає забезпечення «основного права народів на існування і прогрес»<sup>108</sup>, що часом важко зробити через тиск зовнішніх боргів. Сплата боргів у багатьох випадках не тільки не сприяє розвитку, але дуже його обмежує й ставить важкі для виконання умови. Хоча підтримуємо засаду, що кожний законний борг потрібно сплатити, але спосіб сплати боргу вбогими країнами багатим не повинен вести до зупинки розвитку та загрози існування бідних країн.

127. Немає сумніву, що йдеться про нове мислення. Якщо не зможемо мислити по-новому, то мої слова звучатимуть як фантазія. Але якщо приймемо великий принцип прав, який випливає з невід'ємної гідності людини, то зможемо прийняти виклик мріяти й думати про нове людство. Можна мріяти про планету, яка всім дає землю, дім і працю. Це справжня дорога до миру, а не бездумна короткозора стратегія сіяння страху й

---

<sup>106</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 51: AAS 107 (2015), 867.

<sup>107</sup> Див. Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 6: AAS 101 (2009), 644.

<sup>108</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Centesimus annus* (1 травня 1991), 35: AAS 83 (1991), 838.

недовіри перед лицем зовнішніх небезпек. Бо справжній і тривалий мир можливий лише «на основі глобальної етики солідарності й співпраці для служіння майбутньому, яке формується через взаємозалежність і співвідповідальність усієї людської родини»<sup>109</sup>.

---

<sup>109</sup> *Промова про атомну зброю, Нагасакі – Японія (24 листопада 2019): L'Osservatore Romano, іспанською 29 листопада 2019, ст. 11.*

## ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ СЕРЦЕ, ВІДКРИТЕ ДО ВСЬОГО СВІТУ

128. Якщо твердження: всі люди – брати й сестри – не тільки абстрактне твердження, а може втілитися і стати дійсністю, то ставить нас перед низкою викликів, які нас торкають і змушують присвоювати нові перспективи й розвивати нові методи діяльності.

### *Обмеження границь*

129. Якщо ближнім є мігрант, то додаються складні виклики<sup>110</sup>. Правда, що ідеалом було би уникнення непотрібних міграцій, і дорога до цієї мети в країнах мігрантів веде до створення умов для гідного життя й розвитку, щоб вони в себе вдома мали можливості для цілісного розвитку. Але допоки в цій сфері не буде достатньо зроблено, ми повинні шанувати право кожної людини знайти місце, в якому вона зможе не тільки заспокоїти свої основні потреби і потреби своєї родини, але також цілісно реалізувати себе як особу. Наші зусилля на підтримку мігрантів, які прибувають, можна підсумувати чотирма словами: приймати, захищати, допомагати, інтегрувати. Бо «йдеться не про те, щоб скидати зверху програми соціальної допомоги, а йти дорогою цих чотирьох дій, аби будувати міста і країни, які зберігатимуть свою культурну й релігійну ідентичність й водночас відчиняться на відмінності й вмітимуть їх цінити в ім'я людського братерства»<sup>111</sup>.

130. Це вимагає деяких нагальних дій, особливо коли справа стосується людей, які втікають від важких гуманітарних криз. До прикладу: збільшення числа віз і спрощення процедури отримання візи, введення програм спонсорювання приватними і юридичними особами, відчинення гуманітарних коридорів для найбільш потребуючих біженців, гарантування відповідного й гідного житла, особистої безпеки й доступу до

---

<sup>110</sup> Див. Католицькі єпископи Мексики і США, Пастирський лист *Разом шляхом надії, бо ми вже не чужоземці* (січня 2003).

<sup>111</sup> *Загальна аудієнція* (3 квітня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 5 квітня 2019, ст. 20.

основних служб забезпечення, відповідної консульської допомоги, права мати при собі документи, які посвідчують особу, рівних прав до судової системи, можливості відкривати рахунки в банках, прожиткового мінімуму, свободи пересування й можливості працевлаштування, охорони неповнолітніх і їх прав на освіту, прав на тимчасову опіку чи прийняття, релігійної свободи, допомоги в соціальній реабілітації, допомоги у воз'єднанні родин, приготування локальних спільнот до інтеграційних процесів»<sup>112</sup>.

131. До тих, які прибули вже давно й беруть участь у соціальному житті, важливо застосувати принцип «громадянства», який «базується на рівності прав і обов'язків і згідно з яким всі користають із справедливості. І тому важливо докласти зусиль, аби в нашому суспільстві встановити принцип *повного громадянства* і викинути з ужитку дискримінаційне слово *меншини*, яке несе в собі відчуття відчуження і неповноцінності, торує дорогу до ворожості й незгоди, нівелює успіхи й релігійні та громадянські права деяких громадян, дискримінуючи їх»<sup>113</sup>.

132. Окремі держави не можуть, за винятком деяких необхідних дій, на власний розсуд приймати відповідні рішення, «бо наслідки рішень якоїсь держави неунікнено впливають на всю людську спільноту». І тому «відповіді повинні бути тільки результатом співпраці»<sup>114</sup>, опрацюванням глобального законодавства (*governance*) про міграцію. За будь-яку ціну потрібно «розробити середньострокові й довгострокові плани, які не зводяться до негайної відповіді на нагальну потребу. З одного боку, вони справді повинні допомагати інтеграції емігрантів у країнах, які їх прийняли, з другого боку, сприяти розвитку країн, з яких мігранти походять, через політичну солідарність, яка не узалежнює

---

<sup>112</sup> Див. *Послання на 104-ий Міжнародний День Мігрантів і Біженців* (14 січня 2018): AAS 109 (2017), 918-923; *L'Osservatore Romano*, іспанською 19 січня 2018, ст. 2.

<sup>113</sup> *Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя*, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 10.

<sup>114</sup> *Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці* (11 січня 2016): AAS 108 (2016), 124; *L'Osservatore Romano*, іспанською 15 січня 2016, ст. 8.

допомогу від прийняття ідеологічних стратегій і практик, які чужі або суперечні з культурами народів, в яких їх пробують вводити»<sup>115</sup>.

### *Взаємні дари*

133. Прибуття відмінних людей, які походять із іншого життєвого й культурного середовища, стає даром, бо «історії мігрантів – це також історії зустрічей між людьми й між культурами; для спільнот і суспільств це можливість збагачення й інтегрального людського розвитку для всіх»<sup>116</sup>. І тому «в особливий спосіб прошу молодих людей не піддаватися впливу тих, які настроюють їх проти молодих мігрантів, які прибувають у їхні країни, представляючи їх як небезпеку і як таких, які не мали би гідності, притаманної кожній людській істоті»<sup>117</sup>.

134. З другого боку, якщо всім серцем приймаємо відмінну людину, то дозволяємо їй бути собою й водночас даємо їй можливість нового розвитку. Щоб світ не зубожів, потрібно зберегти різні культури, які впродовж століть розвивали свої багатства. І їх слід постійно стимулювати, аби при зустрічі з іншими дійсностями вони видобували з себе щось нове. Не можемо ігнорувати того, що ризикуємо стати жертвами культурного забуття. Отож «потрібно спілкуватися між собою, відкривати багатство кожного, цінити те, що нас об'єднує, і дивитися на відмінності як на можливість зростати, шануючи всіх. Потрібно терпеливого й довірливого діалогу, аби особи, родини й спільноти могли передавати цінності своєї культури і приймати те добре, що є в досвіді інших»<sup>118</sup>.

135. Приведу приклади, про які я вже говорив раніше: культура латиноамериканців – це «закваска цінностей і

---

<sup>115</sup> Там само, 122; *L'Osservatore Romano*, іспанською 15 січня 2016, ст. 8.

<sup>116</sup> Апостольська Післясинодальна Адгортація *Christus vivit* (25 березня 2019), 93.

<sup>117</sup> Там само, 94.

<sup>118</sup> Промова до представників влади, Сараєво – Боснія-Герцеговина (6 червня 2015): *L'Osservatore Romano*, іспанською 12 червня 2015, ст. 5.



можливостей, яка може зробити багато добра для США. [...] Сильна еміграція завжди залишає слід і трансформує культуру даної місцевості. В Аргентині сильна італійська еміграція позначилася на культурі суспільства, а в культурному стилі Буенос-Айреса помітна присутність майже 200000 євреїв. Емігранти, якщо їм допомагають інтегруватися, стають благословенням, багатством і новим даром, який заохочує суспільство розвиватися»<sup>119</sup>.

136. Розширюючи горизонт, разом із Великим Імамом Ахмед Аль-Таїбом нагадуємо, що «добрі взаємини між Сходом і Заходом, безсумнівно, потрібні обом сторонам. Їх не можна занедбувати, так, щоби кожний міг збагачуватися культурою другого через плідний обмін і діалог. Захід може знайти на Сході ліки від духовних і релігійних хвороб, викликаних домінуванням матеріалізму. А Схід може знайти на Заході багато елементів, які допоможуть йому звільнитися від слабкості, поділів, конфліктів та наукового, технічного й культурного занепаду. Важливо звертати увагу на релігійні, культурні й історичні відмінності, які є життєво важливими елементами у формуванні характеру, культури і цивілізації Сходу. Також важливо зміцнити зв'язок фундаментальних прав людини, щоби допомогти забезпечити гідне життя всім людям на Сході й Заході, уникаючи політики подвійних стандартів»<sup>120</sup>.

### *Плідний обмін*

137. Взаємодопомога між країнами остаточно йде на користь усім. Країна, яка розвивається на своєму первинному культурному фундаменті, – скарб для всього людства. Потрібно розвивати усвідомлення, що сьогодні або врятуємося всі разом, або не врятується ніхто. Бідність, занепад, страждання в одному місці планети – це мовчазна закваска для культивування проблем, які остаточно вразять усю планету. Якщо турбуємося вимиранням деяких видів тварин, то ще більше мусимо

---

<sup>119</sup> *Latinoamérica. Conversaciones con Hernán Reyes Alcaide*, ed. Planeta, Buenos Aires 2017, 105.

<sup>120</sup> *Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя*, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 10.

турбуватися тим, що всюди є особи й народи, які не розвивають свій потенціал і свою красу через бідність або інші структурні обмеження. Бо це веде до загального зубожіння всіх.

138. І хоча це завжди було очевидним, але сьогодні це ясно, як ніколи раніше, бо сучасний світ міцно об'єднаний глобалізацією. Нам потрібно мати універсальну правову, політичну й економічну систему, яка «розширить і спрямує міжнародну співпрацю на солідарний розвиток усіх народів»<sup>121</sup>. Остаточно це піде на користь усієї планети, бо «допомога в розвитку бідних країн» означає «створення благоустрою для всіх»<sup>122</sup>. З точки зору цілісного розвитку це зумовлює надання «також і найбіднішим країнам права голосу в спільних рішеннях»<sup>123</sup> і можливості «стимулювати доступ до міжнародного ринку бідних і недорозвинених країн»<sup>124</sup>.

#### *Безкорисливе прийняття*

139. Але я не хотів би зводити такий підхід до якоїсь форми утилітаризму. Існує безкорисливість. Це здатність робити щось тільки тому, що воно добре само по собі, не очікувати жодного успішного результату, не надіятися відразу щось отримати взамін. Це дозволяє прийняти чужоземця, навіть якщо відразу не отримуємо відчутної користі. Але є країни, які хочуть приймати тільки науковців або інвесторів.

140. Той, хто не живе братерською безкорисливістю, перетворює своє життя в шалену торгівлю, завжди рахує те, що дає, і те, що отримує взамін. Бог, навпаки, дає задармо і допомагає навіть тим, які не вірні Йому, і «велить своєму сонцю сходити на злих і на добрих» (Мт. 5, 45). І тому Ісус заохочує: «Ти ж, коли даєш милостиню, нехай твоя ліва рука не знає, що робить твоя права: щоб твоя милостиня була таємна» (Мт. 6, 3-4). Ми не платили за своє життя, а отримали його задармо. І тому всі ми можемо щось давати, не очікуючи отримати щось

---

<sup>121</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 67: AAS 101 (2009), 700.

<sup>122</sup> Там само, 60: AAS 101 (2009), 695.

<sup>123</sup> Там само, 67: AAS 101 (2009), 700.

<sup>124</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 447.

взамін, робити добро, не вимагаючи від того, кому його робимо, робити нам так само. І Ісус це говорить своїм учням: «Даром прийняли, даром давайте» (Мт. 10, 8).

141. Справжня якісь різних країн світу вимірюється здатністю думати не тільки як окрема країна, але й як людська родина, і це перевіряється в особливий спосіб саме в критичні часи. Вузькі націоналізми врешті-решт показують нездатність до безкорисливості, помилково вважають, що можуть розвиватися обабіч руїн інших народів і, зачинившись від них, краще себе захищати. Емігрант сприймається як узурпатор, який нічого не дає. У такий спосіб наївно думають, що вбогі – небезпечні або непотрібні, а могутні – щедри жертводавці. Тільки соціальна й політична культура, яка володіє безкорисливою гостинністю, може мати майбутнє.

#### *Локальне і універсальне*

142. Слід пам'ятати, що «між глобальним і локальним також існує напруження. Необхідно звертати увагу на глобальне – щоб не заплутатися у щоденній дріб'язковості. Водночас не можна губити з поля зору локальне: тільки так зможемо твердо ходити по землі. Якщо поєднаємо одне з другим, то уникнемо крайнощів. Перша крайність: коли громадяни живуть в абстрактному і глобалістичному універсалізмі, [...] Друга крайність: коли перетворюються на фольклорний музей місцевих пустельників, приречених постійно повторювати те саме, нездатних реагувати на новизну й оцінити красу, яку Бог розповсюджує за межами їхніх городів»<sup>125</sup>. Потрібно дивитися на глобальне, бо воно рятує нас від дріб'язкового хуторянства. Якщо дім перестає бути домашнім вогнищем, а стає закритим приміщенням, в'язничною камерою, то глобальне нас рятує як остаточна причина, яка підштовхує до повноти. Водночас треба з відкритим серцем прийняти локальне, бо воно має щось, чого не має глобальне: бути закваскою, збагачувати, запускати механізми субсидіарності. І тому універсальне братерство і соціальна дружба в кожному суспільстві – це два нероздільних і

---

<sup>125</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 234: AAS 105 (2013), 1115.

суттєвих полюса. Їх розділення веде до деформації й небезпечної поляризації.

### *Смак локального*

143. Відкритість, яка зрікається своїх скарбів, – не вирішення. Як без власної ідентичності нема діалогу з іншим, так само нема відкритості між народами без любові до землі, до свого народу, до своїх культурних рис. Не зустрінуся з ближнім, якщо не стоятиму на міцному і глибокому фундаменті, бо тільки на ньому можемо прийняти дар іншого і дати йому щось справжнє. Відмінну особу і її самобутній внесок можемо прийняти лише тоді, коли я глибоко вкорінений в свій народ і в його культуру. Кожний любить свою землю і з особливою відповідальністю опікується нею, і піклується своєю країною, так як кожний повинен любити свій дім і піклуватися, аби він не завалився, бо сусіди цього не робитимуть за нього. Також добро всього світу вимагає, щоб кожний захищав і любив свою землю. В іншому разі наслідки катастрофи в одній країні вразять усю планету. Ця думка спирається на позитивне значення права власності: бережу й розвиваю те, що маю, аби воно було корисним внеском у добро всіх людей.

144. Окрім того, це є передумовою здорового обміну, який збагачує. Досвід життя в конкретному місці й в конкретній культурі дає можливість помічати аспекти дійсності, які важко помітити тим, які не мають цього досвіду. Універсальне не повинно бути однорідним, монотонним і еталонним проявом форми єдиної панівної культури, яка врешті-решт втратить палітру своїх кольорів і стане відразливою. Ця спокуса описана в стародавньому оповіданні про Вавилонську вежу: побудова вежі, яка мала сягати неба, не виражала єдності між різними народами і здатності спілкуватися в своїй різноманітності. Навпаки, була оманливою спокусою людських гордоців і амбіцій створити єдність, відмінну від тої, яку хотів Бог в своєму провіденційному плані для народів (див. *Бут.* 11, 1-9).

145. Існує фальшиве відчуження на універсальне, яке походить із порожньої поверховості тих, які не здатні глибоко вкорінитися в свою батьківщину, або тих, які носять у собі незагоєні образи до свого народу. У будь-якому разі «необхідно розширювати кругозір, щоб розпізнавати більше добро,

корисне для всіх. Але при цьому не можна зрікатися свого. Необхідно глибше пустити коріння в родючу землю і в історію своєї землі, яка є Божим даром. Працюємо з малим і близьким, але в ширшій перспективі. [...] Глобальне не нищить, часткове не позбавляє плідності»<sup>126</sup>, це багатогранник, у якому шанують цінність кожної людини, а «ціле більше від частини і також більше від суми своїх частин»<sup>127</sup>.

### *Універсальний горизонт*

146. Існують локальні нарцисизми, які не мають нічого спільного зі здоровою любов'ю до свого народу і до своєї культури. Вони приховують зачинений дух, який через відчуття невпевненості й страху до іншого воліє будувати оборонні мури для самозахисту. Але неможливо мати здорову локальну ідентичність, якщо не маємо щирого і сердечного відчуження на універсальне, якщо те, що діється в інших частинах світу, не стає викликом для нас, якщо не збагачуємо себе іншими культурами, якщо не стаємо солідарними з драмами інших народів. Таке хуторянство обсеивно зачинається в кількох ідеях, звичаях і перевірених часом забезпеченнях, і не здатне захопитися багатьма можливостями і красою, які пропонує широкий світ, і йому бракує справжньої і щедрої солідарності. У такий спосіб локальне життя втрачає автентичну активність, не може доповнюватися чимось іншим; і вже обмежує можливості свого розвитку, стає статичним і хворобливим. Бо в дійсності кожна здорова культура по своїй природі відчинена і приязна, а «культура без універсальних цінностей – не справжня культура»<sup>128</sup>.

147. Слід зауважити, що чим вузчий світогляд людини у мисленні й у серці, тим важче їй зрозуміти близьку дійсність, в яку вона занурена. Без стосунків і конфронтації з тим, хто інший, важко мати ясне і повне розуміння себе самого й своєї землі, бо інші культури – не вороги, від яких потрібно

---

<sup>126</sup> Там само, 235: AAS 105 (2013), 1115.

<sup>127</sup> Там само.

<sup>128</sup> Св. Йоан Павло II, *Промова до представників аргентинської культури*, Буенос-Айрес – Аргентина (12 квітня 1987), 4: *L'Osservatore Romano*, іспанською 10 травня 1987, ст. 20.

захищатися, а різні відображення невичерпного багатства людського життя. Дивлячись на себе з точки зору іншого, інакшого, кожний може краще пізнати особливості своєї особовості і своєї культури: багатства, можливості, обмеження. Досвід одного місця потрібно розвивати «в контрасті» і «в гармонії» з досвідом інших місць і культур<sup>129</sup>.

148. Насправді здорова відкритість ніколи не шкодить ідентичності. Бо, збагачуючись чужими елементами, жива культура не стає копією чи простим повторенням іншої культури, а інтегрує нові елементи «на свій спосіб». Це провокує створення нового синтезу, який остаточно приносить користь усім, бо культура, з якої взяли якість елементи, по-новому ними збагачується. І тому я заохочував корінні народи дбати про своє коріння і культуру предків, і також хотів прояснити, що не мав «наміру пропонувати тут повністю зачинений, неісторичний, статичний індікхенізм, який відкидає будь-які форми змішування», бо «власна культурна ідентичність вкорінюється й збагачується у діалозі з носіями інших культур, а її автентичне збереження – це не ізоляція, яка збіднює»<sup>130</sup>. Світ розвивається і наповнюється новою красою завдяки наступним синтезам, які роблять між відкритими культурами, далекими від нав'язування себе іншим.

149. Щоби стимулювати живий зв'язок між любов'ю до батьківщини і глибокою приналежністю до всього людства, добре було би пригадати, що людство – це не сума окремих країн, а сопричастя між ними, взаємне прийняття, яке випереджує виникнення окремих груп. І саме в це взаємопоєднання універсального сопричастя інтегрується кожна група людей і там знаходить свою красу. І тому кожна особа, народжена в конкретному контексті, знає, що належить до більшої родини, без якої неможливо пізнати себе саму в повноті.

150. Такий підхід, в дійсності, вимагає радісно визнати, що жоден народ, жодна культура чи особа не може досягнути все

---

<sup>129</sup> Див. Св. Йоан Павло II, *Промова до кардиналів* (21 грудня 1984), 4: AAS 76 (1984), 506; *L'Osservatore Romano*, іспанською 30 грудня 1984, ст. 3.

<sup>130</sup> Післясинодальна Апостольська Адгортація *Querida Amazonia* (2 лютого 2020), 37.

самостійно. Для побудови повного життя інші суттєво необхідні. Усвідомлення обмежень чи частковості – не загроза, а ключ до мрій і праці над спільним проектом. Бо «людина – це істота-границя, яка не має границь»<sup>131</sup>.

### *Зі свого регіону*

151. Завдяки регіональному обміну, від якого слабші країни відчиняються на широкий світ, можливо, щоб універсальність не розчинила локальні риси. Адекватне й автентичне відчинення на світ зумовлює здатність відчинитися на ближнього в родині націй. Культурна, економічна і політична інтеграція з сусідніми народами повинна супроводжуватися процесом навчання, який підтримуватиме цінність любові до ближнього як першого зусилля, необхідного, щоб досягнути універсальну інтеграцію.

152. У деяких кварталах все ще живе дух «сусідства», де кожний спонтанно відчуває обов'язок бути близько й допомагати сусідові. У таких місцях, які зберігають цінності спільноти, зв'язки близькості позначені безкорисливістю, солідарністю і взаємністю, бо є відчуття «нашого» кварталу<sup>132</sup>. Було би добре, якби так жили сусідні країни і були би здатними будувати сердечну близькість між своїми народами. Але індивідуалістська ментальність передається стосункам між країнами. Ризик жити так, щоб захищатися одні від одних, бачити в інших конкурентів чи небезпечних ворогів переноситься на стосунки з людьми того самого регіону. Можливо, що ми виховані в такому страхі й недовірі.

153. Існують могутні й великі компанії, які користуються цією ізоляцією і воліють вести переговори з кожною країною окремо. З другого боку, для малих і вбогих країн відкривається

---

<sup>131</sup> Георг Зіммель, «Міст і ворота», в *Індивід і свобода. Нариси з критики культури*, ed. Península, Barcelona 2001, 34. *Obra original: Brücke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*, ed. Michael Landmann, Köhler-Verlag, Stuttgart 1957, 6.

<sup>132</sup> Див. Хайме Охос-Васкес, S. J., «Логіка соціальних стосунків. Онтологічна рефлексія», в *Revista Universitas Philosophica*, 15-16, Bogotá (diciembre 1990 - junio 1991), 95-106.

можливість порозумітися з сусідами, що дасть їм можливість вести переговори як блок країн і не стати маргінальними сегментами, залежними від великих потуг. Сьогодні жодна відокремлена національна країна не може забезпечити загальне добро для свого населення.



## П'ЯТИЙ РОЗДІЛ КРАЩА ПОЛІТИКА

154. Для того щоб було можливо розвивати міжнародну спільноту, здатну реалізувати братерство, починаючи від народів і націй, які живуть суспільною дружбою, потрібна краща політика, спрямована до справжнього спільного добра. На жаль, сьогодні політика часто приймає форми, які утруднюють дорогу в інший світ.

### *Популізми і лібералізми*

155. Зневага до слабких може приховуватися у популізмах, в яких за допомогою демагогії використовують слабких для своїх цілей, або у видах лібералізму, який служить економічним інтересам сильних. В обох випадках важко думати про світ, відкритий для всіх, навіть для найслабших, і який шануватиме різні культури.

### *Народний чи популістський*

156. Останніми роками вирази «популізм» і «популіст» вторглися у засоби масової комунікації та у буденну мову. І, як наслідок, втрачають свою цінність і стають одним із полюсів розділеного суспільства. Дійшло до того, що всі особи, групи, суспільства і уряди піддаються класифікації за критерієм бінарного поділу: «популіст» або «не популіст». Вже неможливо, щоби хтось, виражаючи свою думку на якусь тему, не пробував класифікувати її як один із цих полюсів – або несправедливо дискредитувати, або надмірно вихвалити.

157. Намагання зробити популізм ключем для інтерпретації соціальної дійсності має й інший недолік: ігнорує легітимність концепції народу. Спроба усунути зі словництва цю категорію може призвести до усунення самого слова «демократія», тобто «влада народу». Але якщо хочемо ствердити, що суспільство – це щось більше від самої тільки суми індивідів, то нам потрібне слово «народ». Насправді є соціальні феноми, які впливають на більшу частину суспільства, є мегатренди і спільні устремління. А також і те, що можна думати про спільні цілі, незалежно від відмінностей,

аби прийняти спільний проект. Врешті, дуже важко планувати щось широкомасштабне й довгострокове, якщо воно не стає спільною мрією. Все це виражається іменником «народ» і прикметником «народний». Якщо би їх не брали до уваги – разом із солідною критикою демагогії, – то би відкинули основний аспект соціальної дійсності.

158. Бо існує непорозуміння: «Народ не є категорією ані логіки, ані містики, якщо це розуміємо в значенні, що все, що народ робить, добре, або в значенні, що народ – категорія світу ангелів. Народ – категорія міфу [...] Коли пояснюєш, чим є народ, використовуєш категорії логіки, бо мусиш це пояснити – це очевидно й потрібно. Але так не поясниш значення належності до народу. Слово «народ» має щось більше, що неможливо пояснити термінами логіки. Належати до народу – це бути частиною спільної ідентичності, створеної соціальними й культурними зв'язками. І це не діється само собою, навпаки, це довгий і важкий шлях... до спільного проекту»<sup>133</sup>.

159. Є політичні лідери, здатні зрозуміти почуття свого народу, його культурну динаміку й великі тенденції в суспільстві. Їхнє служіння, спрямоване на об'єднання і керування народом, може стати основою для довгострокового проекту трансформації і розвитку, що зумовлює також здатність дати місце іншим в устремліннях до спільного добра. Але може стати хворим популізмом, якщо стає чиєюсь здатністю використовувати та політично інструменталізувати культуру народу, під будь-якими ідеологічними символами, для своєї вигоди й узурпації влади. В інших випадках намагається збільшити свою популярність, граючи на приземних і егоїстичних схильностях деякої частини населення. Ситуація погіршується, якщо у грубих і тонких формах підпорядковуються інституції і правова система.

160. Зачинені популістські групи спотворюють слово «народ», бо насправді не говорять про справжній народ.

---

<sup>133</sup> Антоніо Спадаро, S.J., *Сліди пастиря. Розмова з Папою Франциском*, в: Хорхе Маріо Берголіо – Папа Франциск, *В твоїх очах моє слово. Гомілії і розмови в Буенос-Айрес (1999-2013)*, Publicaciones Claretianas, Madrid 2017, 24-25; див. Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 220-221: AAS 105 (2013), 1110-1111.

Фактично категорія «народу» відкрита. Живий, динамічний народ, який має майбутнє, – це той, який постійно відкритий на нові синтети й інкорпорує в себе те, що відмінне. Робить це, не заперечуючи себе самого, а з готовністю до мобілізації, викликів, запитань, розширення і збагачення себе іншими, і у такий спосіб може розвиватися.

161. Іншим вираженням деградації народного лідерства є прагнення швидкої вигоди. Воно відповідає на популярні вимоги, аби забезпечити собі голоси чи підтримку, але не йде вперед у важкій і послідовній праці, аби дати людям засоби для їхнього розвитку, щоб вони могли заробляти на життя власними зусиллями і креативністю. Стосовно цього я виразно сказав, що «далекий від того, щоб пропонувати невідповідальне опікунство»<sup>134</sup>. З одного боку, подолання нерівності зумовлює економічне зростання, використовуючи можливості кожного регіону й у такий спосіб забезпечуючи стабільну рівність<sup>135</sup>. З другого боку, «проекти допомоги – як відповідь на нагальні проблеми – можна вважати тільки тимчасовими рішеннями»<sup>136</sup>.

162. Питання праці – це велика тема. Насправді народним, бо промує добро народу, є забезпечення всіх можливістю розвивати те, що Бог у них вклав: здібності, ініціативу, силу. Для вбогої людини це найкраща допомога, найкращий шлях до гідного життя. І тому я наголошую, що «матеріальна допомога бідним повинна бути лише тимчасовим вирішенням насущних проблем. Ширше завдання полягає в тому, щоб дати їм можливість гідно жити завдяки праці»<sup>137</sup>. Як би не змінювалися механізми виробництва, політика не може відмовитися від зусиль організувати суспільство так, щоб забезпечити кожній особі можливість внести вклад у суспільство своїми здібностями й працею. Бо «немає гіршої бідності від тої, яка позбавляє праці й гідності праці»<sup>138</sup>. У

---

<sup>134</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 204: AAS 105 (2013), 1106.

<sup>135</sup> Див. *Там само*: AAS 105 (2013), 1105-1106.

<sup>136</sup> *Там само*, 202: AAS 105 (2013), 1105.

<sup>137</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 128: AAS 107 (2015), 898.

<sup>138</sup> *Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці* (12 січня 2015): AAS 107 (2015), 165; *L'Osservatore Romano*, іспанською 16 січня 2015, ст. 10; див. *Промова*

справді розвиненому суспільстві праця є невід'ємним виміром суспільного життя, бо це не тільки спосіб заробляти на життя, але також дорога особистого розвитку, будівництва здорових стосунків, самовираження, обмін дарами, співвідповідальність за вдосконалення світу і, остаточно, можливість жити як народ.

### *Цінності й обмеження ліберальних візій*

163. Категорія народу, яка містить позитивну оцінку спільнотних і культурних зв'язків, зазвичай не приймається індивідуалістськими ліберальними теоріями, в яких суспільство вважається простою сумою співіснуючих інтересів. Вони говорять про пошану до свободи, але без коренів спільного наративу. У деяких контекстах в популізмі часто звинувачують тих, які захищають права найслабших членів суспільства. У таких теоріях категорія народу – це міфологізація того, що насправді не існує. Тим не менше, це створює непотрібну поляризацію, бо поняття народу і ближнього – це не чисті категорії міфу чи романтизму, які би виключали чи знецінювали соціальний устрій, науку й інституції суспільства<sup>139</sup>.

164. Милосердя об'єднує два виміри – міфічний та інституційний, – бо зумовлює успішний процес трансформації історії, який вимагає залучення всього: інституцій, прав, техніки, досвіду, професійності, наукового аналізу, адміністративних процедур. Бо «немає [...] приватного життя, якщо воно не захищене суспільним устроєм; сімейне вогнище немає приватності, якщо не захищене законом, який забезпечує спокій завдяки праву й силі, й за умови мінімального добробуту, який забезпечує поділ праці, торгівля, соціальна справедливість і державне громадянство»<sup>140</sup>.

165. Справжнє милосердя здатне все це ввібрати в своє посвячення, і якщо воно мусить виразитися в зустрічі особи з особою, то також, завдяки різним можливостям, які може

---

до учасників міжнародної зустрічі народних рухів (28 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 851-859.

<sup>139</sup> Щось подібне можна сказати про біблійну категорію «Божого Царства».

<sup>140</sup> Поль Пікер, *Історія і правда*, ed. Le Seuil, Paris 1967, 122.

створити організоване, вільне і творче суспільство, милосердя здатне підійти до сестри чи брата, які далеко і яких ігнорують. У конкретній ситуації навіть милосердний самарянин потребував заїзду, допомоги, яку тоді сам не зміг би надати. Любов до ближнього реалістична і не нехтує нічим, що потрібне для переміни історії на користь знедолених. З другого боку, маємо ліві ідеології чи соціальні доктрини, пов'язані з індивідуалістськими звичаями і неефективними процедурами, які доходять тільки до небагатьох. І тоді доля більшої частини відкинутих залежить від доброї волі деяких осіб. Це показує, що потрібно розвивати не тільки духовність дружби, але й всесвітні організації, які ефективніше допомагатимуть вирішувати нагальні проблеми знедолених, які страждають і вмирають в убогих країнах. Це, в свою чергу, означає, що немає одного способу вирішення проблем, немає однієї прийнятної методології, немає одного економічного проекту, який можна застосувати однаково до всіх, а закладає, що навіть точні науки можуть запропонувати різні дороги.

166. Все це триматиметься на волоску, якщо втратимо здатність помічати потребу переміни людських сердець, звичок і стилю життя. Так діється тоді, коли політична пропаганда, засоби масової комунікації й творці громадської думки наполегливо формують індивідуалістську й наївну культуру перед лицем ненаситних економічних інтересів і суспільних організацій на службі наймогутніших. І тому моя критика технократичної системи означає, що самим лише контролюванням надуживань не вирішимо проблему, бо небезпека приховується не в речах, не в матеріальній дійсності, не в організаціях, а в тому, як люди їх використовують. Проблемою є людська слабкість, постійна схильність до егоїзму, яка є частиною того, що християнська традиція називає «пожадливістю»: схильністю зачинитися в іманентності свого «я», своєї групи, своїх егоїстичних інтересів. Пожадливість – це вада не тільки нашої епохи. Вона існує відтоді, відколи людина є людиною, і просто змінюється, упродовж віків набирає різні форми і використовує знаряддя, які має в даний історичний момент. Але з Божою допомогою її можна подолати.

167. Щоби покращити людські стосунки так, щоб само суспільство реагувало на несправедливість, на порушення законів, на надуживання економічних, технологічних,

політичних і медійних сил, потрібна відповідна освіта, розвиток навиків солідарності, здатність мислити про людське життя більш інтегрально, глибока духовність. Деякі ліберальні доктрини ігнорують фактор людської слабкості й уявляють впорядкований світ, здатний сам по собі забезпечити майбутнє й вирішити всі проблеми.

168. Ринок сам не вирішить усіх проблем, хоча часом хочуть, щоби ми повірили в цю догму неоліберальної віри. Це вбоге мислення, яке постійно повторює ті самі рецепти для будь-яких викликів. Неолібералізм відроджує сам себе, користуючись магічними поняттями «надлишку» чи «перерозподілу» – не називаючи їх безпосередньо – як єдиним способом вирішення соціальних проблем. Не розуміє, що передбачуваний надлишок не усуне нерівності, яка є джерелом нових форм насильства, які загрожують соціальній структурі. З одного боку, є нагальна потреба в активній економічній політиці, «яка сприяє товарній різноманітності та творчості у бізнесі»<sup>141</sup>, аби не зменшувати, а збільшувати число робочих місць. Фінансові спекуляції, основна мета яких – легкі доходи, завдають шкоди. З другого боку, «ринок не може повністю виконувати свої економічні функції без внутрішньої солідарності і взаємної довіри»<sup>142</sup>. Але історія закінчилася не так, і догматичні рецепти пануючої економічної теорії виявилися помилковими. Слабкість світових систем перед лицем пандемії показала, що за допомогою вільного ринку можна вирішити не все, і, окрім повернення здорової політики, відпорної до фінансового тиску, «потрібно повернути гідність людини в центральне місце, і на цій колоні будувати потрібні альтернативні соціальні структури»<sup>143</sup>.

169. Здається, що в деяких зачинених і однотонних економічних доктринах немає місця, для прикладу, для народних рухів, які збирають безробітних, сезонних робітників, тих, які працюють неформально, і багатьох інших,

---

<sup>141</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.

<sup>142</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 35: AAS 101 (2009), 670.

<sup>143</sup> Промова до учасників міжнародної зустрічі народних рухів (28 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 858.

яких важко зарахувати до визначених категорій. Насправді вони створюють різні форми народного господарства й продукцію спільного виробництва. Слід думати про суспільну, політичну й економічну участь у такий спосіб, «щоби включити народні рухи й анімувати структури місцевої, національної та міжнародної влади струменем моральної енергії, яка постає із залучення маргіналізованих людей до побудови спільного майбутнього» і, в свою чергу, добре би було працювати в напрямку, щоб «ці рухи, ці досвіди солідарності, народжені знизу, в найнижчих верствах населення планети, стікалися, координувалися, зустрічалися між собою»<sup>144</sup>. При чому вони не повинні втрачати свої характерні риси «сіячів змін, промоторів процесу, який охоплює мільйони великих і малих дій, творчо сплетених як поезія»<sup>145</sup>. У такому значенні вони – «суспільні поети», які працюють, допомагають і визволяють на свій спосіб. Завдяки їм буде можливим цілісний розвиток людини, який вимагає подолання «ідеї соціальної політики як політики для вбогих, але ніколи – політики з бідними, і ніколи – політики бідних, і ніколи – політики як частини проекту, який об'єднує людей»<sup>146</sup>. Часом вони непокоять, часом деякі «мислителі» не знають, як їх класифікувати, але потрібно набратися відваги й визнати, що без них «демократія атрофується, перетворюється в гучні слова, формальність, втрачає представницький характер, стає безтілесною, бо залишає на узбіччі народ з його щоденною боротьбою за гідність, з його працею для свого майбутнього»<sup>147</sup>.

### *Міжнародна влада*

170. Дозволю собі повторити, що «фінансова криза 2007-08 рр. дала можливість розвивати нову економіку, уважну до етичних принципів, і відкрила нові шляхи врегулювання спекулятивної фінансової практики та віртуального багатства.

---

<sup>144</sup> Там само.

<sup>145</sup> Промова до учасників міжнародної зустрічі народних рухів (5 листопада 2016): *L'Osservatore Romano*, іспанською 11 листопада 2016, ст. 6.

<sup>146</sup> Там само, ст. 8.

<sup>147</sup> Там само.

Але реакція на кризу не сприяла переосмисленню застарілих критеріїв, які надалі керують світом»<sup>148</sup>. Що більше, здається, що справжні стратегії, які потім розвинулися в світі, орієнтувалися на більший індивідуалізм, на більшу дезінтеграцію, на більшу свободу для могутніх, які завжди знайдуть спосіб вийти з кризи неушкодженими.

171. Я хотів би наголосити, що «дати кожному те, що йому належить, згідно з класичним визначенням справедливості, означає, що жодний індивід чи група людей не можуть вважати себе всемогутніми й мати право переступати через гідність і права інших осіб чи соціальних груп. Реальний розподіл влади (особливо політичної, економічної, військової, технологічної тощо) між багатьма суб'єктами і створення правової системи для регулювання вимог та інтересів – це конкретні кроки на шляху обмеження влади. Але сьогоднішній світ показує нам багато фальшивих прав і, водночас, багато вразливих секторів, жертв поганої влади»<sup>149</sup>.

172. XXI століття «засвідчує ослаблення сили держав-націй насамперед через те, що економічні та фінансові сектори, які є транснаціональними, як правило, домінують над політичними. У такій ситуації слід розробити суворіші та краще організовані міжнародні інституції, представники до яких призначалися б на чесній основі шляхом домовленості між урядами держав і які би мали право накладати санкції»<sup>150</sup>. Коли говоримо про можливість якоїсь форми всесвітньої влади, регульованої правом<sup>151</sup>, то не обов'язково треба думати про персональну владу. Але потрібно, принаймні, думати про ефективніші міжнародні організації, наділені владою для забезпечення глобального спільного добра, подолання голоду й злиднів і для гарантованого захисту основних прав людини.

---

<sup>148</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.

<sup>149</sup> Промова в Організації Об'єднаних Націй, Нью-Йорк (25 вересня 2015): AAS 107 (2015), 1037.

<sup>150</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 175: AAS 107 (2015), 916-917.

<sup>151</sup> Див. Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 67: AAS 101 (2009), 700-701.



173. У цьому контексті нагадую про необхідність реформувати «як Організацію Об'єднаних Націй, так і міжнародну економічну й фінансову систему, щоби концепції родини націй надати реальну форму»<sup>152</sup>. Без сумніву, що це зумовлює конкретні правові обмеження, щоби запобігти вибиранню влади лише кількома країнами, накиданню моделей культури чи обмеженню основних прав слабших народів через ідеологічні відмінності. «Міжнародне співтовариство – це правова спільнота, яка базується на суверенності кожної держави-члена, без підпорядкованості, що заперечувала б чи обмежувала її незалежність»<sup>153</sup>. Але «завдання Об'єднаних Націй, згідно з постулатами преамбули і перших глав Статуту, можна розуміти як розвиток і підтримку суверенності права, і на засаді, що справедливість – обов'язкова умова для реалізації універсального братерства. [...] Потрібно забезпечити безперечне верховенство права, невтомний процес переговорів, посередників, арбітражні органи – як пропонує *Статут ООН*, справжня фундаментальна норма права»<sup>154</sup>. Потрібно підтримувати легітимність цієї Організації, аби спільно приймати й вирішувати її проблеми й недоліки.

174. Для того, щоб вільно встановити визначені спільні цілі й забезпечити виконання у всьому світі деяких основних норм, потрібні хоробрість і щедрість. Щоби це було справді корисним, потрібно «дотримуватися прийнятих угод (*pacta sunt servanda*)»<sup>155</sup>, і то так, аби уникнути «спокуси апелювати до права сили більше, ніж до сили права»<sup>156</sup>. Для цього «необхідно переглянути нормативні документи мирного врегулювання конфліктів, щоб розширити сферу їхнього застосування та

---

<sup>152</sup> Там само: AAS 101 (2009), 700.

<sup>153</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 434.

<sup>154</sup> *Промова в Організації Об'єднаних Націй*, Нью-Йорк (25 вересня 2015): AAS 107 (2015), 1037.1041.

<sup>155</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 437.

<sup>156</sup> Св. Йоан Павло II, *Послання на 38-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2004*, 5: AAS 96 (2004), 117; *L'Osservatore Romano*, іспанською 19 грудня 2003, ст. 5.

їхню обов'язковість»<sup>157</sup>. У нормативній базі слід надавати перевагу багатостороннім договорам між країнами, бо вони краще, ніж двосторонні договори, гарантують турботу про справді загальне добро і захищають слабші країни.

175. Дяка Богові, що багато об'єднань і організацій громадянського суспільства допомагають компенсувати слабкості міжнародної спільноти, брак координації у важких ситуаціях, брак зацікавлення основними правами людини й дуже критичним станом деяких груп. Це конкретний спосіб застосування принципу субсидіарності, який гарантує участь і діяльність спільнот і організацій нижчого щабля, які доповнюють дію держави. Часто вони докладають подивугідних зусиль на користь спільного добра, а вчинки деяких їхніх членів справді героїчні, що свідчить про те, до якої краси ще здатне наше людство.

#### *Соціальна і політична любов*

176. Сьогодні для багатьох людей політика – це погане слово, і не можна ігнорувати, що за цим словом часто приховуються помилки, корупція, неефективність деяких політиків. До цього додаються інтереси, які намагаються її ослабити, замінити економікою чи здомінувати якоюсь ідеологією. Але чи світ може жити без політики? Чи без доброї політики можна добре йти до універсального братерства і миру в суспільстві?<sup>158</sup>

#### *Політика, якої потребуємо*

177. Я хотів би ще раз наголосити, що «політика не повинна зазнавати впливу економіки, як і економіка не повинна піддаватися диктату парадигми технократії»<sup>159</sup>. Хоча потрібно позбутися надуживання владою, корупції, неповаги

---

<sup>157</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 439.

<sup>158</sup> Див. Соціальна комісія єпископів Франції, Декларація *Реабілітувати політику* (17 лютого 1999).

<sup>159</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.

до законів і неефективності, але «економіка не може існувати без політики, оскільки тоді вона не буде здатною сприяти розвитку іншої логіки, яка б могла регулювати різні аспекти сучасної кризи»<sup>160</sup>. Навпаки, «потрібна далекоглядна політика, спроможна застосовувати новий, цілісний, міждисциплінарний підхід до вирішення різних аспектів кризи»<sup>161</sup>. Думаю про «здорову політику, спроможну реформувати й координувати установи, сприяти передовій практиці та подоланню тиску й порочної інерції»<sup>162</sup>. Цього не можна вимагати від економіки, як і не можна дозволити, щоб економіка перейняла справжню державну владу.

178. Перед лицем таких дріб'язкових і короткозорих видів політики, нагадую, що «справжня державна мудрість виявляється, коли в складні часи ми дотримуємося високих принципів і думаємо про довгострокове загальне благо. Політичній владі нелегко брати на себе такий обов'язок у націєтворчому процесі»<sup>163</sup> і, тим більше, у спільному проекті для теперішнього й майбутнього людства. Думати про тих, які прийдуть після нас, не слугує виборчим цілям, але цього вимагає справжня справедливість, бо, як навчали єпископи Португалії, земля – «це кредит, який кожне покоління отримує і мусить передати наступному поколінню»<sup>164</sup>.

179. Міжнародна спільнота має серйозні структурні вади, які не вдасться полагодити латками чи швидкими принагідними рішеннями. Є речі, які потрібно міняти в корені й за допомогою важливих трансформацій. Цим процесом може керувати тільки здорова політика, здатна залучити різноманітні сектори і царини знань. У такий спосіб економіка, поєднана з політичним, соціальним, культурним і народним проектом, спрямованим до спільного добра, може «відкритися до різних можливостей, що не обмежують людської творчості

---

<sup>160</sup> Там само, 196: AAS 107 (2015), 925.

<sup>161</sup> Там само, 197: AAS 107 (2015), 925.

<sup>162</sup> Там само, 181: AAS 107 (2015), 919.

<sup>163</sup> Там само, 178: AAS 107 (2015), 918.

<sup>164</sup> Конференція єпископів Португалії, Пастирський лист *Співвідповідальність за загальне добро* (15 вересня 2003), 20; див. Енцикліка *Laudato si'*, 159: AAS 107 (2015), 911.

та прагнення до прогресу, а радше скеровують цю енергію в нове русло»<sup>165</sup>.

### Політична любов

180. Визнати кожну людину братом чи сестрою й прямувати до суспільної дружби, яка охоплює всіх людей, – це не чиста утопія. Це вимагає рішень і вміння знайти ефективні шляхи для реалізації. Будь-яке зусилля в цьому напрямку стає шляхетним вчинком любові. Бо кожний може допомогти людині в потребі, але коли об'єднується з іншими, аби розпочати в суспільстві процеси братерства і справедливості для всіх, то входить у «сферу найбільшої любові – політичної»<sup>166</sup>. Йдеться про те, щоб прямувати до суспільного і політичного устрою, душею якого буде суспільна любов»<sup>167</sup>. Ще раз закликаю до реабілітації політики, яка «є шляхетним покликанням, однією з найцінніших форм любові, бо шукає загальне добро»<sup>168</sup>.

181. Усі обов'язки, які походять із соціальної доктрини Церкви, «походять із любові, яка, згідно з навчанням Ісуса, є синтезом усього Закону (див. *Мт.* 22, 36-40)»<sup>169</sup>. Це вимагає визнати, що «любов, сповнена малих жестів взаємного піклування, стосується також громадянського та політичного життя; вона проявляється у кожній дії, метою якої є покращення світу»<sup>170</sup>. І тому любов виражається не тільки в

---

<sup>165</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 191: AAS 107 (2015), 923.

<sup>166</sup> Пій XI, *Промова до Італійської Католицької Федерації університетської молоді* (18 грудня 1927): *L'Osservatore Romano* (23 грудня 1927), 3.

<sup>167</sup> Див. Пій XI, Енцикліка *Quadragesimo anno* (15 травня 1931), 88: AAS 23 (1931), 206-207.

<sup>168</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 205: AAS 105 (2013), 1106.

<sup>169</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.

<sup>170</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 231: AAS 107 (2015), 937.

сердечних і близьких стосунках, але також і в «макро-стосунках: суспільних, економічних і політичних»<sup>171</sup>.

182. Така політична любов закладає зрілий соціальний зміст, який долає індивідуалістську ментальність: «Суспільне милосердя спонукає нас любити спільне благо, шукати блага всіх людей, не виокремлюючи їх, а розглядаючи у суспільному вимірі, який їх об'єднує»<sup>172</sup>. Людина є повною особою тоді, коли належить до народу, й, водночас, нема справжнього народу без пошани до кожної особи. Народ і особа – співвідносні терміни. Але сьогодні є спроби редукувати особу до індивіда, яким легко би маніпулювали сильні для своїх негідних інтересів. Добра політика намагається будувати спільноти на різних рівнях соціального життя, щоб врівноважити й переорієнтувати глобалізацію і уникнути дезінтеграції.

### *Плідна любов*

183. Виходячи з «суспільної любові»<sup>173</sup>, можливо прямувати до цивілізації любові, до якої ми всі можемо відчутти покликання. Любов, зі своїм універсальним динамізмом, може будувати новий світ<sup>174</sup>, бо вона – не сентиментальність, а найкращий спосіб знаходити ефективні можливості для розвитку всіх людей. Суспільна любов – це «сила, яка здатна надихнути на нові шляхи вирішення проблем сучасного світу, докорінно оновити зсередини структури, суспільні організації і правові системи»<sup>175</sup>.

184. Любов – це серце кожного здорового й відкритого суспільного життя. Але сьогодні «легко стверджують, що вона не важлива для інтерпретації і орієнтації моральної

---

<sup>171</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.

<sup>172</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 207.

<sup>173</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Redemptor hominis* (4 березня 1979), 15: AAS 71 (1979), 288.

<sup>174</sup> Див. св. Павло VI, Енцикліка *Populorum progressio* (26 березня 1967), 44: AAS 59 (1967), 279.

<sup>175</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 207.

відповідальності»<sup>176</sup>. Якщо любов поєднана зі служінням правді, то це не суб'єктивна сентиментальність, і тому не стає «легкою здобиччю емоцій і принагідних думок індивідів»<sup>177</sup>. Саме зв'язок любові із правдою уможливорює її універсальність й у такий спосіб допомагає їй уникнути «спихання в зачинене середовище, позбавлене зв'язків»<sup>178</sup>. В іншому разі її «виключать із проектів і процесів будівництва людського розвитку в універсальному вимірі, із діалогу між теорією і практикою»<sup>179</sup>. Без любові емоційність втрачає реляційний та соціальний зміст. І тому відкритість правди захищає любов від фальшивої віри, позбавленої «людського й універсального виміру»<sup>180</sup>.

185. Любові потрібне світло правди, яке ми постійно шукаємо, і «це світло є одночасно світлом розуму і світлом віри»<sup>181</sup>, без релятивізмів. Це також зумовлює розвитку наук і їх невід'ємний внесок у пошуки конкретних і найпевніших способів для отримання очікуваних результатів. Бо коли в гру входить добро інших людей, самих лише добрих намірів не достатньо, потрібно ефективно отримати те, чого вони й їхні народи потребують для самореалізації.

#### *Активність політичної любові*

186. Є так звана «добровільна» любов, акти якої походять безпосередньо із чесноти любові й спрямовані до осіб чи народів. Є також «наказана» любов, акти якої спрямовані на створення здоровіших інституцій, справедливіших законів і ефективніших структур<sup>182</sup>. Звідси слідує, що «справою любові є

---

<sup>176</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.

<sup>177</sup> Там само, 3: AAS 101 (2009), 643.

<sup>178</sup> Там само, 4: AAS 101 (2009), 643.

<sup>179</sup> Там само.

<sup>180</sup> Там само., 3: AAS 101 (2009), 643.

<sup>181</sup> Там само.: AAS 101 (2009), 642.

<sup>182</sup> Католицька моральна доктрина, йдучи за св. Фомою Аквінським, розрізняє «добровільний» і «наказаний» акти (див. *Summa Theologiae*, I-II, q. 8-17; Marcellino Zalba, S.J., *Theologiae moralis summa. Theologia moralis fundamentalis. Tractatus de virtutibus theologicis*, ed. BAC, Madrid 1952, vol. 1, 69; Antonio Royo Marín, O.P., *Teología de la perfección cristiana*, ed. BAC, Madrid 1962, 192-196).

також намагання організувати і побудувати суспільство таким чином, щоб ближній не опинився в бідності»<sup>183</sup>. Супроводжувати людину, яка страждає, – це прояв любові, але проявом любові до людини, якщо ми навіть не маємо безпосереднього контакту з нею, є також зусилля, спрямовані на те, аби змінити соціальні умови, які спричиняють страждання. Хтось допомагає старенькій людині переправитися через річку – це шляхетний вчинок любові, політик будує для неї міст – це також вчинок любові. Якщо хтось дає потребуєчому їжу, то політик створює для нього місце праці, й цей величний вчинок любові ушляхетнює його політичну діяльність.

### *Зречення ради любові*

187. Ця любов – серце духа політики – це завжди преференціальна любов до останніх, яка анімує всю діяльність на їх користь<sup>184</sup>. Тільки погляд, горизонт якого перемінений любов'ю, може визнати гідність іншої людини, прийняти і доцінити незмірну гідність убогих, шанувати їхній спосіб життя і культуру, і справді інтегрувати їх у суспільство. Такий погляд – це серцевина автентичного духа політики. Він бачить шляхи, відмінні від бездушного прагматизму. До прикладу, «не можна вирішити проблему вбозтва стратегіями стримування, які лише заспокоюють убогих і перетворюють їх у приручені й нешкідливі істоти. Сумно, коли за нібито-то альтруїстичними діями іншу людину позбавляють активності»<sup>185</sup>. Нам потрібні нові способи самовираження і суспільної активності. Освіта допоможе кожній людині стати ковалем своєї долі. Тут свою цінність показує принцип *субсидіарності*, невіддільний від принципу *солідарності*.

---

<sup>183</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 208.

<sup>184</sup> Див. Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* (30 грудня 1987), 42: AAS 80 (1988), 572-574; Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Centesimus annus* (1 травня 1991), 11: AAS 83 (1991), 806-807.

<sup>185</sup> *Промова до учасників міжнародної зустрічі народних рухів* (28 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 852.

188. Звідси виникає потреба вирішити всі проблеми з порушенням фундаментальних прав людини. Політики покликані «піклуватися слабкостями народів і людей. Піклування про слабкість вимагає сили й чуйності, боротьби і результатів перед лицем функціоналістських моделей і моделей приватизму, які невблаганно ведуть до «культури виключення». [...] Це означає, що потрібно займатися актуальними найбільш маргінальними і тривожними ситуаціями і надати їм значущості»<sup>186</sup>. Очевидно, що в такий спосіб ініціюють інтенсивну діяльність, бо «потрібно зробити все можливе для захисту статусу й гідності людської особи»<sup>187</sup>. Політик – творець і будівничий з великими цілями, з широкими реалістичними і прагматичними поглядами, які виходять поза границі його країни. Найбільшим неспокоєм політика повинно бути не падіння рейтингу, а брак ефективних рішень «щодо явища соціальної та економічної маргіналізації з важкими для людини наслідками, такими як торгівля людськими органами, сексуальне використання хлопців і дівчат, рабська праця, включаючи проституцію, торгівля наркотиками і зброєю, тероризм і міжнародна організована злочинність. Масштаби таких ситуацій і кількість залучених невинних людей такі великі, що мусимо уникати будь-яких спокус піддаватися номіналістській риториці для заспокоєння сумління. Ми повинні дбати, щоб наші інституції ефективно боролися з цією бідною»<sup>188</sup>. Це робиться за допомогою розумного використання великих можливостей технологічного прогресу.

189. Але ми перебуваємо ще далеко від глобалізації основних прав людини. І тому всесвітня політика не може у своїх основних і імперативних цілях не поставити ефективно подолання голоду. Бо «коли фінансові спекуляції обумовлюють

---

<sup>186</sup> Промова до Європейського Парламенту, Страсбург (25 листопада 2014): AAS 106 (2014), 999; *L'Osservatore Romano*, іспанською 28 листопада 2014, ст. 4.

<sup>187</sup> Промова до представників влади і дипломатичного корпусу, Бангі – Центральноафриканська Республіка (29 листопада 2015): AAS 107 (2015), 1320; *L'Osservatore Romano*, іспанською 4 грудня 2015, ст. 15.

<sup>188</sup> Промова в Організації Об'єднаних Націй, Нью-Йорк (25 вересня 2015): AAS 107 (2015), 1039.



ціну на продукти харчування, трактуючи їх як і інші товари, то мільйони людей страждають і вмирають з голоду. З другого боку, тони продуктів викидається на смітники. Це справжнє неподобство. Голод – це злочин, їжа – це невід’ємне право»<sup>189</sup>. У той час, коли ми часто вдаємося до семантичних чи ідеологічних диспутів, то водночас дозволяємо, щоб наші сестри й брати вмирали з голоду чи спраги, без даху над головою і без доступу до медичної опіки. Разом із цими не заспокоєними основними потребами, торгівля людьми – це ще одна ганьба для людства, яку міжнародна політика не повинна більше толерувати – незалежно від промов і добрих намірів. Це необхідний мінімум.

*Любов, яка інтегрує і об’єднує*

190. Політична любов виражається також і у відкритості до всіх. Особливо той, чий обов’язок – керувати, покликаний в чомусь обмежити себе, щоб уможливити зустріч і шукати збіжностей принаймні в деяких темах. Він повинен вміти вислухати думку іншої людини, щоби всі мали свій простір. Той, хто керує, через зречення і терпеливість може допомогти створити красивий багатогранник, в якому кожний знайде своє місце. У такому середовищі не діють переговори як у сфері економіки. Це щось більше, це обмін дарами ради загального добра. Це видається наївною утопією, але не можемо відмовитися від цієї шляхетної мети.

191. Бачачи, що різні види фундаменталістської нетерпимості нищать зв’язки між особами, групами і народами, живімо і вчимося цінностям пошани і любові, здатної прийняти будь-яку відмінність, пріоритету гідності кожної людської істоти незалежно від її переконань, почуттів, вчинків і навіть гріхів. В той час як у суспільстві зростає фанатизм, логіка замкнутості, поділи в суспільстві та культурі, добрий політик робить перший крок, аби почути різні голоси. Правда, що відмінності породжують конфлікти, але одноманітність породжує задуху і культурний занепад. Не задовольняймося життям, зачиненим у якомусь фрагменті дійсності.

---

<sup>189</sup> *Промова до учасників міжнародної зустрічі народних рухів* (28 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 853.

192. У цьому контексті хочу нагадати, що разом із Великим Імамом Ахмед Аль-Таїбом ми просили «лідерів міжнародної політики і світової економіки докласти своїх зусиль до поширення культури терпимості й співжиття у мирі; реагувати якнайскоріше, аби запобігати проливанню невинної крові»<sup>190</sup>. І якщо якась політика сіє ненависть чи страх до інших народів в ім'я добра власної країни, то потрібно цим занепокоїтися, реагувати вчасно й відразу корегувати курс.

*Більше плідності, ніж результатів*

193. Кожний політик, який розвиває цю невтомну діяльність, водночас залишається людиною. Він покликаний жити любов'ю в щоденних міжособових зв'язках. Він є особою, і мусить усвідомити, що «сучасний світ щораз більше раціоналізує задоволення потреб людини, класифікуючи й розподіляючи їх між різними службами. Щораз рідше людину називають по імені, щораз рідше до неї ставляться як до особи – єдиної в світі, яка має своє серце, свої страждання, свої проблеми, свої радості й свою сім'ю, відмінну від інших. Знають тільки її хвороби – аби їх лікувати, її матеріальні проблеми – аби їх вирішити, її проблеми з дахом над головою – аби забезпечити її житлом, її бажання дозвілля та відпочинку – аби їх організувати». Але «не буде марною тратою часу любити найменшого як свого брата – єдиного в цьому світі»<sup>191</sup>.

194. У політиці також є місце для ніжної любові. «Що таке ніжність? Це любов, яка підходить близько і конкретизується. Це рух, який виходить із серця і доходить до очей, вух, рук. [...] Ніжність – це дорога, яку пройшли найхоробріші й найсильніші чоловіки і жінки»<sup>192</sup>. У політичній діяльності «найменші, найслабші й найбідніші повинні нас розчулити, вони мають «право» зворушити наші душі й серця. Так, вони –

---

<sup>190</sup> *Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя*, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 7.

<sup>191</sup> Рене Войом, *Брат усіх*, éd. du Cerf, Paris (1968), pp. 12-13.

<sup>192</sup> *Відеопослання на TED2017 у Ванкувері* (26 квітня 2017): *L'Osservatore Romano* (27 квітня 2017), ст. 7.

наші брати, і тому ми повинні їх любити як братів і ставитися до них як до братів»<sup>193</sup>.

195. Це допомагає нам зрозуміти, що не завжди йдеться про великі успіхи, які часом неможливо здобути. У політичній діяльності слід пам'ятати, що «незалежно від того, як ми її сприймаємо, кожна особа є безмежно священною і заслуговує нашої любові й нашої посвяти. І тому, якщо зможу хоч одній людині допомогти жити краще, це вже виправдає дар мого життя. Як чудово бути вірним Божим людом. Осягаємо повноту, коли ламаємо стіни і наші серця наповнюються обличчями й іменами!»<sup>194</sup>. Великі цілі, про які мріємо в своїх планах, осягаються поступово. Окрім того, людина, яка любить і вже не вважає політику тільки устремлінням до влади, «впевнена, що все, зроблене з любов'ю, ніколи не загубиться, як ніколи не загубиться щира турбота про інших, кожний акт любові до Бога, кожне шляхетне зусилля, кожна болюча терпеливість. Усе це кружляє по світі як життєдайна сила»<sup>195</sup>.

196. З другого боку, дуже шляхетною є здатність ініціювати процеси, плоди яких збиратимуть інші, з надією на приховані сили добра, яке сіється. Добра політика об'єднує любов і надію з довірою в добро, яке, попри все, є в серцях людей. І тому «автентичне політичне життя, побудоване на цивільному праві і на діалозі між протилежними сторонами, відновлюється завдяки переконанню, що кожна жінка, кожний чоловік і кожне покоління носять у собі обітницю, яка може визволити нову реляційну, інтелектуальну, культурну і духовну енергію»<sup>196</sup>.

197. У такому розумінні політика є шляхетнішою справою, ніж видається, ніж *маркетинг*, ніж різні форми медійного *піару*. Бо все це несе з собою поділ, ворожнечу і похмурий скептицизм, не здатний мобілізувати до спільного проекту.

---

<sup>193</sup> Загальна аудієнція (18 лютого 2015): *L'Osservatore Romano*, іспанською 20 лютого 2015, ст. 2.

<sup>194</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 274: AAS 105 (2013), 1130.

<sup>195</sup> Там само, 279: AAS 105 (2013), 1132.

<sup>196</sup> Послання на 52-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2019 (8 грудня 2018), 5: *L'Osservatore Romano*, іспанською 21 грудня 2018, ст. 7.

При роздумах про прийдешнє часом повинні виникати запитання: «Навіщо? Куди я йду насправді?» Бо через кілька років, роздумуючи над минулим, питання вже не звучатиме: «Скільки людей мене прийняло, скільки за мене голосувало, скільки думало про мене добре?» Питання, може болісні, звучатимуть так: «Скільки любові я вклав у свою роботу, що доброго зробив для людей, який слід залишив по собі в суспільстві, які справжні зв'язки збудував, які позитивні сили звільнив, які зерна миру засіяв у суспільстві, що зумів зробити на довіреній мені посаді?»

## ШОСТИЙ РОЗДІЛ СУСПІЛЬНИЙ ДІАЛОГ І ДРУЖБА

198. Зустрічатися, розмовляти, слухати, дивитися, пізнавати, намагатися зрозуміти, шукати точки контакту – все це виражається словом «діалог». Діалог потрібний для того, щоби зустрітися й допомогти один одному. Не треба пояснювати – для чого потрібний діалог. Мені достатньо поміркувати про те, як виглядав би світ без терпеливого діалогу багатьох великодушних людей, які підтримують єдність родин і спільнот. Наполегливий і відважний діалог, на відміну від непорозумінь і конфліктів, не створює гучних медійних заголовків, а скромно допомагає світові жити набагато краще, ніж можемо собі уявити.

### *Суспільний діалог ради нової культури*

199. Деякі люди пробують утекти від дійсності в свої світи, інші реагують на неї деструктивною силою, але «між егоїстичною байдужістю і гвалтовним протестом є ще одна можливість: діалог. Діалог між поколіннями, діалог між людьми, бо всі ми люди, здатність давати й приймати, залишаючись відкритими на правду. Країна розвивається тоді, коли конструктивний діалог розпочинають різні сфери культури: народна, студентська, молодіжна, мистецька, технологічна, економічна, родинна і медійна»<sup>197</sup>.

200. Часто діалог плутають із чимось зовсім іншим: нервовим обміном у соцмережах думок, сформованих не завжди достовірною інформацією медіа. Але це тільки паралельні монологи, які можуть привертати до себе увагу інших підвищеним чи агресивним тоном. І монологи не ангажують нікого, а їхній зміст дуже часто опортуністичний і суперечний.

201. Гучне поширення фактів і заяв у медіа насправді часто зачиняє можливості для діалогу, бо дає кожному можливість непорушно й твердо триматися своїх ідей, інтересів і виборів, виправдовуючи їх помилками інших людей. Переважає звичка

---

<sup>197</sup> Промова під час зустрічі з представниками влади, Ріо-де-Жанейро – Бразилія (27 липня 2013): AAS 105 (2013), 683-684.

швидко принизити опонента образливими словами, а не розпочати відкритий і шанобливий діалог, щоби переступити відмінності й досягнути згоди. Найгіршим є те, що ця медійна мова політичної пропаганди так поширилася, що стала щоденною мовою всіх людей. Дебати часто маніпулюються певними інтересами владних сил, які намагаються нечесними способами схилити публічну думку на свою сторону. Маю на увазі не тільки актуальний уряд, бо такі маніпуляції можуть бути у сферах економіки, політики, медіа, релігії й у всьому іншому. Часом такі маніпуляції справедливі чи виправдані динамікою власних економічних чи ідеологічних інтересів, але рано чи пізно вони обернуться проти тих самих інтересів.

202. Брак діалогу призводить до того, що в окремих секторах турбуються не про загальне добро, а про отримання користей, які дає влада, чи, в кращому випадку, про накиннення своєї точки зору. У такий спосіб розмови зводяться до переговорів, в яких кожний прагне загарбати побільше влади й можливих користей, і це не спільні пошуки загального добра. Героями майбутнього будуть ті, які зуміють подолати цю хворобливу логіку й вирішать з пошаною поставити слово правди над власними інтересами. Дай Боже, щоби ці герої тихенько виходили з сеця нашого суспільства.

### *Будувати разом*

203. Автентичний суспільний діалог зумовлює здатність шанувати точку зору іншої людини і прийняти можливість, що вона має деякі легітимні переконання чи інтереси. Інша людина, виходячи зі своєї ідентичності, може щось внести, і бажано, щоби висловила й представила свою позицію так, щоби публічні дебати стали ще повнішими. Правда, що якщо особа чи група послідовна в своїй аргументації, міцно тримається своїх цінностей і переконань та розвиває свою думку, то це якимось чином принесе користь суспільству. Але це здійснюється у тій мірі, в якій розвиток відбувається в діалозу й відкритості до всіх. Бо «у справжньому дусі діалогу підсилюється здатність розуміти те, що інша особа говорить і робить, хоча не можемо прийняти її переконання як свої. У такий спосіб можливо бути щирими, не приховувати своїх переконань, продовжувати діалог, шукати спільні точки і,

понад усе, разом працювати й боротися»<sup>198</sup>. Публічні дискусії, якщо справді дають місце всім, не маніпулюють і не приховують інформацію, стають постійним стимулом, який дає можливість адекватніше розуміти правду або принаймні краще її виразити. Вони перешкоджають різним секторам зайняти вигідне й самодостатнє становище щодо своїх точок зору і конкретних інтересів». Подумаймо про те, що «відмінності творчі, вони створюють напруження, а прогрес людства полягає в подоланні напружень»<sup>199</sup>.

204. Сьогодні існує переконання, що, незалежно від розвитку окремих наукових дисциплін, потрібний міждисциплінарний діалог, бо дійсність одна, хоча до неї можна підходити з різних сторін і користуватися різними методологіями. Не можна нехтувати небезпекою, що наукові досягнення будуть вважатися єдиним можливим способом зрозуміти деякі аспекти життя, суспільства і світу. Натомість учений, який ефективно просувається в своїх дослідженнях, але водночас визнає існування інших вимірів дійсності, яку досліджує, завдяки доробку інших наук і вчених відкривається на ширше й повніше пізнання дійсності.

205. У сьогоденньому глобалізованому світі «медіа можуть допомогти нам почувати себе ближче одне до одного, щоб ми відновили почуття єдності людської родини, яке нас спонукатиме до солідарності й ревної праці ради більш гідного життя усіх людей. [...] Медіа можуть допомогти нам у цьому особливо тепер, коли мережі людського спілкування вийшли на надзвичайно високий рівень розвитку. Зокрема, інтернет пропонує великі можливості зустрічей і солідарності між усіма людьми; і це добре, це Божий дар»<sup>200</sup>. Але потрібно постійно перевіряти, чи актуальні форми комунікації нас дійсно спрямовують до щедрої зустрічі з іншими людьми, до щирих пошуків усієї правди, до служіння, до близькості з останніми,

---

<sup>198</sup> Післясинодальна Апостольська Адгортація *Querida Amazonia* (2 лютого 2020), 108.

<sup>199</sup> З фільму Віма Вендерса *Папа Франциск – людина слова. Надія – універсальне послання* (2018).

<sup>200</sup> *Послання на 49-ий Міжнародний День Соціальних Комунікацій* (24 січня 2014): AAS 106 (2014), 113; *L'Osservatore Romano*, іспанською 24 січня 2014, ст. 3.

до праці ради загального добра. Водночас, як навчали єпископи Австралії, «ми не можемо прийняти цифровий світ, створений для експлуатації нашої слабкості й витягування з людей найгіршого, що в них є»<sup>201</sup>.

### *Фундамент згоди*

206. Релятивізм – це не відповідь. Замаскований під видом терпимості, він полегшує інтерпретацію моральних цінностей на користь владних сил і того, що їм потрібно в даний момент. Бо «за відсутності очевидних істин або ґрунтовних принципів, відмінних від задоволення наших власних бажань і безпосередніх потреб [...] Ми не повинні думати, що політичних зусиль або сили закону вистачить [...] якщо сама культура є аморальною і ніхто не зважає на об'єктивні істини та загальнозначущі принципи, закони можуть розглядатися лише як необґрунтовані обмеження чи перешкоди, яких треба уникати»<sup>202</sup>.

207. Чи можливо звертати увагу на правду, шукати правду, яка відповідає нашій найглибшій дійсності? Чим є закон без переконання, здобутого на довгій дорозі рефлексії й мудрості, що кожна людська істота священна і недоторкана? Щоби суспільство мало майбутнє, потрібно, щоб розвинуло змісл пошани до правди про гідність людини, якій ми підпорядковуємося. І тоді ми не вбиватимемо людину з переконання, а не тому, щоб уникнути осудження суспільством і покарання законом. Це невід'ємна правда, яку пізнаємо розумом і приймаємо сумлінням. Суспільство є шляхетним і гідним пошани також тому, що підтримує пошуки правди і прив'язане до основних правд.

208. Потрібно вчитися демаскувати різні способи маніпуляції, деформації та приховування правди в публічній і приватній сферах. Те, що називаємо «правдою», це не тільки переказування фактів пресою. Це передовсім пошуки

---

<sup>201</sup> Конференція католицьких єпископів Австралії – Департамент Соціальної Справедливості, *Making it real: genuine human encounter in our digital world* (листопад 2019), 5.

<sup>202</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 123: AAS 107 (2015), 896.



найтвердіших основ, які стоять під нашими виборами і правами. Це означає визнати, що людський розум може переступити через тимчасові вигоди й зрозуміти деякі незмінні правди, які були до нас й будуть завжди. Досліджуючи людську природу, розум відкриває цінності, які універсальні тому, що з неї походять.

209. З другого боку, чи не могло би трапитися, що основні права людини, які сьогодні вважаються невід'ємними, актуальна влада могла би заперечити після досягнення «згоди» приспаного й заляканого люду? Не вистарчило би і самої згоди між окремими народами, бо нею також можна маніпулювати. Ми вже маємо достатньо доказів, що можемо зробити багато доброго, але водночас слід визнати, що маємо в собі здатість нищити. Чи байдужий і безжалісний індивідуалізм, у який ми потрапили, не є також наслідком лінивства у пошуках найбільших цінностей, які виходять за тимчасові потреби? До релятивізму додається небезпека, що сильний чи хитрий зуміє накинути свою правду. Натомість, «що стосується моральних норм, які забороняють внутрішнє зло, то тут немає жодних привілеїв чи винятків ні для кого. Немає різниці, чи хтось є володарем світу, чи „найубогішим із бідних“ на цій землі: перед вимогами моральності всі є абсолютно рівними»<sup>203</sup>.

210. Те, що з нами діється сьогодні, що втягує нас у порочну й порожню логіку, – це зведення етики й політики до фізики. Добро і зло не існують самі по собі, існує тільки рахунок прибутків і витрат. Усунення моральних аргументів призводить до того, що закон не може покликуватись на фундаментальний принцип справедливості, а стає відображенням панівних ідей. Деградуємо, «вирівнюючи по нижньому рівні», через переговори і поверхневий компроміс. І, врешті-решт, тріумфує логіка сили.

### *Згода і правда*

211. У плюралістичному суспільстві діалог – це найвідповідніший спосіб пізнати те, що завжди слід приймати й шанувати і що виходить за межі консенсусу в конкретній

---

<sup>203</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Veritatis splendor* (6 серпня 1993), 96: AAS 85 (1993), 1209.

ситуації. Говоримо про діалог, який потрібно збагачувати й освічувати мотивами, раціональними аргументами, різноманітними перспективами, внеском різних наук і точок зору, і в якому є місце для переконання, що можна дійти до деяких елементарних прав, які завжди треба підтримувати. Переконання, що існують деякі незмінні цінності, навіть якщо їх не завжди легко розпізнати, надає соціальній етиці твердості й стабільності. Навіть якщо ми їх пізнали й прийняли завдяки діалогу й згоді, то бачимо, що ці основні цінності перебувають поза будь-якими консенсусами, і визнаємо їх трансцендентними щодо наших конкретних ситуацій і тому такими, які ніколи не можна змінювати. Наше розуміння їх значення й ваги може поглиблюватися – і в цьому значенні згода є чимось динамічним, – але самі по собі вони цінні як стабільні з огляду на своє внутрішнє значення.

212. Якщо щось завжди корисне для доброго функціонування суспільства, то чи не тому, що за ним приховується вічна правда, яку розум може пізнати? У самій дійсності людини й суспільства, у їх внутрішній природі існує низка основних структур, які підтримують їхній розвиток і виживання. Звідси випливають окреслені вимоги, які можна відкрити завдяки діалогу, хоча вони не завжди є результатом згоди у прямому значенні. Факт, що деякі норми суттєві для самого суспільного життя, є зовнішнім показником, що вони добрі самі по собі. І тому немає потреби протиставляти інтереси суспільства, згоду і дійсність об'єктивної правди. Ці три елементи можуть гармонійно поєднатися, якщо, завдяки діалогу, особи наслідують дійти аж до суті справи.

213. Якщо потрібно шанувати гідність іншої людини в кожній ситуації, то не тому, що ми придумали чи припустили собі гідність інших, а тому, що вони справді мають цінність, яка перевищує всі матеріальні речі й обставини, і яка вимагає, щоб до них ставилися інакше. Те, що кожна людина має невід'ємну гідність, є правдою, яка відповідає людській природі незалежно від будь-яких культурних змін. Отож, людина має ту саму недоторкану гідність у кожній історичній епосі, і ніхто не має права в деяких обставинах заперечувати це переконання чи діяти проти нього. І тому розум може досліджувати дійсність речей за посередництвом рефлексії, досвіду й діалогу, аби

розпізнати в цій дійсності, яка його перевищує, основу певних універсальних моральних вимог.

214. Агностикам цей фундамент може здаватися достатнім, аби надати тверде й стабільне універсальне значення основним етичним нормам, які не підлягають дискусіям і можуть запобігти новим катастрофам. Для віруючих людська природа – джерело етичних норм – створена Богом, який остаточно надає твердий фундамент цим нормам<sup>204</sup>. Це не веде до етичного фіксизму і не накидає якусь моральну систему, бо елементарні загально прийняті моральні норми залишають місце для різних нормативних практик. І тому завжди є простір для діалогу.

### *Нова культура*

215. «Життя – це мистецтво зустрічі, навіть якщо у ньому стільки конфліктів»<sup>205</sup>. Я часто запрошував розвивати культуру зустрічі, яка би виходила поза діалектику, яка робить нас ворогами. Це стиль життя, який намагається творити багатогранник із багатьма гранями і сторонами, але всі вони формують єдність із різноманітними відтінками, бо «ціле важливіше від частини»<sup>206</sup>. Багатогранник представляє суспільство, в якому відмінності взаємодоповнюються, взаємозбагачуються і взаємоосвітлюються, навіть якщо це супроводжується дискусіями і недовірою. Бо від кожного можна чогось навчитися, ніхто не є непридатним, ніхто не є непотрібним. Це означає залучення периферій. Люди на периферіях мають іншу точку зору, бачать аспекти дійсності, які не видно з центрів влади, де приймаються найважливіші рішення.

### *Зустріч, яка стала культурою*

---

<sup>204</sup> Як християни, ми також віримо, що Бог дає нам свою благодать, щоби ми могли діяти як брати і сестри.

<sup>205</sup> Вінісіус Де Мораес, *Самба благословення (Samba fa Bênção)*, на диску *Um encontro no Au bon Gourmet*, Ріо-де-Жанейро (2 серпня 1962).

<sup>206</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 237: AAS 105 (2013), 1116.

216. Слово «культура» означає щось, що ввійшло у народ, у його найглибші переконання і спосіб життя. Коли говоримо про «культуру» в народі, то це щось більше від ідеї чи абстракції. Вона охоплює прагнення, ентузіазм і, врешті-решт, спосіб життя, який характеризує цю групу людей. Отож, говорити про «культуру зустрічі» означає, що ми, як народ, прагнемо зустрічі, прагнемо шукати точки контакту, будувати мости, залучити всіх до проектування чогось. Це стало прагненням і способом життя. Суб'єктом цієї культури є народ, а не частина суспільства, яка прагне заспокоїти решту суспільства професійними методами й за допомогою медіа.

217. Мир у суспільстві – це важка ручна праця. Було би легше обмежити свободи й відмінності, маючи трохи хитрості й засобів. Але такий мир був би поверховим і хистким, бо не був би плодом культури зустрічі, яка його підтримує. Інтегрувати відмінності набагато важче й повільніше, але це є гарантією справжнього й тривалого миру. Цього не добитися, залучаючи лише безплемних людей, бо «навіть особи, яких можна критикувати за помилки, можуть внести щось, чим не слід нехтувати»<sup>207</sup>. Також мир не досягнути через утихомирення соціальних вимог або через запобігання проблемам, бо це не «згода «на папері» або для ефемерного миру для щасливої меншості»<sup>208</sup>. Важливо ініціювати *процеси* зустрічі, процеси, які формують народ, здатний приймати відмінності. Озброймо наших дітей зброєю діалогу! Навчимо їх доброї битви зустрічі!

*Радість пізнання іншого*

218. Це зумовлює здатність визнати право іншого бути собою і бути інакшим. Якщо таке визнання стає культурою, то може постати суспільний пакт. Без такого визнання постають тонкі способи позбавити іншого його значення, він стає неважливим, йому відмовляють будь-якої цінності в суспільстві. Під зовнішніми, видимими формами насильства, які відкидаються, часто приховується дуже хитра форма насильства тих, які погорджують відмінною людиною, особливо коли її вимоги якось шкодять їхнім інтересам.

---

<sup>207</sup> Там само, 236: AAS 105 (2013), 1115.

<sup>208</sup> Там само, 218: AAS 105 (2013), 1110.

219. Якщо якась частина суспільства претендує отримати все, що пропонує світ, так якби бідні не існували, то в якийсь момент це матиме свої наслідки. Ігнорування існування і прав інших людей рано чи пізно вивільнить якусь форму насильства, часто неочікувану. Мрії про свободу, рівність і братерство можуть залишатися на рівні звичайної формальності, бо насправді охоплюють не всіх людей. І тому йдеться про пошуки зустрічі не тільки між тими, які мають різні форми економічної, політичної чи академічної влади. Справжня суспільна зустріч вводить у діалог великі культурні пласти, які представляють більшість населення. Часто найбідніші верстви населення не можуть прийняти добрі пропозиції, бо вони пропонуються в чужій для них культурній формі, з якою вбогі не можуть ідентифікуватися. І тому справжній і загальний суспільний пакт повинен бути також «культурним пактом», який би шанував і охоплював різні світогляди, культури і способи життя, які співіснують у суспільстві.

220. До прикладу, корінні народи не проти прогресу, але мають інше бачення прогресу, часто більш гуманістичне, ніж у сучасних культурах розвинених народів. Але їх культура не налаштована на добро тих, які мають владу і мусять створити на землі форму вічного раю. Нетерпимість і зневага до культур корінних народів – це справжній вид насильства, типовий для холодних «моралістів», життя яких – це осудження інших. Але жодні справжні, глибокі й стабільні зміни не можливі без залучення різноманітних культур, особливо убогих. Культурний пакт означає відмову від монолітичного розуміння ідентичності даного місця і вимагає шанувати різноманітність, пропонуючи їй допомогу й інтеграцію в суспільство.

221. Такий пакт вимагає також від чогось відмовитися ради загального добра. Ніхто не може володіти всією правдою і не може заспокоїти всі свої прагнення, бо це би призвело до бажання знищити іншу людину, позбавляючи її прав. Фальшиву терпимість має замінити діалогічний реалізм тих, які переконані, що повинні бути вірними своїм принципам, але визнають право іншого бути вірним своїм принципам. Це – автентичне визнання іншої людини, яке можливе тільки завдяки любові, і це означає, що слід поставити себе на місце

іншої людини, аби розпізнати, що в її мотивах та інтересах справжнє або принаймні зрозуміле.

### *Повернути доброту*

222. Споживацький індивідуалізм породжує багато надуживань. Інші люди сприймаються як перешкода до заспокоєння свого приємного спокою. Врешті-решт їх вважають нестерпними, і зростає агресивність. Це явище досягає найбільшого рівня в часи криз, катастроф, у важкі моменти, коли на поверхню виходить ментальність «рятуйся, хто може». Але все ще можна плекати доброту. Є особи, які так роблять і стають світлячками в темряві.

223. Св. Павло згадував про один із плодів Святого Духа, позначивши його грецьким словом *χρηστότης* (Гал. 5, 22), яке виражає стан духа – не прикрий, не грубий, не твердий, а привітний, м'який, який підтримує і втішає. Особа, яка має цю якість, допомагає іншим полегшити їхнє життя, особливо коли вони несуть тягар проблем, нагальних потреб і неспокоїв. Це спосіб ставлення до людей, який проявляється у різний спосіб – як доброта, як турбота про те, щоб не ранили словами чи жестами, як намагання зменшити чиєсь терпіння. Це означає «вимовити підбадьорливі слова, які зміцнюють, додають сили, потішають, надихають», а «не принижують, не засмучують, не дразнять, не погорджують»<sup>209</sup>.

224. Доброта – це звільнення від безсердечності, яка часом проникає в людські стосунки, від страху, який перешкоджає думати про інших, від біганини, яка розпорошує і перешкоджає звернути увагу на право інших на щастя. Сьогодні рідко знаходимо час та енергію, аби затриматися і добре поспілкуватися з іншими людьми, сказати «прошу», «вибачте», «дякую». Але часом можливе чудо у вигляді доброї людини, яка відкладає набік свої страхи й нагальні справи, аби звернути на когось увагу, аби подарувати посмішку, аби сказати слово заохочення, аби вислухати посеред загальної байдужості. Такі щоденні зусилля здатні створити здорове співжиття, яке долатиме непорозуміння і запобігатиме

---

<sup>209</sup> Післясинодальна Апостольська Адгортація *Amoris laetitia* (19 березня 2016), 100: AAS 108 (2016), 351.

конфліктам. Плекання доброти – це не дрібниця і не поверхова чи буржуазна постава. Бо вона зумовлює пошану й повагу, і якщо стає культурою суспільства, то глибоко перемінює спосіб життя, стосунки в суспільстві, спосіб дискутування й конфронтації ідей. Полегшує пошуки згоди і відчиняє двері там, де роздратування спалює усі мости.

## СЬОМИЙ РОЗДІЛ ШЛЯХИ НОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ

225. У багатьох частинах світу постають дороги миру, які ведуть то загоєння ран, отож потрібні миротворці, здатні творчо й сміливо ініціювати процеси оздоровлення і нових зустрічей.

### *Почати з правди*

226. Поновна зустріч не означає повернення до часу перед конфліктами. Час змінив нас усіх. Страждання і конфлікти нас змінили. І тому вже не треба порожньої дипломатія, удавання, подвійних стандартів, приховування, хороших манер – усього того, що маскує дійсність. Ті, які між собою гостро сварилися, тепер можуть говорити ясну й нагу правду. Вони мусять навчитися плекати покутну пам'ять, здатну прийняти минуле – аби звільнити майбутнє від своїх незадовольень, розчарувань і проєкцій. Тільки на основі історичної правди про факти може постати міцне й тривке устремління зрозуміти один одного і випрацювати новий синтез для загального добра. Насправді «мирний процес – це постійна праця. Це терпеливі пошуки правди і справедливості, які шанують пам'ять жертв і крок за кроком відкривають спільну надію, сильнішу від помсти»<sup>210</sup>. Щодо конфлікту, який повторюється, єпископи Конго сказали, що «не достатньо укласти мирний договір на папері. Потрібно йти далі й брати до уваги бажання знати правду про джерела цієї кризи, яка повторюється. Народ має право знати, що трапилося»<sup>211</sup>.

227. Справді, «правда невіддільна від справедливості й милосердя. Вони разом – суттєві елементи для побудови миру і, з другого боку, кожний елемент перешкоджає зміні іншого. [...] В дійсності правда не повинна вести до помсти, а скоріше до примирення і прощення. Правда – це розповісти родинам,

---

<sup>210</sup> *Послання на 53-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2020* (8 грудня 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 грудня 2019, ст. 6.

<sup>211</sup> Конференція єпископів Конго, *Послання до Божого Люду і до жінок та чоловіків доброї волі* (9 травня 2018).



розбитим горем, про те, що сталося з їхніми близькими, які зникли безвісти. Правда – це визнати, що сталося з малолітніми дітьми, завербованими кримінальними структурами. Правда – це визнати страждання жінок – жертв насильства і зґвалтування. [...] Кожне насильство над людиною – це рана на тілі людства; кожна насильницька смерть принижує нас як осіб. [...] Насильство породжує насильство, ненависть породжує ненависть, а смерть – наступну смерть. Ми повинні перервати це коло, яке здається неминучим»<sup>212</sup>.

### *Проектування і творення миру*

228. Дорога до миру не означає гомогенізацію суспільства, але дає нам можливість працювати разом. Вона може об'єднати багатьох людей у спільних пошуках, які принесуть користь усім. Щоби досягнути визначену спільну мету, можна користуватися різними технічними пропозиціями, різним досвідом, і працювати для загального добра. Потрібно добре розпізнати проблеми даного суспільства, щоби прийняти різні способи розуміння труднощів і їх вирішення. Дорога до кращого співжиття закладає можливість визнати, що інша людина може внести, хоча би частково, щось слушне, що можна прийняти, навіть якщо вона помилялася чи вчинила щось погане. Бо «ніколи не можна зводити іншу людину до того, що вона сказала або зробила, але потрібно побачити обітницю, яку вона несе в собі»<sup>213</sup>, обітницю, яка завжди залишає промінь надії.

229. Як навчали єпископи Південної Африки, справжнє примирення можна досягнути у проактивний спосіб, «формуючи нове суспільство на основі служіння іншим, а не на бажанні панувати; суспільство на основі ділення з іншими тим, що маєш, а не на егоїстичній боротьбі кожного за примноження своїх статків; суспільство, в якому цінність жити

---

<sup>212</sup> Промова під час великої молитовної зустрічі за примирення нації, Вільявісенсіо – Колумбія (8 вересня 2017): AAS 109 (2017), 1063-1064.1066.

<sup>213</sup> Послання на 53-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2020 (8 грудня 2019), 3: *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 грудня 2019, ст. 7.

разом як людські істоти набагато важливіша від ідентичності якоїсь меншої групи: родини, нації, раси чи культури»<sup>214</sup>. Єпископи Південної Кореї зазначили, що справжній мир «можна досягнути лише боротьбою за справедливість через діалог, прагнучи примирення і взаємного розвитку»<sup>215</sup>.

230. Важкі зусилля для подолання протиріч без втрати власної ідентичності зумовлюють живу присутність у всіх людей фундаментального почуття приналежності. Бо «наше суспільство виграє тоді, коли кожна особа, кожна соціальна група справді відчувається у себе вдома. У родині батьки, дідусі й бабусі, діти у себе вдома, нікого не виключають. Якщо хтось має труднощі, навіть великі, навіть якщо він сам винний, то інші допомагають йому, підтримують його, його біль – їх біль. [...] У родині кожний вносить свою лепту у спільний проект, всі працюють для загального добра, але не відкидають індивіда, навпаки, підтримують його й заохочують. Вони сваряться між собою, але є щось незмінне: родинні узи. Родинні сварки закінчуються примиренням. Радість і смуток кожного переживає вся родина. Це означає бути сім'єю! Якщо би ми могли дивитися на політичного опонента чи на сусіда такими очима, якими дивимося на дітей, чоловіка, дружину, батька чи матір, то як добре би було. Чи ми любимо своє суспільство, чи воно для нас далеке, невідоме, не стосується нас, не цікавить, не змушує до чогось?»<sup>216</sup>

231. Для накреслення конкретних стежок до миру часто дуже потрібні переговори. Але ефективні процеси на користь тривалого миру – це передовсім ручна праця і зміни, зроблені конкретними людьми, коли індивід стає ефективним зачином через свій спосіб щоденного життя. Великі зміни не робляться за письмовими столами в кабінетах урядовців. Отож «кожний відіграє фундаментальну роль у єдиному творчому проекті й

---

<sup>214</sup> Коференція єпископів Південної Африки, *Пастирський лист про християнську надію в актуальній кризі* (травень 1986).

<sup>215</sup> Конференція католицьких єпископів Кореї, *Заклик Католицької Церкви Кореї до миру на корейському півострові* (15 серпня 2017).

<sup>216</sup> *Промова до представників громадянського суспільства*, Кіто – Еквадор (7 липня 2015): *L'Osservatore Romano*, іспанською 10 липня 2015, ст. 7.

пише нову сторінку історії, сповнену надією, миром, примиренням»<sup>217</sup>. Існує «архітектура» миру, в якій беруть участь різні суспільні інституції – кожна відповідно до своїх компетенцій, але існує також «ремесло» миру, в якому беруть участь не всі. На основі різних мирних процесів, які розвиваються у різних частинах світу, «ми навчилися, що ці стежки примирення, верховенства розуму над помстою, делікатної гармонії між політикою і законом, не можуть відбуватися без залучення населення. Миру не досягнути лише випрацюванням нормативних законів і інституційної згоди між політичними й економічними групами доброї волі. [...] Окрім того, завжди корисно приєднати до мирних переговорів досвід верств населення, які часто не помітні, щоб саме вони стали спільнотами, які надають колориту колективній пам'яті»<sup>218</sup>.

232. Будування суспільного миру в країні – це безконечний процес, це «неустанна праця, яка вимагає заангажування усіх людей. Праця, яка вимагає від нас не покладати рук у побудові єдності нації і, незважаючи на перешкоди, відмінності й різні підходи до того, у який спосіб добитися мирного співіснування, витримати у боротьбі за культуру діалогу; праця, яка вимагає в усій політичній, соціальній та економічній діяльності поставити на перше місце людину, її найбільшу гідність й пошану до загального добра. Щоби такі зусилля дозволяли нам уникати спокуси помсти й пошуків партикулярних і тимчасових інтересів»<sup>219</sup>. Насильницькі публічні протести – як з одного, так і з другого боку – не допомагають знайти вирішення проблем. Передовсім тому, як зауважили єпископи Колумбії, що коли намагаються «мобілізувати до чогось громадян, то не завжди виразно видно джерела й цілі, і існують

---

<sup>217</sup> *Міжрелігійна зустріч з молоддю, Мапуту – Мозамбик* (5 вересня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською (13 вересня 2019), р. 3.

<sup>218</sup> *Гомілія під час Святої Меси, Картахена-де-Індіас – Колумбія* (10 вересня 2017): AAS 109 (2017), 1086.

<sup>219</sup><sup>219</sup> *Промова до представників влади, дипломатичного корпусу і громадянського суспільства, Богота – Колумбія* (7 вересня 2017): AAS 109 (2017), 1029.

різні види політичної маніпуляції, і можна помітити, як це спрямоване на партикулярні інтереси»<sup>220</sup>.

### *Передовсім із останніми*

233. Розвиток суспільної дружби – це не тільки зближення соціальних груп, які розділилися через якісь конфлікти в минулому, але й намагання відновити стосунки з найубогішими й безпорадними. Мир – «це не лише відсутність війни, але й невтомна праця – особливо тих, які займають становища з більшою відповідальністю – для визнання, гарантування й дійсного відновлення гідності, про яку часто забували або ігнорували, наших братів, щоб вони могли відчувати себе головними протагоністами майбутнього своєї нації»<sup>221</sup>.

234. Дуже часто маргіналізованих атакували несправедливими узагальненнями. Якщо часом реакція найубогіших і відкинутих здається антисоціальною, то важливо зрозуміти, що причина цього у минулих зневагах до них і браку інтеграції в суспільство. Як навчали латиноамериканські єпископи, «тільки близькість, завдяки якій стаємо друзями, дає нам можливість глибоко доцінити цінності сучасних убогих людей, їхні слухні прагнення і спосіб життя вірою. Вибір на користь убогих повинен вести нас до дружби з ними»<sup>222</sup>.

235. Ті, які претендують бути миротворцями в суспільстві, повинні пам'ятати, що нерівність і брак цілісного людського розвитку перешкоджає установам миру. Насправді «без рівних можливостей різноманітні форми агресії та війни знайдуть родючу землю і рано чи пізно станеться вибух. Якщо локальна, національна чи світова спільнота залишає частину себе самої на периферії, то жодні політичні програми, жодні силові чи миротворчі структури не зможуть запевнити

---

<sup>220</sup> Конференція єпископів Колумбії, *Ради добра Колумбії: діалог, примирення і цілісний розвиток* (26 листопада 2019), 4.

<sup>221</sup> Промова до представників влади, громадянського суспільства і дипломатичного корпусу, Мапуту – Мозамбік (5 вересня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 вересня 2019, ст. 2.

<sup>222</sup> V Генеральна Конференція Єпископів Латинської Америки і Карибів, *Documento de Aparecida* (29 червня 2007), 398.

тривалий мир»<sup>223</sup>. Якщо ж потрібно починати знову, то завжди тільки від останніх.

### *Вартість і значення прощення*

236. Дехто воліє не говорити про примирення, бо вважає, що конфлікти, насильство і розколи – це нормальне життя суспільства. Фактично, в будь-якій групі людей точиться більш-менш витончена боротьба за владу між різними секторами. Ще хтось твердить, що пробачити – це відступити назад і дати іншому контроль над ситуацією. І тому вважає, що краще мати важелі, які підтримують рівновагу сил між різними групами. Ще хтось вважає, що примирення – доля невдах, які не здатні до справжнього діалогу, і тому втікають від проблем, приховуючи несправедливість. Вибирають мнимий мир, бо не здатні вирішувати проблеми.

### *Неминучий конфлікт*

237. Прощення і примирення – це ключові теми християнства, в інших релігіях на них наголошують у різний спосіб. Небезпека полягає в недостатньому розумінні переконань віруючих людей і у представленні їх так, що остаточно все зводиться до фаталізму, пасивності чи несправедливості, а з іншого боку – до нетерпимості й насильства.

238. Ісус Христос ніколи не підтримував насильство та нетерпимість. Він відкрито осуджував уживання сили для панування над іншими: «Ісус же, закликавши їх, сказав: “Ви знаєте, що князі народів панують над ними, а вельможі гнітять їх. Не так має бути між вами» (Мт. 20, 25-26). З другого боку, Євангеліє вимагає пробачати «до сімдесяти раз по сім» (Мт. 18, 22) і подає приклад немилосердного слуги, якому пробачили, але він сам не зміг пробачити іншим (див. Мт. 18, 23-35).

239. Читаючи інші тексти Нового Завіту, можемо помітити, що насправді перші спільноти, занурені в язичницький світ, підданий корупції й збоченням, жили з почуттям спокою,

---

<sup>223</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 59: AAS 105 (2013), 1044.

терпимості, розуміння. Деякі тексти дуже виразні в цій темі: картати своїх противників лагідно (див. 2 Тим. 2, 25). Чи такі напуття: «Нікого не ганьбили, були мирні, поступливі та виявляли повну лагідність супроти всіх людей. Ми теж були колись [...] огидні» (Тита 3, 2-3). Діяння Апостолів стверджують, що учні, переслідувані деякими владними силами, «втішалися любов'ю всього люду» (2, 47; див. 4, 21.33; 5, 13).

240. Коли роздумуємо про прощення, мир і соціальне порозуміння, то знаходимо слова Ісуса Христа, які нас дивують: «Не думайте, що я прийшов принести мир на землю. Не мир прийшов я принести на землю, а меч. Я прийшов порізнити чоловіка з його батьком, дочку з її матір'ю і невістку з її свекрухою. І ворогами чоловіка будуть його домашні» (Мт. 10, 34-36). Важливо вмістити їх у контекст даного розділу. Тоді стає зрозуміло, що йдеться про вірність своєму виборові йти за Ісусом, не соромлячись, навіть якщо це поєднується з перешкодами, навіть якщо такому виборові противляться найближчі особи. І тому ці слова не заохочують шукати конфлікти, а не уникати неминучих конфліктів, щоби пошана до людини не ослаблювала вірність виборові ради ймовірного миру в родині чи суспільстві. Св. Йоан Павло II сказав, що Церква «не має наміру засуджувати будь-яку і яку б то не було форму соціальних протиріч. Церква добре знає, що в історії неодмінно виникають конфлікти інтересів між різними соціальними групами, і щодо них християнин часто мусить займати рішучу і послідовну позицію»<sup>224</sup>.

### *Справедливі війни і прощення*

241. Йдеться про прощення не як про відмову від своїх прав стосовно корумпованої влади, злочинця чи когось іншого, хто принижує нашу гідність. Ми покликані любити всіх без винятку, але любити гнобителя не означає дозволяти йому гнобити чи думати, що те, що він робить, прийнятне. Навпаки, любити його – це змусити його перестати гнобити, це відібрати в нього силу, якою він не вміє користуватися і яка принижує

---

<sup>224</sup> Енцикліка *Centesimus annus* (1 травня 1991), 14: AAS 83 (1991), 810.

його як особу. Прощення не означає дозволяти принижувати свою гідність та гідність інших людей чи дозволяти злочинцеві далі чинити злочини. Скривджений повинен рішуче захищати свої права й права своєї родини саме тому, щоб захистити гідність, яка їм дана і яку любить Бог. Якщо злочинець скривдив мене чи близьку мені особу, то ніхто не забороняє мені домагатися справедливості й турбуватися, щоб цей злочинець – або будь-хто інший – знову не скривдив мене чи іншу людину. Саме так потрібно поводитися, і прощення цього не заперечує, а вимагає.

242. Важливо не збуджувати гнів, який калічить душу індивіда і душу нашого народу або походить із хворої потреби нищити іншого і випускає лавину помсти. У такий спосіб ніхто не погодиться із власним життям і не досягне внутрішній мир. Правда така, що «жодна родина, жодна група близьких людей чи етнічна група, а тим більше – країна, не матиме майбутнього, якщо їх об'єднує і збирає разом для вирішення проблем помста і ненависть. Ми не можемо доходити згоди й об'єднуватися для того, що робити кривднику те, що він зробив нам, щоби планувати можливість помсти у зовнішніх легальних формах»<sup>225</sup>. У такий спосіб нічого не здобудемо, а в дальшій перспективі втратимо все.

243. Само собою зрозуміло, що «це не легка справа – подолати гіркий спадок несправедливості, ворожості й недовіри, які породжені конфліктами. Цього можна добитися, коли зло долаємо добром (див. Рим. 12, 21) і коли плакаємо чесно, які сприяють примиренню, солідарності й миру»<sup>226</sup>. У такий спосіб «той, хто плакає в собі доброту, отримує спокійне сумління й велику радість навіть у труднощах і непорозуміннях. Навіть при зневагах доброта – не слабкість, а справжня сила, здатна відмовитися від помсти»<sup>227</sup>. Потрібно

---

<sup>225</sup> Гомілія під час Святої Меси в намірі розвитку народів, Мапуту – Мозамбік (6 вересня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 вересня 2019, ст. 7.

<sup>226</sup> Промова під час привітальної церемонії, Коломбо – Шрі-Ланка (13 січня 2015): *L'Osservatore Romano*, іспанською 16 січня 2015, ст. 3.

<sup>227</sup> Промова до дітей Центру Витанія і до представників інших харитативних центрів Албанії, Тирана - Албанія (21 вересня 2014): *L'Osservatore Romano*, іспанською 26 вересня 2014, ст. 11.

зрозуміти своє життя, зрозуміти, що «цей суворий осуд щодо брата чи сестри, який глибоко засів у моєму серці, ця не вилікувана рана, це не прощене зло, ця злість, яка мене болить, – це фрагменти внутрішньої боротьби, це вогонь у серці, який слід загасити, щоб він не переріс у пожежу»<sup>228</sup>.

### *Справжня перемога*

244. Якщо конфлікти не вирішують, а приховують чи хоронять у минулому, то виникає мовчанка, яка може означати співучасть у важких помилках і гріхах. Але справжнє примирення не втікає від конфлікту, а досягається в конфлікті, долаючи його через діалог і відкриті, щирі й терпеливі переговори. Боротьба між різними групами, «якщо виключити з неї взаємну ворожість та ненависть, поступово перетворюється у чесну суперечку, в основі якої лежать пошуки справедливості»<sup>229</sup>.

245. Я часто пропонував «принцип, необхідний для побудови згоди в суспільстві: єдність важливіша від конфлікту [...] Це не синкретизм і не поглинання одних другими, а вирішення на вищому рівні, яке зберігає цінний потенціал протилежних полярностей»<sup>230</sup>. Ми добре знаємо, що «кожного разу, коли ми, як особи і як спільноти, вчимося вийти поза себе самих і поза свої партикулярні інтереси, то взаєморозуміння і взаємна праця перетворюються [...] у простір, в якому конфлікти, напруження і те, що вважається протилежностями, може створити різноформну єдність, яка народжує нове життя»<sup>231</sup>.

### *Пам'ять*

---

<sup>228</sup> Відеопослання на TED2017 у Ванкувері (26 квітня 2017): *L'Osservatore Romano* (27 квітня 2017), ст. 7.

<sup>229</sup> Пій XI, Енцикліка. *Quadragesimo anno* (15 травня 1931), 114: AAS 23 (1931), 213.

<sup>230</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 228: AAS 105 (2013), 1113.

<sup>231</sup> Промова до представників влади, громадянського суспільства і дипломатичного корпусу, Рига – Латвія (24 вересня 2018): *L'Osservatore Romano*, іспанською 28 вересня 2018, ст. 12.



246. Від того, хто зазнав багато несправедливості й жорстокості, не можна вимагати якогось виду «суспільного прощення». Примирення – це особиста дія, і ніхто не може накидати її всьому суспільству, навіть якщо його завдання: допомагати суспільству. У суто особистій справі на основі вільного і шляхетного рішення хтось може не вимагати покарання (див. *Мт.* 5, 44-46), хоча суспільство і правосуддя законно цього домагаються. Але не можна видавати декрет про «загальне примирення», вважаючи, що декрет загоїть рани чи прикриє несправедливість покровом забуття. Хто може присвоїти собі право прощати в імені інших людей? Дуже зворушує спроможність деяких людей подолати зазанану кривду, але також по-людському можна зрозуміти тих, які не можуть цього зробити. У всякому разі – ніколи не можна пропонувати забути.

247. Не можна забути *Шоа*. Це «символ того, як далеко може зайти людське зло, годоване фальшивими ідеологіями, якщо воно забуває про фундаментальну гідність особи, яка заслуговує на абсолютну пошану незалежно від того, до якої нації належить і яку релігію сповідує»<sup>232</sup>. Згадуючи це, я можу лише повторювати слова молитви: «Пам'ятай про нас у своєму милосерді. Дай нам благодать сорому за те, що ми вчинили, щоби ми соромилися цього надмірного ідолопоклонства, коли ми погорджували і вбивали людське тіло, яке Ти зліпив із глини, яке Ти оживив подихом життя. Щоб це ніколи не повторилося Господи, ніколи!»<sup>233</sup>

248. Не можна забути про атомні бомби, скинуті на Хіросіму і Нагасакі. Ще раз «віддаю шану всім жертвам і схиляю голову перед силою і гідністю тих, які пережили перші хвилини цієї катастрофи і потім багато років у своїх тілах носили найважче терпіння, а у своїх думках – зародки смерті, які постійно забирали їхню життєву енергію. [...] Не можемо допустити, щоби сучасне і наступні покоління втратили

---

<sup>232</sup> Промова під час привітальної церемонії, Тель-Авів – Ізраїль (25 травня 2014): *L'Osservatore Romano*, іспанською 30 травня 2014, р. 10.

<sup>233</sup> Промова в меморіалі *Яд Вашем*, Єрусалим (26 травня 2014): AAS 106 (2014), 228; *L'Osservatore Romano*, іспанською (30 травня 2014), ст. 9.

пам'ять про те, що сталося, бо ця пам'ять – гарантія і стимул будування справедливішого і більш братерського прийдешнього»<sup>234</sup>. Також не можна забувати про переслідування, про торгівлю рабами і етнічні чистки, які відбувалися в минулому й відбуваються тепер, й про багато інших моментів історії, які викликають сором за те, що ми люди. Це все треба згадувати постійно, невтомно, відкидаючи спокуси знеболення.

249. Сьогодні легко піддатися спокусі перегорнути ці сторінки історії, бо вже минуло багато часу, а нам потрібно дивитися в майбутнє. Ради Бога, ні! Без минулого немає майбутнього, ми не можемо йти вперед без повної і ясної пам'яті. Ми повинні підтримувати «полум'я колективної свідомості, розповідаючи наступним поколінням про жахи минулого», полум'я, яке «у такий спосіб пробуджує і зберігає пам'ять про жертви, аби людське сумління міцніло щораз більше перед усяким бажанням панувати й нищити»<sup>235</sup>. Це потрібне також і самим жертвам – особам, соціальним групам чи народам, – щоби не піддатися мисленню, яке виправдовує репресії й будь-який вид насильства, вчинений в ім'я великого зазаного зла. І тому я звертаюся не тільки до пам'яті про вчинені злочини, але й до пам'яті тих, які в отруєній і деморалізованій атмосфері змогли повернути свою гідність і маленькими чи великими вчинками вибрали солідарність, прощення, братерство. Добре пам'ятати про добре.

### *Пробачити, але не забути*

250. Пробачити не означає забути. Говоримо передовсім про те, що якщо чогось ніяк не можна заперечити, релятивізувати чи приховати, то все-таки це можна пробачити. Якщо чогось ніколи не можемо толерувати чи виправдати, то все-таки це можемо пробачити. Якщо чогось в жодному разі не можна забути, то все-таки це можна пробачити. Добровільне і

---

<sup>234</sup> Промова в меморіалі Муру, Хіросіма – Японія (24 листопада 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 29 листопада 2019, ст. 13.

<sup>235</sup> Послання на 53-ий Всесвітній День Муру 1 січня 2020 (8 грудня 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 грудня 2019, ст. 6.

щире прощення – це щось велике, що віддзеркалює безмежність Божого прощення. Якщо прощення безкорисливе, тоді можна пробачити тому, хто не кається і не спроможний просити прощення.

251. Ті, які справді прощають, не забувають, але не дають опанувати себе деструктивній силі, від якої самі постраждали. Вони розривають порочне коло і стримують нищівні сили. Вирішують не прищеплювати суспільству енергію помсти, яка рано чи пізно повернеться до них самих. Бо насправді помста ніколи не заспокоює скривджених. Існують такі жакливі й жорстокі злочини, що покарання злочинців не дасть відчуття відшкодування за злочини; страта чи катування злочинця також не зрівняється з тим, що пережили жертви злочинів. Помста нічого не вирішить.

252. Ми також не говоримо про безкарність. Але справедливість слід шукати законно – через любов і правосуддя, з пошаною до жертв злочинів, аби запобігти новим злочинам і захистити загальне добро, а не як вибух свого гніву. Саме прощення дає можливість шукати справедливість, не потрапляючи в порочне коло помсти чи несправедливе забуття.

253. У випадку взаємних кривд слід ясно сказати, що вони можуть бути різної тяжкості або їх важко порівнювати. Насильство, вчинене державними структурами, – це інший рівень, ніж насильство окремих груп. В жодному разі не можна наголошувати лише на несправедливих стражданнях однієї сторони. Єпископи Хорватії навчали, що «кожній невинній жертві потрібно віддати однакову шану. Тут не може бути расових, релігійних, національних чи політичних різниць»<sup>236</sup>.

254. Прошу Бога «приготувати наші серця до зустрічі з братами різних світоглядів, мов, культур, релігій; намастити усю нашу особистість оливою свого милосердя, яка лікує рани помилок, непорозумінь, суперечок; прошу про благодать бути посланими, з покорою і лагідністю, на важкі, але плідні дороги пошуків миру»<sup>237</sup>.

---

<sup>236</sup> Конференція єпископів Хорватії, *Лист з нагоди 15-ої річниці закінчення Другої Світової Війни* (1 травня 1995).

<sup>237</sup> *Гомілія під час Святої Меси*, Амман – Йорданія (24 травня 2014): *L'Osservatore Romano*, іспанською 30 травня 2014, ст. 6.

## *Війна і кара смерті*

255. Існують дві екстремальні ситуації, які можуть видаватися вирішенням проблем в особливо важких обставинах, не зважаючи на те, що це – фальшиві відповіді, що не вирішують проблем, які намагаються вирішити, і остаточно запускають нові деструктивні чинники в тканину народу й усього світу. Йдеться про війну і кару смерті.

## *Несправедливість війни*

256. «Шахрайство в серці тих, що лихо замишляють; радість – хто рає мир» (*Прип.* 12, 20), Але все ще є люди, для яких війна – вирішення проблем, які часто «користають із зірваних стосунків, із амбіцій гегемонізму, із надуживання владою, із страху до інших і з відмінностей, які сприймаються як перешкода»<sup>238</sup>. Війна – це не привид минулого, а постійна загроза. Світ зустрічає щораз більші труднощі на повільній дорозі до миру, яку вибрав і яка почала приносити деякі плоди.

257. Оскільки знову створюються умови для поширення воєн, нагадую, що «війна – це заперечення усіх прав і трагічна агресія проти зовнішнього середовища. Якщо прагнемо справжнього цілісного розвитку для всіх людей, то потрібно невтомно намагатися уникати воєн між націями і народами. Ради цього потрібно забезпечити верховенство права, невтомний процес переговорів, посередників, арбітражні органи – як пропонує *Статут ООН*, справжня фундаментальна норма права»<sup>239</sup>. Хочу наголосити, що 75 років існування ООН і досвід перших 20 років цього тисячоліття показують користі від повного застосування міжнародних норм і шкоди від нехтування ними. Статут ООН, якщо його шанують і застосовують прозоро й щиро, стає обов'язковою точкою відліку для справедливості й дорогою до миру. Але це вимагає не приховувати фальшиві наміри і не ставили партикулярні

---

<sup>238</sup> Див. *Послання на 53-ий Всесвітній День Миру 1 січня 2020* (8 грудня 2019), 1: *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 грудня 2019, ст. 6.

<sup>239</sup> *Промова в Організації Об'єднаних Націй*, Нью-Йорк (25 вересня 2015): AAS 107 (2015), 1041-1042.

інтереси країни чи групи вище від загального добра всього світу. Якщо норми сприймають як інструмент, який слід застосовувати тоді, коли він приносить користь, і не застосовувати, коли нема користі, то у такий спосіб звільняються неконтрольовані сили, які сильно шкодять суспільству, найслабшим, братерству, зовнішньому середовищу, культурі, і тоді весь світ зазнає безповоротних втрат.

258. Дуже легко вибрати війну, користуючись різними доказами, які нібито гуманні, захисні чи превентивні, і вдаючись до маніпулювання інформацією. Фактично, за останні десятиліття всі війни були нібито «справедливими». Катехизм Католицької Церкви говорить про можливість законного захисту за допомогою збройної сили, але таке рішення підпорядковує «суворим умовам моральної законності»<sup>240</sup>. Але можна легко впасти у дуже широку інтерпретацію цієї законної можливості. У такий спосіб намагаються помилково виправдати і «превентивні» напади чи воєнні акції, які легко провокують «лихо і безладдя, важчі, ніж лихо, яке слід усунути»<sup>241</sup>. Проблема полягає в тому, що з розвитком ядерної, хімічної та біологічної зброї і з величезними й зростаючими можливостями нових технологій війна отримує неконтрольовану нищівну силу, від якої страждає багато невинних цивільних людей. Правда, що «ніколи людство не мало такої влади над собою, однак немає жодних гарантій, що вона буде використовуватися для добра»<sup>242</sup>. Отож, ми вже не можемо думати про війну як про вирішення проблем, бо шкоди ймовірно будуть більшими від гіпотетичних користей. У такій сучасній дійсності дуже важко приводити раціональні докази, розроблені в минулі віки, щоби говорити про можливість «справедливої війни». Ні жодній війні!<sup>243</sup>

---

<sup>240</sup> N. 2309.

<sup>241</sup> *Там само*.

<sup>242</sup> Енцикліка *Laudato si'* (24 травня 2015), 104: AAS 107 (2015), 888.

<sup>243</sup> Навіть св. Августин, який розробив ідею «справедливої війни», яку сьогодні вже не підтримуємо, сказав, що «вбити війну словом і здобути мир миром, а не війною, - це більша слава від тої, яку здобувають мечем» (*Epistola* 229, 2: *PL* 33, 1020).

259. Потрібно додати, що з розвитком глобалізації те, що може здаватися швидким чи практичним рішенням для якогось регіону планети, запускає цілий ланцюг гвалтовних і часто прихованих чинників, які остаточно б'ють в усю планету й відкривають двері для нових і страшніших майбутніх воєн. У нашому світі є вже не тільки «спалахи» війни в тій чи іншій країні, але ми переживаємо «світову війну у спалахах», бо на світовій арені долі країн тісно пов'язані між собою.

260. Як сказав св. Йоан ХХІІІ, «в нашу добу, що сповнена атомною потугою, відновлювати порушені права за допомогою війни є безглуздя»<sup>244</sup>. Він наголошував на цьому в період сильного міжнародного напруження і виражав велике бажання миру, яке поширювалося в часи холодної війни. Він зміцнив переконання, що аргументи за мир набагато сильніші від будь-яких партикулярних інтересів й довіри до застосування зброї. Але світ не використав у повній мірі можливості, які давало закінчення холодної війни, через відсутність загальної візії й спільного розуміння майбутнього. Перемогли партикулярні інтереси, які не брали до уваги відповідальність за універсальне добро. У такий спосіб знову відчинилися двері до зрадливого привида війни.

261. Після війни світ стає гіршим від того, яким був до неї. Війна – це провал політики і людства, ганебна капітуляція, поразка від сил зла. Не зачиняймося в теоретичних дискусіях, торкаймося ран і тіл зраних. Пригляньмося великій кількості мирного населення, вбитого як «супутні втрати». Запитаймо в жертв. Звернімо увагу на біженців, на тих, які постраждали від радіактивної і хімічної зброї, на жінок, які втратили своїх дітей, на скалічених чи позбавлених дитинства дітей. Звернімо увагу на правду цих жертв насильства, погляньмо на дійсність їхніми очима й послухаймо їхні розповіді відкритим серцем. У такий спосіб зможемо побачити прірву зла в серці війни і не турбуватимемося, що нас вважатимуть наївними через те, що ми вибрали мир.

262. Норм також буде недостатньо, якщо думати, що вирішити актуальні проблеми можна, стримуючи когось страхом і погрозами застосувати ядерну, хімічну чи біологічну

---

<sup>244</sup> Енцикліка *Pacem in terris* (11 квітня 1963), 127: AAS 55 (1963), 291.

зброю. Бо «якщо взяти до уваги основні загрози миру й безпеці з їх різноманітними вимірами у багатополлярному світі ХХІ століття, такі як, до прикладу, тероризм, асиметричні конфлікти, інформаційна безпека, екологія, бідність, то постає багато сумнівів щодо неадекватності ядерного стримування як ефективної відповіді на ці виклики. Цей неспокій збільшується, якщо беремо до уваги катастрофічні гуманітарні й екологічні наслідки від застосування якогось виду ядерної зброї з її нищівними не вибірковими і не контрольованими ефектами в часі й просторі. [...] Ми повинні задуматися – наскільки тривкою буде рівновага на основі страху, якщо дійсність збільшує його і підточує довіру між народами. Мир і міжнародна стабільність не можуть спиратися на фальшиве відчуття безпеки, на загрозу взаємного чи тотального знищення, на звичайну рівновагу сил. [...] У цьому контексті остаточна мета повного ядерного роззброєння стає викликом і моральним та гуманітарним імперативом. [...] Постійне зростання взаємозалежності й глобалізації означає, що будь-яка відповідь на ядерну загрозу повинна бути спільною і узгодженою на основі взаємної довіри. А довіру можна будувати тільки через щирий діалог ради загального добра, а не ради захисту прихованих чи партикулярних інтересів»<sup>245</sup>. А гроші, які витрачалися на зброю й інші військові потреби, використаємо на створення Міжнародного Фонду<sup>246</sup>, метою якого буде остаточне подолання голоду і розвиток найубогіших країн у такий спосіб, щоб їхні мешканці не вирішували свої проблеми насильством чи підступом і не були змушені покидати свої країни в пошуках гіднішого життя.

### *Кара смерті*

263. Є ще інший спосіб елімінації іншого, який стосується не країн, а осіб. Це кара смерті. Св. Йоан Павло II виразно і рішуче заявив, що кара смерті не відповідає виміру моральності

---

<sup>245</sup> *Послання конференції ООН, яка обговорювала юридичну заборону ядерної зброї* (23 березня 2017): AAS 109 (2017), 394-396; *L'Osservatore Romano*, іспанською 31 березня 2017, ст. 9.

<sup>246</sup> Див. Св. Павло VI, Енцикліка *Populorum progressio* (26 березня 1967), 51: AAS 59 (1967), 282.

і вже не є необхідністю у вимірі карної справедливості<sup>247</sup>. З цієї позиції відступати не можна. Сьогодні ясно говоримо, що «кара смерті неприпустима»<sup>248</sup> і що Церква рішуче закликає знести її в усьому світі<sup>249</sup>.

264. У Новому Завіті, вимагаючи від індивідів не брати справедливість у свої руки (див. *Рим.* 12, 17.19), водночас визнають необхідність, аби влада карала за злочини (див. *Рим.* 13, 4; *1 Пт.* 2, 14). В дійсності, «життя в організованій спільноті вимагає норм співжиття, добровільне порушення яких вимагає відповідної відповіді»<sup>250</sup>. Це означає що легітимна публічна влада може і мусить «визначати покарання, відповідно до тяжкості злочинів»<sup>251</sup> і що судочинство повинно мати гарантовану «потрібну незалежність у рамках правосуддя»<sup>252</sup>.

265. З перших століть християнства деякі мислителі виразно противилися карі смерті. До прикладу, Лактанцій стверджував, що «ніколи не можна робити жодних різниць: вбити людину – це завжди злочин»<sup>253</sup>. Папа Микола I навчав: «Намагайтеся звільнити від карі смерті не тільки невинних, але й усіх винних»<sup>254</sup>. Під час суду над злочинцями, які вбили двох священників, св. Августин просив суддю не позбавляти їх життя і подавав такі аргументи: «Цим ми не перешкоджаємо

---

<sup>247</sup> Див. Енцикліка *Evangelium vitae* (25 березня 1995), 56: AAS 87 (1995), 463-464.

<sup>248</sup> Промова з нагоди 25-ої річниці Катехизму Католицької Церкви (11 жовтня 2017): AAS 109 (2017), 1196; *L'Osservatore Romano*, іспанською 13 жовтня 2017, ст. 1.

<sup>249</sup> Див. Конгрегація Віровчення, *Лист до єпископів стосовно нової редакції п. 2267 Катехизму Католицької Церкви про кару смерті* (1 серпня 2018): *L'Osservatore Romano*, іспанською 3 серпня 2018, ст. 11.

<sup>250</sup> Промова до делегації Міжнародної асоціації кримінального права (23 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 840; *L'Osservatore Romano*, іспанською 31 жовтня 2014, ст. 9.

<sup>251</sup> Папська Рада Справедливості і Миру, *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 402.

<sup>252</sup> Св. Йоан Павло II, *Промова до національної асоціації італійських суддів* (31 березня 2000), 4: AAS 92 (2000), 633; *L'Osservatore Romano*, іспанською 7 квітня 2000, ст. 9.

<sup>253</sup> *Divinae Institutiones* 6, 20, 17: PL 6, 708.

<sup>254</sup> *Epistola* 97 (responsa ad consulta bulgarorum), 25: PL 119, 991.



закону позбавити злочинців можливості вчиняти наступні злочини. Хочемо, щоби їх залишили живими і не калічили їхні тіла; що буде достатньо відірвати їх, згідно з вимогами закону, від їхньої хворої люті й спрямувати до здорового і спокійного життя, або щоб вони зайнялися корисною працею, відмовившись від своїх негідних учинків. Це також осудження, але всі повинні зрозуміти, що йдеться більше про добро, ніж про тілесне покарання, коли бачимо, як їхні злочини не залишаються не покараними і їм не відмовляють ліків покаяння. [...] Обурюйся на злочини, але не забувай про людяність. Не дозволяй помсті опанувати тебе проти злочинів грішників, а більше турбуйся лікуванням душ цих грішників»<sup>255</sup>.

266. Страх і зранення легко ведуть до розуміння покарання як помсти, часом жорстокої, а не як частини процесу зцілення і реінтеграції в суспільство. Сьогодні «деякі політичні групи і медіа часом підбурюють до колективного та індивідуального насильства і помсти не тільки проти тих, які вчинили злочини, а також і проти тих, на яких падають слухні чи фальшиві підозри у порушенні закону. [...] Існує тенденція навмисно створювати ворогів: стереотипи, які мають у собі всі риси, які суспільство вважає або інтерпретує як небезпечні для себе. Механізми творення таких образів такі самі, як і ті, які колись сприяли поширенню расизму»<sup>256</sup>. Це призводить до того, що в деяких країнах зростає практика превентивних арештів, ув'язнення без суду, і, особливо, кара смерті.

267. Хочу відмітити, що «неможливо уявити, щоби сьогодні держави не мали інших способів, крім смертної кари, для захисту людей від негідних злочинців». Особливо важкі позасудові чи позаправові страти, які «є навмисними вбивствами, вчиненими деякими державами чи їхніми службовцями, які виглядають як зіткнення зі злочинцями чи представлені як небажані наслідки розсудливого, необхідного і пропорційного застосування сили для дотримання закону»<sup>257</sup>.

---

<sup>255</sup> *Epistola ad Marcellinum* 133, 1.2: PL 33, 509.

<sup>256</sup> *Промова до делегації Міжнародної асоціації кримінального права* (23 жовтня 2014): AAS 106 (2014), 840-841; *L'Osservatore Romano*, іспанською 31 жовтня 2014, ст. 9.

<sup>257</sup> *Там само*, 842.

268. «Аргументів проти смертної кари є багато і вони добре знані. Церква доречно виділила деякі з них: можливість судової помилки і користь від смертної кари тоталітарним і диктаторським режимам, які нею користуються для знищення політичних дисидентів чи переслідування релігійних та культурних менших – всіх тих, кого в цих країнах закон вважає «злочинцями». Всі християни і люди доброї волі сьогодні покликані боротися за знесення смертної кари, легальної чи нелегальної, у всіх її формах, і також за покращення тюремних умов в дусі пошани до гідності людини, позбавленої волі. І я поєдную це також із довічним ув'язненням. [...] Довічне ув'язнення – це прихована кара смерті»<sup>258</sup>.

269. Пам'ятаймо, що «навіть убивця не втрачає власної гідності, і Бог сам стає її запорукою»<sup>259</sup>. Твердий спротив карі смерті показує, до якої міри можливо визнати невід'ємну гідність кожної людини й прийняти, що вона має своє місце у цьому світі. Якщо не відмовлю її найгіршому злочинцеві, то не відмовлю її нікому, дам усім можливість жити зі мною на цій планеті помимо всього, що нас розділяє.

270. Християн, які сумніваються і піддаються спокусам якогось виду насильства, заохочую згадати ці слова з книги Ісаї: «Вони перекують свої мечі на рала» (2, 4). Для нас це пророцтво втілюється в Ісусі Христі, який учневі в гніві рішуче сказав: «Вклади твій меч назад до піхви: всі бо, що за меч беруться, від меча загинуть» (Мт. 26, 52). Це було відлуння древньої перестороги: «Від кожної людини вимагатиму (відповідальності за) життя людини. Хто проливає кров людини, того кров буде пролита людиною» (Бут. 9, 5-6). Реакція Ісуса, яка вийшла з Його серця, долає століття й доходить до нас як постійне нагадування.

---

<sup>258</sup> Там само.

<sup>259</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Evangelium vitae* (25 березня 1995), 9: AAS 87 (1995), 411.

## ВОСЬМИЙ РОЗДІЛ РЕЛІГІЇ НА СЛУЖБІ БРАТЕРСТВА У СВІТІ

271. Різні релігії, виходячи з визнання вартості кожної людини як створіння, покликаного бути сином чи дочкою Бога, роблять цінний внесок у побудову братерства і захист справедливості в суспільстві. Діалог між визнавцями різних релігій ведеться не тільки як дипломатія, люб'язність чи терпимість. Єпископи Індії навчали, що «мета діалогу – дружба, мир, гармонія, обмін цінностями та моральним і духовним досвідом в душі правди й любові»<sup>260</sup>.

### *Останній фундамент*

272. Ми, віруючі люди, вважаємо, що не може бути твердих і стабільних мотивів заклику до братерства, якщо не відчинимося на Отця всіх людей. Ми переконані, що «тільки з усвідомленням, що ми діти, а не сироти, можемо жити між собою в мирі»<sup>261</sup>. Бо «сам розум може прийняти рівність між людьми і встановити принципи громадянського співжиття, але не може закласти принципів братерства»<sup>262</sup>.

273. У цьому контексті хочу нагадати про пам'ятний текст: «Якщо не існує трансцендентної істини, коли людина, підпорядковуючись їй, набуває повноту самоусвідомлення, – тоді не існує жодного надійного принципу, який гарантував би справедливі стосунки між людьми, їх класові, групові, національні інтереси неминуче протиставляться один одному. Якщо не визнавати трансцендентної істини, тоді торжествує сила влади, і кожен прагне використати до кінця засоби, які перебувають у його розпорядженні, щоб нав'язати власний інтерес або власну думку, не беручи до уваги прав іншого. [...] Отже, коріння сучасного тоталітаризму можна впізнати у запереченні трансцендентної гідності особистості, видимого

---

<sup>260</sup> Конференція католицьких єпископів Індії, *Відповідь Церкви в Індії на сучасні виклики* (9 березня 2016).

<sup>261</sup> *Гомілія під час Святої Меси, Дім Святої Марти* (17 травня 2020).

<sup>262</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 19: AAS 101 (2009), 655.

образу невидимого Бога, яка вже саме через це, за самою своєю природою, є суб'єктом прав, які ніхто не може порушити: ні індивідуум, ні група, ні клас, ні Нація чи Держава. Цього не може зробити навіть більшість будь-якої суспільної групи, виступаючи проти меншості»<sup>263</sup>.

274. Виходячи з досвіду віри й мудрості, яка накопичувалася віками, і також із досвіду багатьох слабкостей та падінь, ми, визнаючи різних релігій, знаємо, що проповідування Бога є добром для наших суспільств. Пошуки Бога щирим серцем, якщо вони не заплямлені ідеологічними чи корисливими інтересами, допомагають нам бачити один в одному товаришів подорожі, справжніх братів. Віримо, що «коли в ім'я якоїсь ідеології Бога хочуть викинути з суспільства, то це закінчується почитанням божків, і людина швидко губиться, її гідність топчуть, її права порушують. Добре знаєте, до якої бруталності може привести заборона свободи совісті й свободи віровизнання, і як з таких ран постає дуже вбоге людство, позбавлене надії та ідеалів»<sup>264</sup>.

275 Слід визнати, що «найважливішими причинами кризи сучасного світу є знеболене людське сумління, відхід від релігійних цінностей, індивідуалізм і матеріалістичні філософії, які дівінізують людину і заміняють вищі й трансцендентні принципи дочасними й матеріальними цінностями»<sup>265</sup>. Неприпустимо, щоби в публічних дебатах право голосу надавали тільки людям від влади і від науки. Має бути простір для релігійної рефлексії, за якою стоїть досвід і мудрість століть. «класичні релігійні тексти можуть запропонувати сенс, актуальний для всіх епох, містять мотивуючу силу», але фактично «обмежений раціоналізм знецінює ці твори»<sup>266</sup>.

---

<sup>263</sup> Св. Йоан Павло II, Енцикліка *Centesimus annus* (1 травня 1991), 44: AAS 83 (1991), 849.

<sup>264</sup> Промова до лідерів інших релігій та інших християнських деномінацій, Тірана – Албанія (21 вересня 2014): *L'Osservatore Romano*, іспанською 26 вересня 2014, ст. 9.

<sup>265</sup> Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 7.

<sup>266</sup> Апостольська Адгортація *Evangelii gaudium* (24 листопада 2013), 256: AAS 105 (2013), 1123.

276. З цих причин Церква, хоча й шанує автономію політики, але не обмежує свою місію тільки приватною сферою. Навпаки, вона не «може і не сміє стояти осторонь» при побудові кращого світу, і повинна намагатися «пробудити духовні сили»<sup>267</sup>, які можуть збагатити все суспільне життя. Правда, що релігійні служителі не можуть брати участь, властиву світським людям, в політиці партій, але не можуть також нехтувати політичним виміром життя<sup>268</sup>, який зумовлює постійно звертати увагу на загальне добро і турбуватися цілісним розвитком людини. Церква «виконує публічну роль, яка не обмежується харитативною та освітньою діяльністю», але діє «для розвитку людини й загального братерства»<sup>269</sup>. Вона не хоче бути конкурентом земної влади, лише дає себе «родина серед родин – це Церква, відкрита [...] аби свідчити сучасному світові про віру, надію і любов до Господа і до тих, яких Він любить особливою любов'ю. Дім із відчиненими дверима. Церква – це дім з відчиненими дверима, бо вона є матір'ю»<sup>270</sup>. І як Марія, Мати Ісуса, «хочемо бути Церквою, яка служить, яка виходить із дому, яка виходить із своїх святинь, яка виходить із своїх захристій, аби супроводжувати життя, підтримувати надію, бути знаком єдності [...] аби будувати мости, валити мури, сіяти зерна примирення»<sup>271</sup>.

### *Християнська ідентичність*

277. Церква цінить Божу дію в інших релігіях і «не відкидає нічого, що є в цих релігіях правдивим і святим. Вона зі щирою пошаною ставиться до тих способів життя й поведінки, тих настанов та вчень [...] що часто несуть у собі промінь тієї

---

<sup>267</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Deus caritas est* (25 грудня 2005), 28: AAS 98 (2006), 240.

<sup>268</sup> «Людина – політична тварина» (Арістотель, *Política*, 1253а 1-3).

<sup>269</sup> Бенедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate* (29 червня 2009), 11: AAS 101 (2009), 648.

<sup>270</sup> *Промова до католицької спільноти*, Раковський – Болгарія (6 травня 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 10 травня 2019, ст. 9.

<sup>271</sup> *Гомілія під час Святої Меси*, Сантьяго-де-Куба (22 вересня 2015): AAS 107 (2015), 1005.

Істини, яка просвітлює всіх людей»<sup>272</sup>. Але ми, християни, не можемо приховувати, що «якщо музика Євангелія перестане звучати в наших серцях, то втратимо радість, яка впливає зі співчуття, ніжність, яка впливає з довіри, здатність миритися, яка впливає з усвідомлення, що ми завжди будемо тими, яких пробачили і послали в світ. Якщо музика Євангелія перестане звучати в наших домах, на наших площах, місцях праці, в політиці та економіці, то вимкнемо мелодію, яка нас надихала боротися за гідність кожного чоловіка і кожної жінки»<sup>273</sup>. Інші люди п'ють з інших джерел. Для нас цим джерелом людської гідності й братерства є Євангеліє Ісуса Христа. З нього впливає «для християнської думки і для діяльності Церкви, що перевагу слід віддати стосункам, зустрічі зі святою таїною іншої людини, універсальному сопричастю людства як загальному покликанню усіх людей»<sup>274</sup>.

278. Церква, покликана втілюватися у кожному місці й бути присутньою на всій землі упродовж століть – що означає «католицька», – може зрозуміти, виходячи з досвіду благодаті й гріха, красу запрошення до універсальної любові. Бо «нас стосується все, що людське. [...] Там, де представники народів збираються, аби встановити права і обов'язки людини, ми радіємо, коли нам дозволяють брати в цьому участь»<sup>275</sup>. Для багатьох християн цією дорогою братерства йде також Мати, яку називають Марією. Вона отримала це універсальне материнство під Хрестом (див. *Йо.* 19, 26), і звернена не тільки на Ісуса, але й на «решток її нащадків» (*Одк.* 12, 17). І силою Воскреслого Вона хоче зродити новий світ, в якому всі будемо братами, в якому буде місце для кожного, вигнаного з наших суспільств, в якому сяятиме справедливість і мир.

279. Ми, християни, просимо, щоб у країнах, де ми становимо меншість, нам гарантували свободу, так як ми

---

<sup>272</sup> II Ватиканський Собор, Декларація *Nostra aetate*, про ставлення Церкви до нехристиянських релігій, 2.

<sup>273</sup> Промова під час екуменічної зустрічі, Рига – Латвія (24 вересня 2018): *L'Osservatore Romano*, іспанською 28 вересня 2018, ст. 13.

<sup>274</sup> *Lectio divina в Папському Латеранському Університеті* (26 березня 2019): *L'Osservatore Romano* 27 березня 2019, ст. 10.

<sup>275</sup> Св. Павло VI, Енцикліка *Ecclesiam suam* (6 серпня 1964), 44: AAS 56 (1964), 650.

сприяємо нехристиянам там, де вони становлять меншість. Існує фундаментальне право людини, про яке не можна забувати на дорозі братерства і миру: це свобода віровизнання усіх релігій. Ця свобода проголошує, що можемо «дійти згоди між різними культурами і релігіями, і свідчить, що маємо так багато спільного й важливого, що можна знайти спосіб, як жити разом в мирі й спокою, приймаючи відмінності і радіючи, що ми – брати й сестри, і діти одного Бога»<sup>276</sup>.

280. Водночас просімо Бога про зміцнення єдності в Церкві, єдності, яка збагачується відмінностями, які поєднуються завдяки дії Святого Духа. «Усі бо ми християни в одному Дусі, щоб бути одним тілом» (1 Кор. 12, 13), і куди кожний приносить щось своє. Як сказав св. Августин: «Вухом бачить через око, а око чує через вухом»<sup>277</sup>. Також є нагальна потреба зустрічей представників різних християнських конфесій. Не можна забувати про прагнення Ісуса Христа: «Щоб усі були одно» (Йо. 17, 21). Слухаючи цей заклик, із болем визнаємо, що процесу глобалізації все ще бракує профетичного й духовного внеску у єдність усіх християн. Незважаючи на це, «хоча ми ще йдемо дорогою до повної єдності, маємо обов'язок разом свідчити про любов Бога до свого народу і разом служити людству»<sup>278</sup>.

### *Релігія і насильство*

281. Релігії можуть йти разом дорогою миру. Вихідним пунктом має бути погляд Бога. Бо «Бог не дивиться очима, Бог дивиться серцем. І Бог любить однаково всіх людей без огляду на їхні релігії. Також і атеїстів. Коли настане останній день і на землі буде достатньо світла, щоб побачити все так, як воно є насправді, на нас чекає багато несподіванок!»<sup>279</sup>

---

<sup>276</sup> Промова до представників влади, Вифлеєм – Палестина (25 травня 2014): *L'Osservatore Romano*, іспанською 30 травня 2014, ст. 7.

<sup>277</sup> *Enarrationes in Psalmos*, 130, 6: PL 37, 1707.

<sup>278</sup> Спільна декларація Святішого Отця Франциска і Екуменічного Патріарха Варфоломія I, Єрусалим (25 травня 2014), 5: *L'Osservatore Romano*, іспанською 30 травня 2014, ст. 12.

<sup>279</sup> З фільму Віма Вендерса *Папа Франциск – людина слова. Надія – універсальне послання* (2018).

282. Також «віруючі повинні знайти простір для діалогу й спільної праці для спільного добра і підтримки найубогіших. Йдеться не про розбавлення чи приховування своїх переконань ради стосунків із особами з відмінними переконаннями. [...] Бо чим глибша, сильніша й багатша ідентичність, тим більше вона збагатить інших своїм специфічним внеском»<sup>280</sup>. Ми, віруючі, стоїмо перед викликом повернутися до своїх джерел і зосередитися на суттєвому: прославляти Бога і любити ближнього так, щоб деякі аспекти наших доктрин, вирвані з контексту, не вели до підсилення форм зневажання, ненависті, ксенофобії, нехтування іншою людиною. Правда полягає в тому, що насильство має коріння не в фундаментальних релігійних переконаннях, у їх спотвореннях.

283. Просте і покірне прославляння Бога «не веде до дискримінації, ненависті чи насильства, а до шанування святості життя, гідності й свободи іншої людини, і до самопожертви з любов'ю для всіх»<sup>281</sup>. Насправді «хто не любить, той не спізнав Бога, бо Бог - любов» (1 Йо. 4, 8). І тому «огидний тероризм, який загрожує безпеці людей – як на Сході, так і на Заході, як на Півночі, так і на Півдні – і сіє паніку, терор та песимізм, спричинений не релігією – навіть якщо терористи її використовують, – а фальшивим тлумаченням релігійних текстів, політикою, пов'язаною з голодом, бідністю, несправедливістю, насильством, гординею; і тому терористичні рухи потрібно позбавити підтримки грошима, зброєю, планами, припинити виправдовувати їх за допомогою засобів масової інформації, і визнати це міжнародною злочинністю, яка загрожує безпеці й миру у світі. Такий тероризм потрібно осудити в усіх його формах і проявах»<sup>282</sup>. Релігійні переконання про сакральність людського життя дають нам можливість «визнати фундаментальні цінності спільної людської природи,

---

<sup>280</sup> Післясинодальна Апостольська Адгортація *Querida Amazonia* (2 лютого 2020), 106.

<sup>281</sup> *Гомілія під час Святої Меси*, Коломбо – Шрі-Ланка (14 січня 2015): *AAS* 107 (2015), 139; *L'Osservatore Romano*, іспанською 16 січня 2015, ст. 5.

<sup>282</sup> *Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя*, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 10.



цінності, ради яких можемо і мусимо співпрацювати, будувати, дискутувати, прощати й рости, щоб із поєднання різних голосів постала шляхетна і гармонійна пісня – замість фанатичного крику ненависті»<sup>283</sup>.

284. Часом фундаменталістське насильство в деяких групах якоїсь релігії вивільнюється через нерозторопність їх лідерів. Але «заповідь миру глибоко вписана в релігійні традиції, які ми представляємо. [...] Як релігійні лідери, ми покликані бути автентичними «людьми діалогу», співпрацювати в побудові миру не як інтермедіатори, а як автентичні медіатори. Інтермедіатори намагаються сподобатися кожній стороні, аби щось отримати для себе. Медіатор, навпаки, нічого не хоче для себе, а шляхетно віддає всі свої сили, бо розуміє, що мир – це єдиний прибуток. Усі ми покликані будувати мир, єднати, а не розділяти, гасити ненависть, а не консервувати її, відкривати дороги діалогу, а не будувати нові мури»<sup>284</sup>.

### *Заклик*

285. Під час братньої зустрічі з Великим Імамом Ахмед Аль-Таїбом, яку я згадую з радістю, «ми рішуче заявили, що релігії ніколи не можуть заохочувати до війн, ненависті, ворожості, екстремізму, і збуджувати насильство чи кровопролиття. Ці нещастя походять від спотворення релігійних доктрин, від політичних маніпуляцій релігіями і також від інтерпретацій релігійними групами, які в деяких історичних епохах використовували вплив релігійних почуттів на людське серце. [...] Насправді Всемогутній Бог не потребує нічийого захисту й не хоче, щоб його ім'я використовували для тероризування людей»<sup>285</sup>. І тому хочу тут повторити заклик до миру, справедливості й братерства, який ми разом сформулювали:

---

<sup>283</sup> Промова до представників влади, Сараєво – Боснія-Герцеговина (6 червня 2015): *L'Osservatore Romano*, іспанською 12 червня 2015, ст. 5.

<sup>284</sup> Промова до учасників Міжнародної Зустрічі за Мир, організованої спільнотою Святого Егідія (30 вересня 2013): *L'Osservatore Romano*, іспанською 4 жовтня 2013, ст. 3.

<sup>285</sup> Документ про братерство людей ради миру в світі й спільного життя, Абу-Даві (4 лютого 2019): *L'Osservatore Romano*, іспанською 8 лютого 2019, ст. 10.

«В ім'я Бога, який створив усіх людей рівними в правах, обов'язках і гідності, і покликав їх жити разом як брати й сестри, заселяти землю й поширювати в ній цінності добра, любові й миру.

В ім'я невинної людської душі, якій Бог заборонив убивати, стверджуючи, що хто вбиває одну людину – вбиває все людство, а хто рятує одну людину – рятує все людство.

В ім'я убогих, знедолених, потребуючих і маргіналізованих, яким Бог наказав допомагати, і це обов'язок усіх людей, особливо багатих і заможних.

В ім'я сиріт, вдів, біженців і вигнанців зі своїх домів і країн; в ім'я жертв воєн, переслідувань і несправедливості; в ім'я слабких, переляканих, полонених, тортурованих в будь-яких частинах світу.

В ім'я народів, які втратили незалежність і мир, і розпорошені по всій землі, стаючи жертвами знищення, руїни й воєн.

В ім'я *вселюдського братерства*, яке обнімає, об'єднує і надає однакові права всім людям.

В ім'я цього *братерства*, роздертого політикою інтегралізму й поділу, системами ненаситних зисків та ідеологіями ненависті, які маніпулюють діяльністю й майбутнім людей.

В ім'я свободи, яку Бог дав усім людям, коли створив їх і обдарував нею.

В ім'я справедливості й милосердя – фундаменту добробуту й наріжного каменя віри.

В ім'я усіх людей доброї волі в усіх закутках світу.

В ім'я Бога й усього, що вже було сказано [...] «приймаємо» культуру діалогу як дорогу, співпрацю – як кодекс поведінки, взаємне порозуміння – як метод і критерій»<sup>286</sup>.

\*\*\*

286. У цих роздумах про універсальне братерство мене в особливий спосіб інспірували св. Франциск з Ассізі й інші брати, які не є католиками: Мартін Лютер Кінг, Десмонд Туту, Махатма Ганді й багато інших. Але роздуми хочу закінчити згадкою про іншу особу глибокої віри, яка, переживши

---

<sup>286</sup> Там само.

глибокий досвід Бога, пройшла шлях трансформації, аби відчути себе братом усіх людей. Йдеться про блаженного Шарля де Фуко.

287. Його мрія – віддати себе Богові так, щоби ототожнитися з останніми й покинутими в глибині африканської пустелі. І тому він виразив своє прагнення бачити в кожній людині свого брата<sup>287</sup>, і просив свого товариша: «Проси Бога, щоб я насправді став братом усіх людей»<sup>288</sup>. Хотів остаточно стати «універсальним братом»<sup>289</sup>. Але став братом усіх людей тоді, коли ототожнився з останніми. Нехай Бог надихне цією мрією нас усіх. Амінь.

### *Молитва до Творця*

Господи й Отче людського роду,  
Ти створив усіх людей рівними.  
Вдихни в наші серця дух братерства.  
Вклади в нас мрію про нові зустрічі,  
розмови, справедливість і мир.  
Спонукай нас будувати здоровіше суспільство  
і гідніший світ  
без голоду, злиднів, насильства і війн.  
Нехай наші серця відчиняться  
для всіх народів і націй землі,  
аби ми пізнали добро і красу,  
які Ти засіяв у кожную людину,  
аби зміцнити єдність, спільні проекти  
і надії. Амінь.

---

<sup>287</sup> Див. Брат Шарль де Фуко, *Роздуми про «Отче наш»* (23 січня 1897).

<sup>288</sup> Див. Брат Шарль де Фуко, *Лист до Анрі Кастрі* (29 листопада 1901).

<sup>289</sup> Див. Брат Шарль де Фуко, *Лист до мадам Бонді* (7 січня 1902). Так його називав також Павло VI, хвалячи за посвячення: Енцикліка *Populorum progressio* (26 березня 1967), 12: AAS 59 (1967), 263.

## Християнська екуменічна молитва

Боже, Тройце любові,  
силою єдності свого божественного життя  
вилій на нас ріки братерської любові.  
Дай нам любов, яка проявлялася у жестах Ісуса,  
в його родині в Назареті й у першій християнській  
спільноті.

Дай нам благодать жити Євангелієм  
і впізнавати Христа в кожній людині,  
щоб ми могли побачити Його розп'ятого в стражданнях  
людей,

покинутих і забутих цим світом,  
і воскреслого в кожному братові, який встає на ноги.  
Прийди, Святий Духу, і покажи нам свою красу,  
яка сіяє у всіх народах землі,  
аби ми зрозуміли, що всі люди важливі,  
що всі люди потрібні, що всі вони – різні обличчя  
однієї людської родини, яку Ти любиш. Амінь.

*Дано в Ассізі, при гробі св. Франциска, 3 жовтня 2020 року,  
вігілья свята «Бідачини», восьмий рік мого Понтифікату.*

### Франциск

---

<sup>i</sup> *Примітка перекладача:* Італійський оригінал: «Guardiamo con attenzione, fratelli tutti, il buon pastore che per salvare le sue pecore sostenne la passione della croce.

Уважно дивімося, брати і сестри, на *доброго пастиря*, який *ради спасіння своїх овець* прийняв хресну смерть» (Fonti Francescane, 155).

Буквальне тлумачення **ВСІ БРАТИ**, саме так енцикліку перекладають на сучасні мови.

<sup>ii</sup> *Примітка перекладача:*

“Sunt hic etiam sua praemia laudi;  
sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.  
Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem”.

Переклад Миколи Зерова:

---

“Слава і тут також має свою, їй належну заслугу;  
Вміють тут плакати над горем, бідною журитись людською.  
Геть увесь страх, бо ця слава і нам іще стане в пригоді”.

У храмі Юнони Еней бачить картини троянської війни, це викликає в нього спомини та емоції; *lacrimae rerum* (сльози речей) – сльози людських учинків.

<sup>iii</sup> *Примітка перекладача*: Іс. 58, 7: «... у no te escondas de tu propia carne?» Буквальний переклад: «своїм власним тілом». Переклад Хоменка: «... і не сховатися від свого рідного?»

<sup>iv</sup> *Примітка перекладача*: «до твердого переконання» - «a la solidez», буквально - до солідності;

Тут може бути гра слів: *solidez* – міцний, надійний, стійкий, солідний; *solidaridad* – солідарність.